پێشەنگ

گۆڤاری پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان

ژمارە (١٨)　　ساڵی حەوتەم　　تشرینی دووەمی/١٩٨٩

خستنە سەر نێت:- چالاک
chalakmuhamad@gmail.com

وێنەکانی دیوی یەکەمی بەرگی یەکەم:

١- وێنەی دەستەراستەی سەرەوە، چەند کەسلەوەفدی سۆفیەتە لە کۆنفرانسی پاریس،لەراست بۆ چەپ بەرێزان(زانای کورد نادرۆف ،پرۆفیسۆر لازاریف، دکتۆرگەسرەتیان) بەرچاو دەکەون .

٢- وێنەی دەستە چەپی سەرەوە ،سەرۆکایەتی یەکێ لەدانیشتنەکانیکۆنفرانسی پاریسەلەراست بۆ چەپ بەرێزان(د.شریف وانلی و د. کەندال نزان و خاتوو دانییال میتران وابراهیم ئاکسوی)بەرچاودەکەون

٣و٤- هەردوو وێنەیدەستە راست و دەستە چەپی خوارەوە، دوو دیمەن لە خۆپێشاندانی جالیەیکورد لەکاتی بەستنی کۆنفرانسی پیشەسازی و دەولەتان دژی چەکی کیمیاوی،لەکانبرای پیتەختی ئوستراليا لە مانگی ئەیلولی ١٩٨٩دیار دەکەن .

oooooooooo

وێنەکانی دیوی دووەمی بەرگی یەکەم:

١- مەفرەزەیەکی پێشمەرگەی حزبمان لەنێو خاکیولاتدا .

٢- دێرێکی خاپورکراو .

٣- مەفرەزەیەکیپارتیزانی بەرەی کوردستانی لەنێو خۆی ولاتدا .

پێشەنگ

گۆڤاریکی ڕامیاری و ڕۆشنبیریە
ڕاگەیاندنی ناوەندی پارتی
دیموکراتی گەلی کوردستان
دەری دەکات.

لەم ژمارەیەدا

٤ ـ کۆنفرانسی نێو دەوڵەتی "پاریس" .....
١٠ـ نامەی زاخاروف بۆ کۆنفرانسی پاریس .....
١١ـ نامەی ئەدوارد کەنەدی بۆ /.....
١٢ـ سەردانی ئەمینداری حزبمان بۆ هۆڵەندا ...
١٥ـ شاڵاوی تروڕ،کرێکارانی میسریش دەگرێتەوە ..
١٧ـ کۆنفرانسی پیشەسازیودەوڵەتاندژی/ .....
١٨ـ نامەی سەرۆک وەزیرانی ئوستراڵیا بۆ/.....
١٩ـ چاوپێکەوتن لەگەڵ وەزیریدەرەوەی ئوستراڵیا
٢٠ـ دوو نامە بۆ سەرۆک گورباتشۆف .....
٢٥ـ ڕۆژنامەی(ڕافیگاڕۆ)باسی وێرانیکوردستان..
٢٦ـ جەنگ بە چاوی منداڵانی کوردەو تیم کلسی ...
٢٨ـ کوردستان:مێژوویەکی بێ جوگرافیا .....
٣١ـ بزوتنەوەی وڵاتانی بێلایەن لە (٩) کۆنگرەدا ..
٣٣ـ گەشتێک بەکوردستانی سۆڤیەتەدیمتری .....
٤١ـ ئەو دیوو هەڵەبجە ..(ص.رەواندوزی).....
٤٢ـ من هەڵەبجەم/شیعری(عزیز کەیخوسرەوی).....
٤٣ـ سروودی نائومێدی/شیعری(حەمەسەعیدحەسەن)..
٤٤ـ پۆستەی خوێنەران .....
٤٦ـ دوو هۆنراوە/ مامۆستا عبداللەپەشێو .....
Hevpeyvînek Digel(M.Kitani).....(49)
Xoragirtin..(HOZAN) .....(50)
Hosa Am Mişext Büyn .....(53)
Z.B.DOBATO ÇÜ WEXER .....(54)
MİSRİ Jİ Lİ İRAQE DİHEN KÜŞTİN ..(55)
KONFİRANSA DEWLETA Ü PİŞESAZİ....(56)
ÇEND KİRYARÊD LEŞİKİRİ.....(57)
KONGİRA NEVDEWLETAN:PARİS.....(58)

ADRES:
P.O.BOX 5042 13105 NACKA SWEDEN

نرخی لە:
ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست (١) دینارە
ئەورووپا و ئەمریکا (١) دۆلارە

کۆنفرانسی نێودەولەتی
«کورد: مافی مرۆڤ و ناسنامەی فەرهەنگی»

رۆژانی (١٤و١٥)ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٩، لەهۆڵی نێودەولەتی وا لە پاریس لەسەر داوای (ئەنستیتۆی کورد لەپاریس) وبەیارمەتی وهاوکاری دام و دەزگاکانی (کۆمەڵەی فەرەنسای ئازادی - فرنسا الحریات) وبەسەرپەرشتی خاتوو ((دانیال میتران)) ، یەکەمین کۆنفرانسی جیهانی لەمەڕ (ناسنامەی فەرهەنگی و مافی مرۆڤی کورد) بەئامادەبوونی ژمارەیەکی زۆری بەشداران ،بەسترا .

کۆبونەوەی یەکەم تەرخان کرابوو بۆ (مێژووی کوردو کۆمەڵگای کورد)کەلایەن لۆرد((ئیڤری)) یەوە سەرۆکایەتی کرا ،بەڵام کۆبونەوەی ئێوارەبەسەرۆکا - یەتی خاتوو ((میتران)) دەستی بەکارکرد ،و زیاتر دەربارەی بارودۆخی ئێستای کوردستان بوو. دانیشتن و کۆبونەوەی بەیانی رۆژی یەک شەمە بە سەرۆکایەتی وەزیری کاروباری مرۆڤایەتی فەرەنسا دکتۆر (بیرنارد کۆشنر) بوو ، و تەرخان کرابوو بۆ گوێ گرتن وپێستنی گوفتاری شاهیدان لەرۆژئاوا و جیهانی رۆژئاوایی و کورد ،دوا کۆبونەوەو دانیشتنی ئێوارەش بە تەواوی تەرخان کرا بۆ باسەتی (کوردو کۆمەڵگای نێودەوڵەتی)و دارشتن و وەرگرتنی بریار .
کۆبونەوەکە بەکۆنگرەیەکی رۆژنامەگەری کەلایەن رێکخەرانی کۆنفرانسەوە بەسترا ،کۆتایی هات.پاشان بەئاهەنگیکی نان خواردن و گوێ گرتن لەئاواز و دەنگی تەمبوری (شڤان)و هونەرمەند (مەزهەری خالیقی) ،کۆتایی پێ هات.
جگە لەخاتوو میتران ،لەزۆربەی چالاکیەکاندا کە بەشدار بوو ،بەڕێز (کۆشنەر) وەزیری فەرەنسا و لۆرد ئەڤیری و ژمارەیەک لەکەسایەتی نێودەوڵەتیش بەشداریان لەو کۆنفرانسەدا کرد ،لەوانە سناتۆر (کلیبورن پیل) سەرۆکی کۆمیتەی پەیوەندییەکانی دەرەوە لەئەنجومەنی پیرانی ئەمریکا و (تۆماس هامری) سەرۆکی پێشووی رێکخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتی و سەرۆکی کۆمەڵەی پاراستنی منالانی سوید، دکتۆر خاتوو (ئان کلۆید) جێگری کرێکاران لە پەرلمانی بەریتانیا و سەرۆکی رێکخراوی (کاردری) و وەفدیکی سۆڤیەتی کەپێک هاتبوو لە هەریەک لە دکتۆر (گەستریان)و پرۆفیسور (لازاریف)و کسوردی ئەکادیمی سۆڤیەت(نادر نادرۆف) ،هەروەها خاتوو (بونیر) خێزانی پرۆفیسور (زاخارۆف) چونکە پرۆفیسور زاخارۆف نەیتوانی بوو بەشداری کۆنفرانسەکە بکات بەڵام نوسراوێک و چەندین پێشنیاری ئاراستەی کۆنفرانس کرد بوو کەلە لایەن خاتوو زاخارۆف پێشکەش کران و وەرگیران.
هەروەها لەکەسایەتی زانستیش،پرۆفیسور (رۆدلیتر) وخاتوو (جویس بڵاو) ئامادەی کۆنفرانس بوون،لەوکەسایەتیانەی کە چەندین گەواهییان پێشکەش کرد بەرێز (پیتر گالبیرشا) و رۆژنامەنووس(کوین روبرتس)و پرۆفیسور (هندریک) کە شارەزاو پسپۆرێکی ژەهرەکان بوو.

لەسەر ئاستی عەرەبیش (عەقید سەلیم فەخری) وەزیری پێشووی جەزائیرو (حسین ئایەت ئەحمد)و بەریێز (حبیب بولص) لەلایەن یەکێتی نووسەرانی عەرەب وخەباتگێڕێکی فەلەستینی بەشداریان کرد.
ئامادەبوونی کوردیش لەو کۆنفرانسە شێوەیەکی بەهێزی بەخۆوە گرتبوو،لە سەرکردەی حزبە سیاسییەکانی کورد،بەریێزان(جلال طالبانی وسامی عبدالرحمن و کمال بورقایی و رسول مامند و محسن دزەیی و سەرهاد دجلەو حەسەن شەرەفی و نوشیروان و دکتۆرمحمود عثمان و دکتور مجیدرشید جعفرو صلاح بدرالدین و عدنان موفتی)بەشداریان کرد،هەروەها لەلایەن ریێکخراوە کۆمەلایەتی رۆشنبیری یەکانی کورد لەدەرەوە بەریێزان(هەژار موکریانی و ئیبراهیم ئەحمەد و مظفر شافعی و مظهری خالقی و حمید نەورۆز و پیرۆت ئیبراهیم و ظاهرحسینو عصمت شریف وانلی و دکتۆر اسعد خەیلانی و دکتۆر نجمالدین عمر و خلیل شەنگالی و بشیر رسول و خالد کایا)ئامادە ببوون.
ئامادەبوونی (نۆ)جێگری کورد لەئەندامانی پەرلەمانی تورکیا لەوانەش (ئیبراهیم ئاکسۆی و محمد علی ارسلان)لەو کۆنفرانسەدا جێگەی خۆشبەختیبوو ئەگەرچی ئەوبەریێزانە لەبەرئامادەبوونیان چاوەروانی سزایان دەکرد لەلایەن حزبەکەیان حزبی(سۆشیالیستی دیموکراتی گەلی تورکیا)و حکومەتی تورکیا.
شیاوی باسە کەلایەنەکانیی بەرەی کوردستانی عێراق،وەک وەفدێکی یەکگرتوو ئامادەی کۆنفرانس بوون و دەوریێکی بەرچاویان تێدا گێڕاو ووتاری بەرەش لەلایەن بەریێز (دکتور محمود عثمان) خوێندرایەوە.
هەروەها چەندین بروسکەی سلاّو بۆ کونفرانس لێدران لەوانەش بروسکەی بەریێز (فیلی برانت) و (برونوکراسیکی) وئەو نوسراوەپرسۆزەی کەسیناتۆر (ئەدوارد کەنەدی) ئاراستەی کردبوو.
هیچ شاراوەو جێگەی گومان نەبوو کە دکتۆر(کەندال نزان) سەرۆکیپەیمانگای کورد لەپاریس لەولەبی کونفرانس بوو.لەقولآیی دلّەوە داوای لێبووردنلەو کەسانە دەکەین کەئامادەی کۆنفرانسەکە بوونو ناتوانین ناوی هەموویان بهێنین،چونکە ژمارەی ئامادەبووان لە(٣٠٠)کەس زیاتربوون و لە(٣١)ولآتەوە هاتبوون، وگشتیان لەکەسانی ناسراوو خاوەن شوینو شایستەی بەشداربوونی ئەم جۆرە کۆنفرانسە بوون.
(١٢٠) رۆژنامەنووس کەنوێنەرایەتی ئاژانسەکانی دەنگ و باس و رۆژنامە و گۆڤارەکانی جیهانیان دەکرد ئامادەی راگەیاندنی روداوەکانی ئەوکۆنفرانسە بوون،هەروەها رۆژنامەگەری تازە پێشگەیشتووی کوردیش بەش بەحالّی خۆی ئامادەبوو،جگەلەوەش رۆژنامەو ئێزگەی رادیۆو تەلەفزیۆنەکانی فەرەنسا و جیهانی بەشداربەکی چالاکیان کردو رودوو چالاکیەکانیان بلاّو کردنەوە.
لەبەر فراوانی بەرنامەی کۆنفرانس وبەشداری بەرفراوانی لایەنەکانروونەکە لێکۆلینەوەو وتارو گەواهییەکان لایەنە جیاجیاکانی کێشەیکوردیان بەخۆوە گرتووە.تاوانباری سەرەکی و گوناهباری راستەقینە لەوکۆنفرانسەدا رژێمی صدام بوو،کەزۆربەی وتارو گوفتارەکانی نوێنەرە جۆراوجۆرەکان باسیتاوانە درندەکانی ئەو رژێمەیان دەکرد دەرهەق بەگەلی کورد،وەک بەکارهێنانیچەکی کیمیاویو کاولکردنی چوار هەزار دێهات و ژەهرکردنی ناحەزان وپێشێلکردنی

مافی مرۆڤ و هتد... جالەبەرئەوە رژێمی عێراق چەندین مانگ هەوڵی ئەوەی دەدا کەئەم کۆنفرانسە نەبەسترێ،و زۆر بەتوندی نارەزایی خۆی بۆ حکومەتی فەرەنسا دەربری سەبارەت بەبەستنی،هەروەها زۆری هەوڵدا کەبەکێک لە جاشەکانی خۆی ئامادەی ئەو کۆنفرانسە بکا،کەئەویش سەرۆکی بەناوبانگی نەشریعی ناوچەی کوردستان بوو،بەڵام تەقەلای ئامادەبووان بەتایبەتی هەوڵی بەرەی کوردستانی عێراق وای لێکردن کەهیچ ئەنجامێک وەدەست نەهێنن و بە جارێک شەرمەزاربن،ئەمەش مشتێکی تربوو کەبەردەم ولوتی ئەورژێمە کەوتبە تایبەت لەسەرئاستی راگەیاندنی جیهانی،جگەلەوەش چەندین بریاری کۆنفرانس لەناوەڕۆکدا پەنجە بۆتاوانەکانی ئەورژێمە رادەکێشن،ئەگەرچی ئێمە وا دەبینین کەدەبوایە بەئاشکرا و ناودرکاندن بوایە .

بەڵام تورکیا بەتاوانباروو گوناهباری دووەم دانرا،ئەویش لەبەر چەند هۆیەک گرنگتریشیان رەت کردنەوەی بوونی گەلی کوردە کەژمارەیان زیاتر لە (١٢) ملیونە لەکوردستانی تورکیا،ئەم رژێمەش بەو رەت کردنەوەیە بەشەرمەزارێک دەناسرێ لەبەردەم جیهاندا،بەتایبەتی کاتێ کەهەوڵی چوونە ناوبازاڕی هاوبەشی ئەورووپا دەدات .

شیاوی باسە کەگیانی پیرۆزی شەهید (عبدالرحمن قاسملو) لەهۆڵی کۆنفرانس دەسوڕابەوەو بانگی بەسەر زۆربەی وتارەکاندا کێشابوو،چونکە شەهیدی مەزن چەندین ساڵ لەم شارە (پاریس)دا ژیابوو،و زۆربەی پیاوەناسراوەکانیش دۆست و هەڤاڵی بوون،هەروەها (هیلین قاسملو) خێزانی شەهید قاسملو لەکۆنفرانسەکە بەشداربوو،و وتارێکی پێشکەش کرد .

دوای پەسەندکردنی بریارەکانی کۆنفرانس ،بەڕێز تۆماس هامیری خۆێگەیاندە شوێنی وتار خوێندنەوە بۆئەوەی ڕابگەیەنێ کەوا سویدیەکان خۆشحاڵن بەوەی کە مەشخەڵی کۆنفرانس لەپاریسەوە بەرەو ستۆکهۆڵم (سوید)هەڵگرن.
بۆیە کۆنفرانسی داهاتوو دەربارەی کێشەی کورد بەرلەگەلاوێژی داهاتو لە پێتەختی سویدی دەبەسترێ .

بریارەکانی کۆنفرانس:-

کۆنفرانسی نێودەوڵەتی (کورد: مافی مرۆڤ و ناسنامەی فەرهەنگی)کەلەڕۆژانی (١٤و١٥)ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٩،لەپاریس پێتەختی فەرەنسا بەپێشنیاری کۆمەڵەی فەرەنسای ئازادی وپەیمانگای کورد لەپاریس بەسترا .بەلەبەرچاوگرتنی ئەوەی کەکوردەکان گەلێکی پارچەپارچەکراوی نێوان چەندین وڵاتن ودووچاری دەردێکی نالەبارهاتوون تەنها لەبەرئەوەی ئارەزووی پاراستنی ناسنامەی فەرهەنگی خۆیان دەکەن وبەرگری لەمافەسیاسی و دیموکراتی ڕەواکانی خۆیان لەهەریەک وڵاتانەی کەتێیدا هەن ،دەکەن.لەکۆتایی کۆنفرانسەکە ئەوبریارانە هاتنە وەرگیران:

- کاربەردەوام بێت لەمیان دامەزراندنی دەستە هەمیشییەکان کەبەرپرسیارن لەبەرگری کردن لەمافی مرۆڤ لەو وڵاتانەی کەکوردی تێدا دەژین،دەستەی کراوەش بۆ وەرگرتنی ئەندامانی پەرلەمان لەتەواوی وڵاتە دیموکراتیەکان ،

هەروەها داوا لە داموودەزگای(فرنسا الحریات) دەکات کەکاربکات لەپێناو جێبەجێ کردنی ئەو ئارمانجە.
- نوێنەرانی گەلی کورد بانگ بکرێن بۆ پەرلەمانی ئەوروپا و ئەنجوومەنی ئەوروپا و پەیمانەسەرەکیەکانی نێودەوڵەتان.
- قەدەغەکردنی بەرهەمهێنانی چەکیکیمیاوی و پشتگیری کردن لەبەستنی پەیمانیکی نێودەوڵەتی کەچەندین سزای ئابووری وسیاسی دژی ئەو وڵاتانە وەربگیرێت کەچەکیکیمیاوی وبایۆلۆژی بەکاردەهێنن،چونکەئەمە پێچەوانەی یاساکانی نێودەوڵەتییە.
- بەپەلە داوای دامەزراندنی ڕێکخراوێکی کوردی بکات کەنێونەرایەتی تەواوی گەلی کورد بکات،ئەمەش بەئامانجی وەدەستهێنانی مافینوێنەرایەتی لەدەستەی گشتی نەتەوەیەکگرتوەکان بەسیفەتی چاودێر.
- لەسەرپێشنیاری پرۆفیسور(زاخارۆف) کۆنفرانس داوا لەنەتەوە یەکگرتوەکان دەکات چونکە پاسەوانی ئاشتی جیهانییە تاکۆبونەوەیەکی تایبەت لەدەستەی گشتییەکەی سەبارەت بەکێشەی کورد ببەستریت.
- بۆ سەرنج راکێشانی بارودۆخی تراژیدی ژیانی پەنابەرەکوردەکان،کۆنفرانس سوورە لەسەر گفت و گۆی بەپەلە لەگەڵ موفەوەزی سامی پەنابەران کەسەر بەنەتەوەیەکگرتوەکانە وبەمەبەستی ئەوەی پشتگیری کاریگەر وەدەست بهێنێت لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئارەزوو ویستەکانی پەنابەران،بەتایبەت لەبوارە یارمەتییە مرۆڤایەتییەکان و واش دەبینی کە توانای بەستنی کۆبونەوە لەگەڵ موفەوەزی سامی پەنابەران بۆ جارەی ئەوگیروگرفتە هەیە کەسەربەنەتەوە یەکگرتوەکانە.
- ئەوجارەنووسەی کەرووبەرووی ئاوارە کوردەکان دێت رەت دەکاتەوەو داوا لەوڵاتە خاوەن پەیوەندییەکان دەکات کەڕێز لەویاسا نێودەوڵەتییە بگرن کە بەوکارەوە پەیوەستەو پشتگیری ویارمەتی مرۆڤایەتیان بدەن.
- لەپێناو خزمەت کردنی ئەو ئامانجە داوادەکات کەئازادی پەیوەندی کردن بەرێکخراوە نێودەوڵەتییەکان ئەوانەی کەبێ لایەن و بێ ئیجازەن ،بدرێ،ئەمە بەپێی گونجاندن لەگەڵ بریاری دەستەی گشتی نەتەوەیەکگرتوەکان (ژمارە ١٣١/٤٢ لە ٨/ك ١ /١٩٨٨).
- کۆنفرانس ئارەزووی خۆی دەردەبڕێ سەبارەت بەبەستنی جارێکی تر لە ستۆکهۆڵم بەرلەگەلاویژی(١٩٩٠)لەژێر سەرپەرشتی کۆمیتەی سویدی بۆ مافی مرۆڤی کورد .

گرنگی کۆنفرانس:-

کۆنفرانس چەندین گرنگی بەخۆوە گرتوە ،یەکەمیان ناوەرۆکی کۆنفرانسەکە لە ناونیشانییەوە بەدی دەکرێ((کۆنفرانسی نێودەوڵەتی،کورد:مافی مرۆڤ و ناسنامەی فەرهەنگی)) .ئەمەش سێیەم کۆنفرانسی نێودەوڵەتییە کەدەربارەی کێشەی کورد لەم سەدەیەدا دەبەسترێ،یەکەمیان لەنزیک پاریس لە (سیڤەر) ساڵی(١٩٢٠)بەستراو تیایدا دان بەسەر بەخۆی کوردە نیشتمانپەروەرەکاننرا بەڵام دووەم لە (لۆزان) بەزمانی فەرەنسی لەساڵی(١٩٢٣)بەستراو تیایدا

تەواوی مافی کورد ژێرپێ خرا ،ئەمەش بۆخوبەدەستەوەدان لەبەرامبەرداواکاری یەکانی تورکیای کەمالی،ئەم کۆنفرانسەی سێیەمیش هەر لەپاریس شاری ئاسۆو هیوا بەسترا .

ئەگەرچی بەشداربوان کەلە (٣٦) وڵاتەوە هاتبوون،نوێنەرایەتیحکومەتەکانیان نەدەکرد بەڵام زۆربەهێزەوە نوێنەرایەتی ناوەندەکانی رای گشتیجیهانیان دەکردو زۆربەیان لەرای حکومەتەکانیان دوور نەبوون.

هەروەها کۆنفرانس-لەبنایەتی ناوەندی نێودەوڵەتی کۆنفرانسەکان کەسەر بە وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسایەو بەسەرپەرشتی راستەوخۆ لەلایەن یەکەمیەن خانمی فەرەنسا (دانییال میتران) بەسترا .لەوانەشە گرنگترین رەگەزی ئەو کۆنفرانسە بەشداربوونی ئەم ژمارەزۆرەی کەسایەتیسیاسی و کۆمەلایەتی و زانستی خاوەن شوێن و پایەی بەرزی نیشتمانی نێودەوڵەتی بوو بەتایبەت دۆست و هاوپەیمانانی گەلەکەمان وئەوانەی کەلەم سااڵنەی دواییدا زۆر چاک ئاگاداری ئەو چەوسانەوەیە بەردەوامەن کەدووجاریگەلیکوردمان هاتووە .

بەڵام ئەوانەی کەتوانای ئامادەبوونیان نەبووە بەناردنی بروسکەو نوسراوی لایەنگری وپشتگیری کەم تەرخەمیان نەکرد .جگەلەوەش ئامادەبوونو بەشداری کردنی تەواو لەلایەن سەرکردەکانی حزب و کۆمەلەسیاسییەکانی کورد و دام و دەزگا رۆشنبیری و کۆمەلایەتیەکانی کوردستانی لەدەرەوە جێگەی شانازییەکی بەهێزو خۆشحاڵیبوو .

لێرەدا لایەنێکی گرنگتر هەیە کەپێوویستە پەنجەی بودرێژ بکرێت ئەویش ئامادەبوونی وەفدو کەسایەتی لەئەوروپا و ئەمریکای لاتینو یەکێتی سۆڤیەت و وڵاتانی تر ،ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کەکونفرانس توانیویەتی لایەنگریوپشتگیری ئەو وڵاتانە بۆخۆی وەربگری،کەئەمەش لەگەڵ بارودۆخی تازەی پەیوەندیەکانی نێودەوڵەتی بەتەواوی دەگونجێ .

ئەوەی شیاوی باسە کۆنفرانس لەگەڵ لێکۆڵینەوەی تەواوی لایەنەکانی کێشەی گەلەکەمان هەوڵی ئەوەشیداوە کەچارەی ئەوکێشەیە لەچوارچێوەیەکی نێو دەوڵەتی بکرێت. لەگەڵ چاوخشانێک بە بڕیارەکانیکۆنفرانس وادەردەکەوێ کەدیدێکی ئایینده بۆکێشەیگەلەکەمان هەیە ،واتە کۆنفرانس بڕیتی نەبووە ، لەئاهەنگێکی دوورۆژە ،بەڵام جێبەجێ کردنی بڕیارەکانی پێوویستیان بەیەکگرتن وبەکێتیەکی راستەقینەی تەواوی دەستەولایەنەکانی بزوتنەوەی ئازادی خوازی کوردستانی هەیە .هەروەها پێوویستی بەخەبات و تێکوشانێکیزۆر هەیە بەتایبەتی لەسەرئاستی راگەیاندنی جیهانی وکاری دبلۆماسی ،ئەمەشە کە حزبمان لەم ماوەیەی دواییدا زۆربە گرنگی هەوڵی بۆدەدات.جگەلەوەش ئەم کارە پێویستی بەپشتگیریەکی بەردەوام لەلایەن بەشداربوانوهی تریش هەیە بەتایبەتی ئەوانەی کەگرنگی بەمافی مرۆڤ و رۆشنبیری گەلانو عەدالەتی جیهانی دەدەن.

ئامادەبوونی کەسایەتی عەرەبی و تورکی و ئیرانیووەستانیان لەگەڵعەدالەتی کێشەی گەلەکەمان گرنگیکی تایبەتی هەیە ،چونکە گەلی کوردمان هاوژیانە لەگەڵ ئەم گەلانەو هاوچارەنووسیشە لەگەلیان ،ئێمەش خەبات دەکەین لە پێناو وەدەست هێنانی چوارچێوەیەکی عادیلانەی پەیوەندی دەگەڵ ئەم گەلانە .

لەبریارەکانی کۆنفرانس،داواکردن بۆبەستنی کۆبونەوەیەک لەکۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتوەکان دەربارەی کێشەی گەلی کوردو قەبول کردنی نوێنەرێکی گەلی کورد بەسیفەتی چاودێر لەو رێکخراوەجیهانییە.چونکە ئاڵۆزکردنی کێشەی گەلەکەمان والەنەتەوەیەکگرتووەکان دەکات کەباشترین دەستەبێت بۆ دۆزینەوەی چارەی گونجاو.

تاڕادەیەک ئەم کۆنفرانسە دەرچوونێک بوو لە دبلۆماسی تەقلیدی،کە هەر وڵاتێ رەچاوی بەرژەوەندی ئابوری و ستراتیژی خۆی دەکات،بەبێگوێ دانە تیرورو داپلوسینو گۆماوی خوێنی ولاتانی دیکەی جیهان،ئەمەش بە بیانووی دەست نەخستنە ناوکاروباری ناوخۆی وڵاتانی دیکەوە.
ئەو دبلۆماسیە تەقلیدییە هاندەری بێ دەنگی دوورودرێژو تۆقینەری نێو دەوڵەتانە بەرامبەر بەکارەساتەکانی گەلەکەمان.هەروەها بەبێ دەرچوونلەم رەوتە هەرگیز پاڵپشت و هاریکاری شێلگیرانەی دەوڵەتان بۆ خەباتی نەپساوەی گەلەکەمان لەپێناو سەربەستیدا نایەتە دی.

لەکۆتاییدا چاکترین بەڵگە لەسەربەردەوام بوونی ئەمبابەتە ئەوەیە کە پێشنیارو رازی بوون هەیە لەسەربەستنی کۆنفرانسی دووەم لەستۆکهۆڵم بەر لەمانگی گەلاوێژی داهاتوو ،واتە ساڵی (١٩٩٠).بەوئومێدەی ئەو کەمو کورتیانەی لەکۆنفرانسی پاریسدا هەبوون،هەرچەندە سەرکەوتنێکی گەورەی وەدەست هێناوە ،لەکۆنفرانسەکانی داهاتوودا دووپات نەبنەوەو کۆنفرانسی داهاتوو سەرکەوتنی گەورەو پڕ بەرهەمتر وەدەست بهێنی،چونکە کۆنفرانسی پاریس یەکەمو یەکەم تاقی کردنەوەبوو●

★ وتەی نەمران ★

* دکتۆر فوئاد ،سەرکردەی کۆمەڵەی خۆیبون،لەبەردەمپەیتی سێدارەدا :
من هەمیشە خەونیئەوەم دەدی لەپێناو نیشتمانەکەمدا گیانم بەخت کەم، ئێستاش گومانم لەوەدانیە کەرۆژێ دێ ئاڵای سەربەخۆیی لەسەر ئەم خاکەی ئێستا ئێمەی لەسەر ئیعدام دەکرێتەوە.

* سەید رەزای دەرسیمی،لەسەر تەختی سێدارەدا :
تەمەنم گەیشتە (٧٥) ساڵ،لەوتەمەنەدا دەچمە ریزی شەهیدانیکوردستان رۆژیدێ کەلاوانیکوردستان ئۆڵەمان بسێنەوە ،بزیگەلیکورد ،بزیکوردستان

* پێشەوا قازیمحمد ،کاتێ سیخورەکانی ناچاوی دەبەستنو بۆسێدارەی دەبەن:
چاوم مەبەستن،من شەرمەزاری گەلەکەم نیم ،با بۆدواجاریش چاوم پێیان بکەوێ و کوردستانەکەم ببینم .

* شێخ سەعیدی پیران،لەبەردەم پەتی سێدارەدا :
من گەیشتمە کۆتایی ژیانیئاسایی،خۆم و پەشیمانیش نیم لەوەی کەوا ژیانی خۆم لەپێناوی وڵاتەکەم وگەلەکەمدا دەکەمە قوربانیو ئەوەندەمان بەسە نەوەکانمان لەبەردەمی دوژمندا شەرمەزار نەبن .

نامەی پرۆفیسور زاخاروف بۆ کۆنفرانسی پاریس

Lettre d'Andreï Sakharov
à la Conférence Internationale
sur les Kurdes

Moscou, le 13 octobre 1989

من بایەخێکی زۆر بەکێشەی گەلی کورد و ئازارو قوربانیەکانی ئەمگەلە دەدەم.زۆر لەمێژە خەباتی نەپساوەی گەلی کورد پشت بەمافی چارەی خۆنووسینی گەلان دەبەستێت و هەر ئەمەش راستترو رەواترە.

داوا لەحکومەت و رێکخراو و هاوواڵتیانی تەواوی وڵاتان و رێکخراوەکانی نێودەوڵەتان دەکەم کەلە رەفتارکردنیان لەگەڵ ئەو دەوڵەتانەی کوردیان تیادا دەژی رەچاوی سیاسەتی پراکتیکانەی سەرکردەکانی ئەم دەوڵەتانە بەرامبەر بە کورد بکەن. نابێ چاوپۆشی بکرێ لەهەر جۆرە پەنابردنە بەر زەبرو زەنگێکُ و هەر چەشنە زوڵم و زۆرێکی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی و هەرپێشێلکردنێکی مافەکانی مرۆڤ و هەر جۆرە رەشەکوژیەکی بەکۆمەڵ. هەروەها پێویستە بەبێ تەنگ پێهەڵچنینی ئەو دەوڵەتانەی ئەنجامیان دەدەن،تیپەر نەبێت. بەتایبەتی نابێ ئەوراستیە لەبیر بکەین کە چەکی کیمیاوی بۆ کوشتن و ئەشکەنجەدانی منداڵ و ئافرەت و بەساڵاچوان دەکار کراوە.

داوا لەکۆنفرانس دەکەم کەکێشەی کورد بخاتە بەردەم دەستەی گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان و ئەم دەستەیەش دەبێ وت و وێژێکی گشتی لەمەڕ کێشەی کورد ساز بکات .بەرای من ئاکامی ئەم وت ووێژە بریارێکی دەستەی گشتی وەخو بگرێ و بەپێی ئەم بریارە ئەو دەوڵەتانەی کوردی تیادا دەژی ناچار بکرێن کەناوچەی ئۆتۆنومی نەتەوایەتی کوردی دابمەزرێنن و لەبواری سیاسەت و ئابووری و ئایین و کەلتوردا ئەو سەربەخۆییە بەگەلی کورد بدرێ کەشیاویەتی .

دەبێ تەواوی هەنگاوی زالمانەو ئەو رەفتاری غەیرە قانونیانەی کە لە رابردوودا دەرهەق بە کورد ئەنجامدراون تاوانبار بکرێن و بریاری پێویست بۆ تەدەغەکردنی دووبارەبوونەوەی ئەم رووداوانە لەداهاتوودا وەربگیرێت.

لەگەڵ ئەوپەڕی ڕێزو هیوا ماندا

ئەندرێ زاخاروف

Andreï Sakharov

نامەی ئیدوارد کەنەدی بۆ کۆنفرانسی پاریس

from the office of

Senator Edward M. Kennedy

of Massachusetts

خۆزگە دەمتوانی بەشداری کۆبوونەوەکەتان بکەم لەپێناو پێشختنی مەسەلەی مافەکانی مرۆڤ و پاراستنی کەلتوری کورد.
رێگەم بدەن سەرەتا رێز لەو دڵسوزە بگرم کەبەهەوڵ و کۆششی بەردەوامی خۆی کاری بەستانی ئەم کۆنفرانسە گرنگەی هێنایە دی(خانمی ـ دانییاڵ میتران).دڵنیام کە ئەنستیتۆی کورد لەپاریس وەک قەڵای هیوای ملیۆنەها کوردی سەرتاسەری جیهان کەچاویان بڕیوەتە پاشەرۆژێکی عادیلانەو روناکتر کار دەکات.ئالیرەدا ئیمرۆ بەشداری بەڵێنی نەگۆڕی ئێوە دەکەم لەپێناو پێشختنی کێشەی گەلی کورد. دەبێ هەموو پێکەوە بەشداری لەپێشختنی مەسەلەی عەدالەت و رێز لێنانی مافەکانی مرۆڤی کورد بکەین.
کورد میراتگری یەکێکە لەکۆنترین و دەوڵەمەندترین کەلتورەکانی میژووی مرۆڤایەتییە،هەرلەزەمانی میدیەکانەوە کەلتوری ئەم گەلە چەندین نوسەر و فەیلەسوف وموسیقازانی مەزن و هۆزانڤانی لێ لەدایکبووە کە چەندین نەتەوەی دیکەی سەرتاسەری زەویان دەوڵەمەند کردووە.کەچی ئەم کەلتوورە مەزنە هەمیشە لەلایەن چەندین هێزی بەدەسەڵاتەوە هەڕەشەی لێکراوە.
هەروەها بەدرێژایی میژوو لەشەڕو ملمڵانێی ناوچەییدا،کورد وەکە داشیدامە رەفتاری لەگەڵدا کراوە،رۆڵەکانی ئەم گەلە چەوسێنراونەتەوەوکەلتورەکەش خەفە کراوە.ئیمسا ڵ ماوەیەکە لەمەوبەر حکومەتی عێراق شاڵاوێکی بەر بڵاوی دەستپێکرد تابەزۆروزۆرداری دەیان هەزار کوردی کوردستانی عێراق بۆ بەشەکانی دیکەی ئەم وڵاتە رابگوێزێتەوە.ساڵی پار هەزاران کوردیعێراق بە شاڵاوی گازی ژەهراوی عێراق،گیانی خۆیان لەدەستدا و هەزارانی دیکەش بە ناچاری پەنایان بردەبەر تورکیا و ئێران و سوریا.زۆر لەمێژە گەلی کورد ئێش و ئازارێکی بێپایان دەچێژێ.
ئێمە دەبێ خۆمان تەرخان بکەین لەپێناو کۆتایی پێهێنانی ئێش وژانەکانی گەلی کوردو مسۆگەرکردنی رێز لێنانی مافەکانی مرۆڤ و زیاترروونکردنەوەی مەبەستەکانی ئەم گەلە بۆ سەرتاسەری جیهان.

ئیدوارد کەنەدی

سەرۆکی ئەمیندارێتی گشتی حزبمان بۆ هەولێر دا

چەند رۆژێک دوای هەڵسانی رژێمی عیراق بە بەمبەستی لەبەین بردنی چەکاری هێنانی چەکیمیاوی دژ بەدانیشتوانی شاری هەڵەبجەوژمارەیەکی تر لەدێهات و شاروچکەکانی تر چاکترین بەڵگەیە لەسەر ئاشکرابوونی رق و کینەکوێرانەکەی رژێمی عیراق دژ بەکوردەکان. من لەگەڵ بروایەشدام کەئێوە ئاگادارن لەسەر راپورتەکانی ریخکراوی لی بووردنی نێودەوڵەتی لەمەڕ شالاوەکانی لەسیدارەدانوئەشکەنجەدان وهەتا کوشتنی منالانی شیرەخورە... هەروەها ئیعدام کردن بەمادەی (سولفەریک ئەسید) و ژەهرکردنی خواردن...بەڵام بەداخەوە سەرەڕای ئەم هەموو ڕاستییە، هەڵوێستی حکومەتەکەتان لەهەندی لە کونگرە و کوبونەوە جیهانی و ئەوروپاییەکان زور ڕوون، ئاشکرانەبوو، ڕاستەکانی کونگرەی مافی مرۆف کەلەژێر سەرپەرشتی نەتەوەیەکگرتوەکانلە سەرەتای ئەم ساڵەدا لەجنیف لەستڕا، گورانیکی کەم لەهەڵوێستی حکومەتەکەتان ڕووی دا، بەڵام کاتی بەریتانیا پرۆژەی پێشنیاریکی پێشکەش بە کومەڵەی ولاتانی ئەوروپا کرد بۆئەوەی سزای ئابوری دژ بەڕژێمی عیراق وەربگرێت هەڵوێستی حکومەتەکەتان زور ئاشکرا و ڕوون نەبوو... ئێمە ئاگادارین کەوا باڵوێزانی ولاتانی بازاری هاوبەشی ئەوروپا لە بەغدا خەریکی ئامادەکردنی ڕاپورتێکن بۆ گفت و گۆ کردن لەگەڵ کوبونەوەی ولاتانی ئەو بازارە، ئومێدەوارین کە ئەمجارە دەنگتان شانبەشانی گەلی کوردیجەوساوەمان بێت.

تاوانبارکردنی ڕژێمی عیراق لەسەر پیادەکردنی شوفێنیەت و بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی کاریکی بەجێیە، بەڵام هاوکاری کردن لەگەڵیوبەتایبەتی لەبواری ئابووریدا، دەبێتە ڕازی بوونێکی لابەلا لەسەر سیاسەتەکەی، پێویستە تاوانبارکردنبەر دەوام بێت و قەرزە بازرگانییەکان ببڕێنوونەوتی لی نەکرنو بازرگانیش کەم بکرێتەوەبو نزمترین ڕادە، و هەروەها چەرمەسەری گەلی کوردو شەرێلە بەین بردنی لەسەردەستی ڕژێمی عیراق بەرز بکرێتەوە بو نەتەوە یەکگرتوەکان وناوەندەکانی تری نێودەوڵەتی. ئێمە لەوبڕوایە داین کە گوشاری ولاتە مەزنەکان ئەمریکاو ئەوروپا و ژاپون ڕژێم ناچار دەکات کەلەهەنگاوەکانی پاشگەزبێتەوە چونکە پێویستیکی چاکی بەقەرز هەیە لەپێناو دەربازبوون لەقەیرانی مالی و

ئابووری).
هەروەها ئەمینداری گشتی لەو دیدارانەیدا پەنجەی بۆباری ژیانی پەنابەرە کوردەکانی راکێشا بەتایبەتی ئەوانەی لەتورکیان، وباسی ئەوەی کرد کەدووچاری دین بۆئەوەی ناچار بکرین بگەڕێنەوە بۆ نیو جەهەنەمی رژیمی عیراق دووپاتی ئەوەی کردەوە کەپێویستە دەستی یارمەتی لەرووی مرۆڤایەتی و تەندروستی یان بۆ دریژبکری و لەولاتانی ئەورووپا و ئەمریکاش بەپەنابەر وەربگیرین. جگەلەوەی داوای لەهەندێ لەشەخصیاتە سیاسییەکانی هولەندا کرد کە ریکخراویکی هاوکاری لەگەل کوردی دروست بکەن هەروەکو ئەوەی کەلەسوید هەیە بۆ ئەوەی رای گشتی هولەندا بەکێشەی کورد بناسێنن و دوستان بۆ کێشەکە رابکێشن، هەروەها نوێنەرانی ریکخراوە پێشەیی و سندیکاییو سیاسی و مرۆڤ پەروەرەکانی ئاگادار کرد کەبەردەوام بن لە سەرگوشار خستنە سەر حکومەتی ناوەندی هولەندا بۆئەوەی کار لەهەلوێستەکانی بکات لەوکوبونەوە نیودەولەتییەکان دا، داوای لەونیونەرانە کرد کەکێشەی گەلی کورد لەدیدارەکانی دووقولی خویان و کوبونەوەو کونگرەنیودەولەتییەکانپێش کەش بکەن و زیاتر بەرزی بکەنەوە، هەروەها داوای لەسەروکی شارەوانی شاری (ارنهم) کرد کە ناسراوە بەهەلوێستە چاکەکانی دەرهەق بە گەلی کوردمان تاکو برایەتی شارەکەی لەگەل شاری قەلادزی رابگەیەنێ وەک دەربرینێکی مەعنەوی لە هاوکاری کردن دەگەل خەلکی قەلادزی.
ئەوەبوو سەروکی شارەوانی (ارنهم) بەگەرمیەوە پێشوازی لەسەردانەکەی هەفال ئەمینداری گشتی کردو چەندین دیاری پێشکەش کرد وەکو رەمزێک لەهاوکاری نێوان دانیشتوانی شاری (ارنهم) و دانیشتوانی شاری قەلادزی و گەلی کورد. هەروەها سەروکی شارەوانی شاری ناوبراو سەرنجی بۆ پێشنیارەکانی ئەمینداری گشتی راکێشا لەمەڕ بەستنی ریککەوتننامەیەکی برایانە وهاوکاری لەنێوان شاری قەلادزیی ویرانو شاری (ارنهم). ئەوەی دووپات کردەوە کەوا ئەم بابەتە بۆ گفت و گودەخاتە بەردەم کوبونەوەکانی ئەنجومەنی پارەوانی و ئامادەیی خوی دەربڕی بۆلیکۆلینەوە لەسەر بابەتی راگواستن لەدیدارە نیودەولەتییەکانیشارەوانی بەتایبەت لەکوبونەوەکانی یەکێتی شارەکان لەپینا و ئاشتی. بۆئەمەبەستەش کومیتەیەک بۆ کۆکردنەوەی زانیاری و ئامادەکردنی راپورتێکی دوورودرێژلە بارەی ئەو مەسەلەیەوە دامەزرێندرا.
(ئەندری فان ئیس) قسەکەری بەناوکومیتەی پەیوەندییەکانی دەرەوە لەپەرلەمانی هولەندا ووتی: (تەواوی ئەندامانی کومیتەی وجیگرەکانی دیکەی گرنگ پی دەر بەکێشەی روژهەلاتی ناوەراست و گورانکارییە دژوارەکانی گەلی کوردئاگادار دەکەمەوە هەم لەنیو عیراق، و هەم لەناوئوردوو گاکانی پەنابەران)، هەروەها پەیمانی داکەداوا لە وەزیری دەرەوەی هولەندا بکات کەهەلوێستی حکومەتەکەی ئاشکرابکات و چەندین دەستپێشخەری و پێشنیاریش لەنیو کومەلەی ولاتانیئەورووپا بە رووبی ئەنجام بدات.
ئەم جیگرە کەسەربەحزبی سوسیالیستی ئاشتیخوازە و (فان ترا) کەسەربەحزبی کریکارانی هولەندایە و (ئیق ئیسما) ی حزبی دیموکراتی (٦٦)، کە هەر سێکیان ئەندامی کومیتەی پەیوەندییەکانی دەرەوەی پەرلەمانی هولەندەن جەندین پرسیاریان ئاراستەی وەزیری دەرەوەی هولەندا کرد کە پەیوەندی بەبارودۆخی کوردەکانی عیراق، وشارەویرانکراوەکانو بارودۆخی ژیانی پەنابەرانی کورد لەتورکیاوە هەبوو، هەروەها پرسیاری سەر ئەنجامی ئەو وەعدەیان کرد کەوەزیر دەربارەی جولانەوەی ریکخراوی هیو دەولەتی پەنابەرەکانی دابوو بۆ هاریکاری کردنی کوردەپەنابەرەکان لەتورکیا، جگەلەوەش داوای گوشاریان کرد کە بخرێتە سەرحکومەتی تورکیا لەریگەیبالویزخانەی هولەندا بۆئەوەی ریگە بەریکخراوی پەنابەران بدرێت بۆیارمەتی دانیان.
لەرستەی ئەو وەلامدانەیەوە وەزیری دەرەوە وتی حکومەتەکەی چەند جارە دوودلی خوی دەربڕی سەبارەت بەوسەرپێچیکردنەی رژیمی عیراق لە بەلگەنامەو پەیمانەکانی مافی مرۆڤ ئەویش لە ریگەی کومەلەی دوانزە ولاتی وەیانلەریگەی نوێنەری هولەندا لەدەستەی سییەمی کوبونەوەکانی گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان. ئەوەش دووپات کرایەوە کەگرنگییەکی تایبەتیان داوەبەکورد بەتایبەت کوردی عیراق لەکاتی دوا کوبونەوەی دەستەی مافی مرۆڤ کە لەماوەی نیوان (٣٠-١٠/٣ /١٩٨٩)دا لەژیر سەرپەرشتی نەتەوەیەکگرتوەکان بەسترا. هەروەها پەنجەی بۆئەوە درێژکرد کەوا هولەندا لە (١٩٨٩/٣/٣)دا ولەنیو کومەلەیەک لە ولاتانی روژئاوا پرۆژەیەکی چەند بریاری پێش کەش کردووە دەربارەی بارودۆخی کوردی عیراقکە دوودلی حکومەتەکەی دەردەخات لەمەڕ ئەو هەولانەی دووپاتی ئەوەدەکەنەوە کەوا هاولاتی لاشەرو بی تاوان لەلایەن رژیمی عیراقەوە بە کومەل دەکوژرین.
بەلام جیگر (فان ئیس) جاریکی تر بووەزیری دووپات کردەوە کەوا پێویستە کاربکرێت بۆئەوەی ولاتانی بازاری هاوبەشی ئەورووپا هەلسنبەچەند دەست پێشچەری تازەو شیلیگرانە، وەباسی سەردانەکەی هەفال سامی عبدالرحمن ئەمینداری حزبمانی بۆ وەزیری دەرەوە کردو وتی: (بەر لە

هەفتەیەک بەریز سامی عبدالرحمن - کەجاران وەزیری کاروباری کوردەکان بوو لەحکومەتی عیراق لەسالانی ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۵ سەردانی پەرلەمانی ئیمەی کردو ئاگاداری کردین لەسەربارودخی کورد و رایگەیاندکەواپاشەرۆژی کورد لەعیراق لە مەترسی دایە،واش دەبینی کەتاقەریگەبوناچار کردنی رژیمی عیراق بودەست هەلگرتن لەوکارانە بریتیبە لە سزادانی ئابووری، هەروەها باسی دەستپێشخەریەکانی بەریتانیای کرد کەلە کوبونەوەی ولاتانی بازاری هاوبەشی ئەوروپا سەری هەلدا دەربارەی یەکبونی هەلویست بو سەپاندنی سزای ئابوری دژی عیراق..ئایا وەزیر ئامادەیە پشتگیری ئەم جورەپێشنیارانە بکاتکە لەلایەن بەریتانیاوە وەرگیراوە).

بەلام بەریز(ئیف ئیسما)بابەتی راگواستنی سەدان هەزار کورد لەلایەن عیراقی وروژاند و پرسیاری کرد کەوائایا حکومەتی هولەندا تا ج رادەیەک ئامادەبە بوئەوەیئەم بابەتە لە کوبونەوەکانی پەرلەمانی ئەوروپا وکوبونەوە کانی ولاتانی بازاری هاوبەشدا پیشکەشبکات.

لەلایەکی ترەوە ئەمیندارى گشتی حزبمان بەریز سامی عبدالرحمن هەلسا بەروون کردنەوەو پەردە هەلمالین لەسەر سروشتی رژیمی فاشی عیراق لە میان چەندین چاوپێکەوتنی روژنامەگەری و ئیزگەکان،ئەوەبوو چاوپێکەوتنیکی بەزمانی عەرەبی و بەزمانی ئینگلیزی لەگەل ئیزگەی هولەندا کردو تیایدا باسی کوردستانی ویران و راگویزراوی کرد،ئیزگەی هولەندا ش گرنگیپەکی تایبەتی دابەسەردانەکەی ئەمیندارى گشتی حزبو لەبەرنامەکانی روژنامەی بایەخی تایبەتی پێدا سەبارەت بەروژنامەکانی هولەندا،روژنامەی (فولکس کرانت - گەل) کەمەزنترین وبەرفراوان ترین روژنامەی هولەندایە،چاوپێکەوتنیکی دوورو درێژی ئەمیندارى گشتی بلاوکردەوەولەژیرناو نیشانی(سوپای عیراق شارەکانی کورد چولدەکا) کەتیایدا باسی قوناغەکانی دەست پێکردنی راگواستنو بەعەرەبکردن و بەکارهینانی چەکی کیمیاوی کرا،هەروەها رەخنەی لەهەلویستی نیو دەولەتی گرتبوو لەبەر بێدەنگ بوونیان.

بەلام روژنامەی(ترا و) کەروژنامەیەکیکاثولیکیە لەژیرناونیشانی(عیراق شارێکی کورد،بەتەواوی بوبیابان رادەگویزی)بلاوکردەوە و وتی(چەکی کیمیاوی و چەکی بایولوژی ،۱۵۰ ژووری ئیعدام کردن بەسولفەریک ئەسید،دیهاتی راگویزراو سووتینراو،دەربەدەرکردنی بەکومەل بوبیابان، ئەمانە گشتی وبەکورتی میحوەری گفت و گومان بووە دەگەلسامی عبدالرحمن کەجاران وەزیری کاروباری کورد بووە لەحکومەتی عیراق،لەسالانی (۹۷۰ - ۱۹۷٤).هەرهەمان روژنامە روژئ دواتر لیدوانیکی لەژیرناوی (کوردەکان لەژیر سیبەر) بلاوکردەوەو کەتیایدا هاتووە(صدام حسین،ئیستا دەتوانی زوربەهیمنی وبەبی قەرەبالغی کورد لەبەین بەری،چونکە گرنگی نیودەولەتی ئیمرو رووی لەپارچەکانی تری جیهانە.. ئەوکردار و رەفتارەی ئیستا رژیم پێی هەلدەستی ئەوەمان دینیتەوە یاد کەتورکەکان دژ بەئەرمەنیەکان لە سالی - ۱۹۱۵- ئەنجامیاندا،کاتی ناچاریانکردن ناوچەکانیان بەجێ بهێلن لەروژهەلاتی تورکیا).

بەلام روژنامەی(ارنهم کورانت) دووتاری بلاو کردەوە بەکەمیان لەژیرناوی(ارنهم پەیمانی هاوکاری دەگەل شاریکی ویران کراو لەلایەن رژیمی عیراق ،دەبەستیت) کەتیایداهاتووە (شارەوانی ارنهم لەبابەتی بەستنی پەیمانیکی برایەتی وهاوکاری دەگەل،شاری قەلادزی)یکوردان دەکولیتەوە ئەمەش وەکو ناوەزایی دەربرینیک لەسەر راگواستنەوەی لەلایەن سوپای عیراق و وەکو هاوکاری دەگەل دانیشتوانی چەوساوەی ئەو شارە.. بیروکەی ئەم کارەش لەلایەن (سامی عبدالرحمن) کەسەرکردەیەکی کوردە ،کاتی سەردانەکەی بوشارەوانی پیتەختی(خیلدر لاند) پیشکەشی کرا.

بەریز سامی عبدالرحمن کەلەم هەفتەیەدا بە سەردانیکی رەسمی گەیشتە هولەندا بەمەبەستی راگەیاندنی پەرلەمان وپەکیتیپەگشتیپەکان و ئەنجوومەنی کلیسەو پەکیتی سندیکا کانی کریکاران و زوربەی ریکخراوەکان لەسەربارودو خی کوردەکان و دەرکردنی پەک چارەک ملیونکورد لەشارەکانی قەلادزی و تووەسوران..هتد.

ئەمیندارى گشتی پارتی دیموکراتی کەلە کوردستان کەپەکیکە لەوشەش حزبانەی بەرەی کوردستانی،ئەوپێشنیارەی لەبەر ئەوە پێشکەش کردووە بوشارەوانی(ارنهم) چونکە پیتەختی (خیلد لاند) شاریکی ناسراوە لەجیهان وشارەوانیەکەشی دانی بەکورد ناوە وەکو نەتەوە.لە کوتایی سەردانەکەی ئەمیندارى گشتی بوهولەندا هەلسا بەبەستنی سمینیاریکی کراوە بورولەکانی جالیەی کورد لە(ئیمستردام)کەژمارەیەکی زور تیایدا ئامادەبوون،هەرچەندە کەبەرلەدوو روژ خوی بوئامادەکرابوو،کەزورکەمە،بەلامسیمینارەکە سەرکەوتنیکی زوری بەدەست هینا.

هولەندا

پەیامنیری

پێشەنگ

شالاوی تروٚر
کرێکارانی میسریش دەگرێتەوە!

جگای گومان نیە، ئەگەر بڵێین رەفتاری رەشەکوژی و تروری رژیمی عیراق، خەریکە هەموو ئەو بیانیانەش دەگریتەوە کەلە چوار چیوەی عیراق خەریکی کارو بژیون. دیارە رژیم لەم کارەیدا زور دادگەرانەیەو کەس نابویری. جگە لەرەشەکوژی و تروڕو داپلوسینی روژانەی رولەکانی گەلی عیراقمان بەدەست پیادانی ئەمن و پاتەخورەکانیان، بەپیانووی مافی هاولاتی عیراق و خستنە ژیر پیی تەواو مافی مروفی عیراق، ئەوا ئەمجارە وا خەریکە بە ئاشکراش تەواوی کریکارانی میسری لەعیراق لەژیر ناوی عەرەبایەتی دەگریتەوە، ووەبەر شالاوی ئازارو ئەشکەنجەو تروڕ دەکەون. بێ گومان لەرواڵەتەکەو بوچوونی عەرەبایەتی بەعس هیچ جیاوازیەک لەنیوان هاولاتیەکی عیراقی و عەرەبێکی تردا نیەو دەبێ وەکو یەک رەفتاریان لەگەڵدا بکرێت.

ئەو هەواڵانەی کەئاژانسەکانی دەنگ و باس، لەم دواییەدا بڵاویان کردەوە، باس لەبەرەی رەفتاری رژیمی صدام دەرهەق کریکارانیمیسری دەکەن و ئەوە ئاشکرا دەکەن کەلە چەند مانگی رابردوودا نزیکەی (١٣٠٠) کریکاری میسری لەعیراق بەکاری ئەنقەست بەدەستی کاسەلیسەکانی دەوڵەت گیانیان لەدەست داوە، هەروەها هەواڵەکان ئەوە دووپات دەکەنەوە، کە تاوەکو ئێستا زیاتر لەیەک ملیون کریکار عیراقیان بەجێ هێشتوەو خۆیان گەیاندوتەوە میسر. ئەو هەواڵانە هیندە دژوارو قەرەمات بوون، ئالۆزی وپەشێوی لەپەیوەندی نێوان عیراق و میسر هینایە ئاراوە.. بەڵام کار بەدەستانی دەوڵەتی عیراق، بۆ داپۆشینی ئەم کارەو بۆ هەڵچنینی قەیران و بۆکەم کردنەوەی ئالۆزی لە (جفاتی هاریکاری عەرەب)، وایان پێشان دا کەبەرهەڵستکارانی رژیم ئەم کارەیان ئەنجام داوەهەربۆ ئەمەبەستە (طەیاسین رمضان) خۆی گەیاندە میسر، تاوەکو لەکۆبونەوەی لیژنەی بالای هاوبەشدا ئامادە بیت و رابگەیەنێ کەوڵاتەکەی ئامادەیە قەرەبوو بۆ کەس و کاری کوژراوەکان بکاتەوە و دراوەکانی کرێکارانی میسریش ئازاد بکرێن و بەئارەزووی خۆیان ڕەوانەی میسری بکەنەوە. هێندی سەرچاوە ئەم دراوە بە (٣٥٠) ملیون دۆلار لەقەڵەم دەدەن.

لەکەس شاراوە نیە کەرژێمی صدام بەدرێژایی سالانی شەری عێراق- ئێران، بەمەبەستی داکۆکی و بارمەتی دانی ماندوەی کورسی حوکم، دەرگای ولاتیبۆ کرێکارانی میسری خستە سەر پشت، تاجێگای ئەو ملیۆن کرێکارە عێراقیە پڕ بکەنەوە کەڕەوانەی بەرەکانی شەڕکرابون، وتاهەناسەیەکی تازە بێت بۆ زیندووکردنەوەی چالاکیەکانی بەرهەم هێنان کەبەتەواوی لە کار کەوتبوون..

هەر بەم نیازە گلاوەی ژمارەیەکی بەکجار زۆری کرێکارو زەحمەتکێشی میسری (ئەوانەی کە لەبەر باری سەختی ئابوریدا دەیان نالاند) کێشایە ولات و لەشوێنەکانی بەرهەم هێنان دا خرانە سەرکار. بەم شێوەیە نزیکەی (٣) ملیۆن کرێکاری میسری کە زۆربەیان نەشارەزا بوون جێگای کرێکاری عێراقیان گرتەوە. لەکاتیخۆی ئەمە بۆ رژێم (دوو شەش)بوو، چونکە لەبەرەکانی شەر هێزی زۆری چەکدار تەیار کرابوونو لەنێو خۆی ولاتیش هۆیەکانی بەرهەم هێنان بەباشی کەوتبونەوە کاری ئاسایی خۆیان. بەڵام هەر لەگەڵ گەیشتنی یەکەم پۆلی کریکاران، لەپڕ رووبەروی رەفتارە دزێوەکانی رژێمی بەعس بونەوە، پیادانی بەعس هەوڵیان دەدا تائەو میسریانە بچنە ریز حزبی بەعس، یاخود وایان لێبکەن بچنەبەرەکانی شەری قادسیە. دیارە هەر ئەوکاتی مەبەستی رژیم روون وئاشکرابو، چونکە دەیانویست بۆ داهاتوو سیخوری سەر بە خۆیان لە ولاتی میسر بچێنن و لەکاتیپێویستا سوودیان لێ وەربگرن و لەبەرژەوەندی حزبی بەعس و رژێمەکەیان بەکاریان بێنن.. هەر ئەو کاتی ژمارەیەکی زۆر بەتوندی بەرپەچی داخوازییەکانی رژێمیان دایەوە، بەمەش شوێنی کاری خۆیان لەدەست داو دووچاری چەند بەن رەفتاری نامرۆڤانەبوونەوەو هەندیکیان بەخێرایی گەڕانەوە ولاتەکەی خۆیان و هەندێکی دیکەش لەبەر هەڵوێستیان دووچاری ئەشکەنجەو ئازاربوونو چەندین سوکایەتیان پێ کرا. ئەوانی ترپش لەلایەن بەڵێندەروسەرمایەدارانکرانە گۆی قاشۆو بەئارەزوی خۆیان تێیان هەلدەدان و رووداوی سەیریان دەهێنایە سەریان.. بۆ نموونە لەشاری موسل بەڵێندەر- ڕێک، دەیان کریکاری بەبیانوی کارکردن کۆ کردەوەو شوێنی کاری بۆنیشان نەکردن وسواری

ئۆتۆمۆبیلی کردن و دوور لەئاوەدانی لە شوێنی کە ڕێگەی گەڕانەوەیان بۆ نە دەدۆزرایەوە،هەڵی رشتن وگاڵتەی خۆی پێ کردن،ئەمەو چەندین رووداوی دیکە ،کەخەڵکان بەچاوی خۆیان بینیویانە .

ئەو هەموو بێ ڕەفتاریەی لەلایەک و لەلایەکی دیکەدا لەوکاتەی کەسوپای عێراق لەبەرەکانی شەر تووشی شکان هات وبەناچاری پاشەکشەی کرد،دەستەلاتدارانی عێراق زۆریان بۆکرێکاری میسری هینا و ناچاریان کردن کە بە هەر نرخێک بێت بەشداری قادسیەی شوم و شەرمەزار بکەن و بەبی خواستی خویان ببنە سووتەمەنی شەرەکەی صدام.بەراستیش ئەمەیان بەبێ مەشقی سەربازی بی بایەخ پی دانیان،ئەو میسرییانەیان ڕەوانەی قاهیرەکانی شەڕکردن . کە لەئاکامدا ژمارەیەکی زۆریان لێ کوژرانو ژمارەیەکی دیکەشیانلێ بەدیل گیران وکەوتنە دەست سوپای ئێران .هەروەها هەندێکی دیکەش لەشوێنی کاریان وەکو (جیش شعبی) ناچارکران کە بچنە قادسیە ،بەبێ لەبەرچاوگرتنی مافی کرێکارەتیان وپێدابین کردنی موچەیان ..... رژێم هەربەوەندە وازی لەکرێکارانی میسری نەهێنا ،بەڵکو ئەوانی خستە بازنەی شەڕی ڕەگەزپەرستانەیان دژ بەگەلی کوردستانو داوایان لێ کرا کەدەبێ بچنە سەر گوندەکانی کورد نشین و نیشتەجێ ببن،بەڵام کرێکارانی میسری هەر زوو لەم پلانەی رژێم ئاگادارکران و نەچونە ژێرباری پلانی رژیم . .

لەگەڵ بڕیاری ئاگربەس لەشەڕی عێراق ـئێران ژمارەیەکی زۆری عێراقی لەبەرەکانی شەر گەڕانەوە ،ئێستا چاوەڕوانی ژیانی ئاسایی و سروشتی خۆیانن و زۆربەیان کرێکاروهێزی کارگەڕن ..لێرەدا رژێم رووبەرووی بێکاری بۆتەوەو کرێکارانی عێراق خۆیان داوای کاری خۆیان کردەوە ،بەڵام رژێم لەجیاتی ڕێگەچارەیەکی لەبارووگونجاو بۆکرێکارەمیسرییەکان بدۆزێتەوەو لەپاداشتی ئەوچاکەیەی کە لەگەڵ رژێمیان کردوە بەسەلامەتی بەرێزەوە ڕەوانەی میسریان بکاتەوە ،یاخود لەگەڵ کومپانیایەکی میسری ڕێک بکەوێبۆ کارپێ کردنی میسرییەکان لەعێراق پەئەوا پەنادەباتە بەر زەبروزەنگ و شێوازی تری داپلۆسین ، تاوەکو کرێکارانی میسری بترسین و بەناچاری عێراق جێ بهێڵن و بگەڕێنەوە وڵاتەکەیخۆیان. بۆ ئەم مەبەستە هەر لەسەرەتاوە دەستی کرد بەنەدانی موچەو دەست بەسەرداگرتنی کەڵ و پەلی تایبەتی کرێکاران،بەتایبەت هەندێ کرێکار یەکسەرە (۱۰)دیناریان لە موچەکەیان کەم کردنەوە پەکەوتە(۳۰)دۆلاروئاستەنگی خستە بەردەم ڕەوانەکردنی دراوی کرێکاران بۆ وڵاتەکەی خۆیان،دوایی بەبیانوی بەخشین بۆ بینا کردنەوەی فاو موچەی چەند مانگی لێبڕین دوا بەدوای ئەوەش شالاوی راونان و تۆری دەست پێکرد،تاکا تاک کرێکاران کوژران و شون بزر کران.بەم شێوەیە ژمارەیەکی یەکجار زۆر کرێکار گیانی خۆیان لەدەست داوبەمردنی ئاسایی لەقەڵەم دران ،بەڕەبەڕە ڕێژەی کوژراوان زیادی کردو لەوەزیاتر نەتوانرا دیزە بەدەرخۆنە بکرێت .بەتایبەتی لەوکاتەی کە چەند کەسێک بەجلی سەربازی ،بەبۆنەی سەرکەوتنی تیپی پێشمانی بۆ تۆپی پێ،بە ئۆتۆمۆبیل کەوتنە ناو کرێکارانی میسری و لەئاکامدا ژمارەیەکیان لەناوبردوژمارەیەکی تریش بریندار بوون . .

ڕۆژنامەی(السفیر)ی لوبنانی لەژمارەکانی دوایی خۆی ئاشکرای کرد،کەزیاتر لە(۱۰۰)کەس لەکرێکارانی میسری لەلایەن هێزە تایبەتیەکانی عێراق بەبێ دادگا لەسێدارەدراون.هەر وەها دەستەیەک چەکداری تری عێراقی ژمارەی کرێکار لە کارگەیەک بۆ ماوەی(۳)ڕۆژدەست بەسەردەکەن و دوایی گوللەبارانیان دەکەن و لەئاکامدا (۱۰۶)کرێکار کوژران .هەروەها وەکو زانراوە ژمارەیەک لەو کرێکارانەی کە لەکاتی تەقینەوەی کارگەی چەکسازی نزیک بەغدا و تەرمەکانیان درابووەو کەس وکاریان شوێنی گوللەیان پێوەدیار بوو،کەئەمەش نیشانەیئەو تێک هەڵچوونە چەکداریەیە کە بەر لەتەقینەوەی کارگەکە قەوماوە .

ئەگەر مرۆڤ گوێ بۆ قسەی کرێکارە میسریەکان هەڵبخات،ئەوا بۆی دەردەکەوێ کەشتی سەیر و قەرەمات رووبداوە ،چونکە کرێکارەکان ڕووداوی یەکجار دڵتەزین دەگێڕنەوەو چۆنیەتی شێوەی ئازارو ئەشکەنجە دیار دەکەنو شیوازی ترس ناکی ترۆرو داپلوسین دەگێڕنەوە ،وڕۆژنامەکانی قاهیرە بەتوندی ئەم کارەی عێراقیان تاوانبار کردو راستیەکانیان لەسەر زاری کرێکاران خستە ڕوو.بەڵام سەرباری ئەم هەموو کوشت وکۆشتارە هێشتا صدام حسین شەرمنایگرێ و دەڵێ(برایانی میسری شوێنی تایبەتیان لە لای من هەیە)...خۆئەگەر برایانی میسری لەو مەبەستی صدام نەگەین،ئەوا ئێمەی کورد لەو مەبەستە دەگەین،چونکە کاتێ صدام حسین وتی: (کوردەکان شوێنی تایبەتیان لای من هەیە) ، ئەوا یەکسەر بەچەکی کیمیاوی کوشت وبڕی کردینو چەندین هەزاری کردە قوربانی پیلانە گلاوەکانی خۆی وکوردستانی خاپورکردین . .

کۆنفرانسی پیشەسازی وەرلەتان دژی چەکی کیمیاوی

لەژیر ئەم ناوەی سەرەوە، رۆژی (۱۸/۹/۱۹۸۹) لە کانبرای پیتەختی ئوسترالیا کۆنگرەیەکی چەکی کیمیاوی بەسترا. ئەم کۆنگرەیە پێنج رۆژی خایاندو نوێنەرانی نزیکەی (۷۰) دەولەتی بەشدار بوون. ئەمە یەکەم جارە کە نوێنەرانی کۆمپانیاکانی دروستکردنی چەکی کیمیاوی شانبەشانی نوێنەرانی دەولەتانی جیهان کۆنگرەیەکی لەم جورەسازبکەن. چەکی کیمیاوی بویەکەم جار لەنیسانی سالی ۱۹۱۵، لەگەرمەی شەری یەکەمی جیهاندا بەکارهێنرا. هەروەها گازی (ماستەر) سالی (۱۹۳٦) لەئەسیوبیا و لەکوتایی سیەکانیش لەچین بەکارهێنرا. سالی ۱۹۸۳ جارێکی تر چەکی کیمیاوی لەشەری عێراق ـ ئێران و بەتایبەتیش لەناوچەجوربەجورەکانی کوردستان تاقیکرایەوە، بەلام کارەساتی هەرەمەزنی بەکارهێنانی ئەم چەکە کیمیاباران کردنی شاری هەلەبجەی کوردستانی عێراق بوو، کاتی رۆژانی (۱٦ و ۱۷ و ۱۸ی ئازاری ۱۹۸۸) فرۆکەکانی رژێمی فاشیستی عێراق ئەم شارەلاشەرەیان بەچەکی کیمیاوی بومبارانکردو بەمەش (۵) هەزار هاوولاتی کورد کەزۆربەی زۆریان منداڵ و ئافرەت و پیرۆپەککەوتە بوون گیانی خۆیان لەدەست دا.

بەکارهێنانی جرۆپڕوبەردەوامی ئەم چەکە ترسناکە لەلایەن رژێمی عێراق یەکێک بوو لەگرنگترین ئەو هۆیانەی کە دەولەتە مەزنەکانی جیهانی هاندا تا لەپێناو گەیشتن بەرێککەوتننامەیەکی تایبەتی لەمەڕ قەدەغەکردنی دروستکردن و بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی (کەبە بومبی ئەتومی ولاتانی هەژار دەناسرێ) کاربکەن.

لەدووەمین رۆژی بەستانی ئەم کۆنگرەیەدا، کاتێکە هۆڵی کۆنگرە لەبەشداربووان جمەی دەهات جالیەی کورد لەئوسترالیا خۆپیشاندانێکی گەورەی ساز کرد. کاروانی خۆپیشاندەران لەنیوەڕاستی پیتەختی ئوسترالیاوە بەرەو هۆڵی کۆنگرە وەڕێ کەوت و بەشداربوانی ئەم کاروانە چەندەها دورشمیانبەرز کردەوە و کەبەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لەلایەن رژێمی عێراقی تاوانبار دەکرد، هەروەک:

(نەفرەت لە صدام)، (سەربەستی بۆکوردستان)، (هیروشیما لەیابان، هەلەبجەش لەکوردستان).

سیناتوری فیدرالی بەریز (بوب ماکمیلان) لەبەردەم هۆڵی کۆنگرەدا وتاریکی ئاراستەی خۆپیشاندەران کردو تیایدا دەڤی ئەوناماندەیەی خوێندەوە کەسەرۆک وەزیرانی ئوسترالیا بەریز (بوب هوک) بۆ وڵاتانی جالیەی کورد لەئوسترالیا ڕەوانەیکردبوو. دوای ئەوە خۆپیشاندەران داوایانکرد کەچاویان بە (گارث ئیڤین)ی وەزیری دەرەوەی ئوسترالیا و سەرۆکی دانیشتنەکانی کۆنگرەبکەوت و ناوبراویش ئامادەبوو کە چاوی بەوەفدێکی نوێنەری جالیەبەسەرۆکایەتی کاک (محمد عمری) بکەوێت، ئەمجارو پێکەوتنە نزیکەی (۲۰) خولەکی خایاندو نوێنەرانی کورد لەکاتی هاتنە دەرەوەدا دەستەکانی خۆیان بەنیشانەی سەرکەوتن تەکان دەدا.

لەهەمان کاتدا دەستەیەکی دیکەی خۆپیشاندەران، شانۆگەری تاوانی ترسناکی هەلەبجەیان پیشکەش دەکردو منداڵ وئافرەت و پیاوان لەنیو گازوجرە دوکەڵی دەستکردا خۆیان دەخستە سەرزەوی وبەمەش جارێکی دیکە لەبەردەم هۆڵی کۆنگرەو بەئامادەبونی ژمارەیەکی زوری نوێنەرانی دەزگاکانی ڕاگەیاندنی دەوڵەتانی جیهان کارەساتیدڵتەزێنی هەلەبجەیان دەهێنایەوەیاد. شایانی باسەکەهەموو کەنالەکانی تەلەفزیونی ئوسترالیا چەندیمەنێی ئەم خۆپیشاندانەیان بڵاوکردەوە.

ئەم خۆپیشاندانە پتر لەشەش سەعات دریژەی کێشا لە (نوی بەیانی تا سی پاش نیوەڕو).

زۆربەی خۆپیشاندەران لەشاری (سدنی) و (ملبورن) هەوە خۆیانگەیاندبووە کانبرای پیتەختی ئوسترالیا شاری سدنی نزیکەی ۳۰۰کم وشاری ملبورن نزیکەی ٦۰۰کم لەپیتەختەوە دوورە.

سیناتور (ئیڤین)، وەزیری دەرەوەی ئوسترالیا لە چاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەگەریدا دووپاتی کردوەکە (نالەونرکەی توقینراوانی چەکی کیمیاوی لەهەمو سوچێکی هۆڵی کۆنگرەدا دەنگی دایەوەوئامادەبونی خۆپیشاندەرانی کوردیش زۆربەچاکی مەرامی خۆی پێکاو کاری خوی کرد. من دڵنیام لەوەی کەبەشداربوانی کۆنگرە ئەم ڕووداوە لەبەرچاوەدەگرن).

سیناتور لەدرێژەی قسەکانیدا ووتی (ئیمە هیوادارین و هەوڵ دەدەین تاکارەساتێکی دیکەی لەم جورە جارێکی تر لەپاشەڕۆژدا دووبارە نەبێتەوە وخوشم هەرکاتی دەرفەتی چاوپێکەوتنی وەزیری دەرەوەی ڕژێمی عێراقم بۆرەخسا، جا چ لەنەتەوە یەکگرتوەکان بێ یا لەهەر شوێنێکی دیکەی جیهان، ئەوا نیگەرانی و بوچوونی خومانی دەربارەی ئەم بابەتە بۆ دەردەبڕم).

وەفدی عێراق گەرەکی بوو کۆنگرەیەکی ڕۆژنامە

بۆ لا (18)

نامەی سەرۆک وەزیرانی ئوسترالیا بۆ جالیەی کوردلە ئوستڕالیا

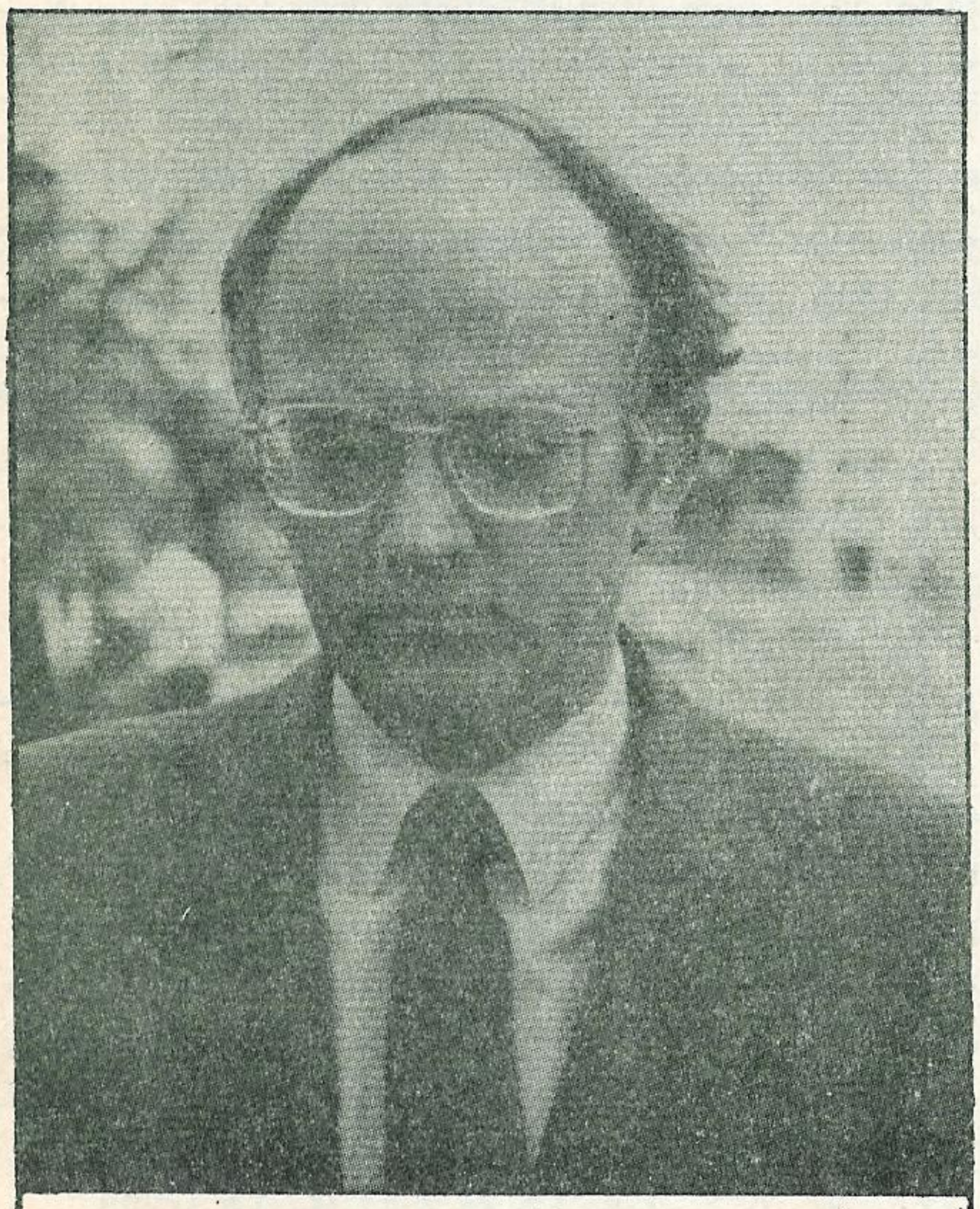

سیناتور (بۆب ماکمیلان) لەجیاتی بەڕێز سەرۆک وەزیرانی ئوسترالیا، قسە بۆ کوردە خۆپیشاندەرەکان دەکات.

لەئاکامی بەکارهێنانی بەربلاوی گازی ژەهراوی لەگورەپانەکانی شەری مەزنی سالانی (١٩١٤-١٩١٨) درندایەتی شەر بەشیوەیەکی ترسناک پەرەی سەند ئەمکارە هێندە توقێنەربوو کەتەواوی مروڤایەتی ترساند. وەلامی کۆمەڵگای مروڤایەتی بۆ ئەم کارە بریتی بوو لە دارشتنی پروتۆکولی سالی (١٩٢٥)ی جنێف. ئەم بەڵگەنامەیە گرنگەنیشانەی رەتکردنەوەی تەواوی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوییە. ئەم ریککەوتننامەیە کەلەم دوایییە دا لەلایەن (١٤٩) نەتەوەی جیهان دووپاتکرایەوە تائیمرو رادەی رەتکردنەوەی چەکی کیمیاوی لەلایەن جیهانەوە بەرجەستە دەکات. بەڵام لەم سالانەی دواییدا جارێکی تر ئەم کارەساتە دووبارەبووەوە سەرەڕای پروتۆکولی جنێف، ئەوەی بیرمان لێ نەدەکردەوە رویدا: بەکارهێنانی بەربلاوی چەکی کیمیاوی لەسەردەمی ئێمەشدا دووبارەبووەوە.

حکومەتی ئوستڕالیا بەوپەڕی سووربوونەوە دژی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی دەوەستێت. جارێ بەرهەڵستێکی بێت یا لەهەڕبارودۆخێکدا بێ. ئێمە، بێگومان بەڵێنمان داوە کەپەنا نەبەرینە بەرچەکی کیمیاوی و دەوڵەتانی دیکەش هان دەدەین کەهەمان ڕەفتار بگرنەبەر.

حکومەتی ئێمە هەوڵێکی زۆری داوە لەپێناو کارکردن دژی چەکی کیمیاوی. ئێمە لەمبوارەدا بەپێشەنگی جیهان ناسراوین. هەربۆیەلەوماوەی دواییدا نوێنەرانی (٢٢) نەتەوەی جۆراوجۆری ناوچەی (ئاسیا - پاسیفیک) بۆ گفت وگۆی کردن دەربارەی ڕێککەوتننامەی پێشنیارکراوی چەکی کیمیاوی و سودوەرگرتنی ئەم ڕێککەوتننامەیە بۆ ناوچەی ئێمە، لێرە لەکانبێرا سیمینارێک بەسترا. هەربۆیەش ئێمرۆ پتر لە (٦٠) دەوڵەتی جیهان خۆیان گەیاندۆتە کانبێرا تالەکۆبوونەوەیەکی میژوویی دا پێشەسازی ودەوڵەتان ویکرا لەپێناو لێکۆڵینەوەی هەنگاوەپێویستەکانی وەدیهێنانی هیواو ئاواتی هاوبەشی ئێمەو مۆرکردنی ڕێککەوتننامەیەکی جیهانی دەربارەی قەدەغەکردنی چەکی کیمیاوی کاربکەن.

دەتوانم ئەمبەڵێنەشتان پێ بدەم. حکومەتی ئوستڕالیا لەسەر ئاستی جیهاندا شێلگیرانەو بێوچان تاوەدیهێنانی ڕێککەوتننامەیەکی جیهانی دژی چەکی کیمیاوی و قەدەغەکردنی یەکجارەی ئەم چەکە لەلایەن تەواوی دەوڵەتانی جیهانەوە کار دەکات.

پاشماوەی لاپەڕە (17)

گەری سازبکات، بەڵام لەترسی پرسیاروبێنەوبەردەی ڕۆژنامەنووسان بەناچاری دەستی لەم کارەهەڵگرت و تەنانەت بەتەنهاش لەگەڵ هیچ یەک لە پەیام نێرانی ڕۆژنامەو ئاژانسەکانی دەنگ و باسی جیهان چاوپێکەوتنێی نەکرد.

پەیامنێری (پێشەنگ)
لە ئوستڕالیا

چاوپێکەوتن لەگەڵ وەزیری دەرەوەی ئوستورالیا

ڕۆژی ١٩/٩/١٩٨٩ لە هۆڵی کۆنفرانسی پیشەسازی و دەوڵەتان دژی چەکی کیمیاوی خوشکە (حریە بابا خان) چاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەگەری لەگەڵ بەریز (کارث ئیفین) وەزیری دەرەوەی ئوستورالیا کرد، ئیمەش وامانبە باش زانی بۆ بۆ خوێنەرانی گوفاری (پێشەنگ) چاپ و بڵاوی بکەینەوە.

پرسیار: سوپاست دەکەین کە ڕێگای ئەم وتووێژەت پێ دایین. ئایا دەستکەوتەکانی ئەم کۆنفرانسە لە ماوەیەکی نزیکدا چی دەبێت؟

وەڵام: ئیمە هەر دەکەین گرووپێنیکی تازە بۆ وتووێژی جێنیف ببەخشین کەبۆ وەدیهێنانی ڕێکەوتنامەیەکی فراوان دەربارەی چەکی کیمیاوی نەخشەی بۆ کێشراوە بەجۆری کە نەک تەنها بۆ کارهێنانی چەکی کیمیاوی بەڵکو بەرهەمهێنان و دابەشکردنی ئەم چەکە قەدەغە بکات وڵەناو بردنی ئەمبارەکانیشی مسۆگەر بکات. ئەمە ئاواتێکی بەرزەو لەپرۆسەی وتووێژی جێنیفدا زۆر لەسەرخو بەرەو پێشەوە هەنگاوی دەنا و هەربۆیە جۆشدانێکی تازەی گەرەکە وئیمەش هەوڵ دەدەین سەنعەتکاران شانبەشانی دەوڵەتان بۆ هۆشداری ئەم کارەبکەن چونکە تەنها بەهاوکاری هەردوو لا ڕێککەوتنامەیەکی سەرکەوتوو لەدایک دەبێ.

پرسیار: لەدەرەوە خۆپێشاندانێک لەئارادایە و گەلی کوردیش دژی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لەعێراق و (ڕەنگە لەتورکیا) هەڵدەبڕی. ئایا لەوباوەڕەن کەدەبوایە دەنگی ئەوانیش لەم کۆنفرانسەدا ببیستریت؟.

وەڵام: دەنگی بەرهەڵستکارانی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی و توقێنراوانی ئەم چەکە بەدرێژایی کۆنفرانس زۆر بەچاکی بیسترا. هەر نوێنەرێکی قسەی کردبێت یاڵەمەودوا قسە بکات، کەوتوتە ژێر تەئسیری ڕەنج و ئازاری بەکارهێنانی ئەم چەکە کەڕەنج و ئازاری گەلی کوردیش دەگرێتەوە. ئەمە نموونەیەکی ترسناکەو نیشانمان دەدات، ئەگەر چەکی کیمیاوی بمێنێتەوە ڕەنگە شتێتر ڕوو بدات و منیش لەوباوەڕەدام کەئامادەبوونی گەلی کورد لە دانیشتنەکانی ئەم کۆنفرانسەدا بوچاکی بیسترا.

پرسیار: بەرای ئێوە کاردانەوەی حکومەتیعێراق یاخود نوێنەرانی حکومەتی عێراق بەنیازێکی چاکەوە بەشداری ئەم کۆنفرانسەی دەکات. لەمەو بەر هەرچی ڕوویدابێت، کەچی ئێستا ئاشکرا حەز دەکەن بەشداری لەوپرۆسەیەدا بکەن کەئێمرو هەموومانی خەریک کردووە، واتە هەوڵدان لە پێناو قەدەغەکردنی بەکجارەی چەکی کیمیاوی لە سەر ڕووی زەوید. خۆپێشاندانی ئێمروی ڕۆلەکانی گەلی کورد چەند بەچاکی چەند خاڵێکی پێکا و

امنیش کەئەم خالانە رەچاو دەکەم. گرنگ ئەوەیە کەبەشیوەیەکی بنیاتنەرانە سەیری پاشە روژ بکەین و ئەوەش مسوگەر بکەین کەجاریکی تر رووداوی ئاوا ترسناک لەهیچ شوینیکی دیکەی جیهان دووبارە نەبیتەوە.

پرسیار: وەک وەزیری کاروباری دەرەوەی دەولەتی ئوستراڵیا، ئایالە هیچ چاوپێکەوتنێکی دووقولی دا ترس و بێزاری خوتان بوحکومەتی عیراق یا تورکیا دەربڕیوە؟

وەلام: نەلەتەوەیەکگرتوەکان ونەلەهیچشوینێکی دیکە دەرفەتی دیداری وەزیری دەرەوەی عیراق، یا تورکیام بو نەرەخساوە، ئەگەر ئەو هەلەم بو بەرەخسی بیگومان ئەم بوچوونەی خوم بوعیراقیەکان دەردەبرم هەروەک چون بەریز (هایدن)لە کاتی ئەم رووداوانەدا زوربەرووڕوونی ئەمکارەی ئەنجامداو هەموشمان ئاگامەکانی دەزانین، ئوستراڵیا زور چالاک بوو، رەنگە ئوستراڵیا لە بواری بەرزکردنەوەی ئەم مەسەلەیە لەنەتەوە یەکگرتووەکاندا چالاکترین ولاتی جیهان بیت. دڵنیانین ئاخو حاڵی حازر هیچ بەڵگەیەک هەیە کەبتوانی یارمەتیم بدا تائەم مەسەلەیە لای حکومەتی تورکیا بەزر بکەمەوە و من ئیستا لەم بارەیەوە هیچ نالیم. جاریکی دیکە لەجیاتی تاوانبارکردنی یەکتر یەکتر من بەسادەیی خاڵەگشتییەکان دووبارە دەکەمەوە. لەم کاتەدا گرنگ ئەوەیە کەسەرنجی هەموو کەسیک بومەسەلە بنچینەییەکان رابکێشین، مەسەلەی وەدەستهێنانی رەزامەندی جیهان دەربارەی ریککەوتننامەیەکی ئەوتو کەدووپات نەبووەوەی هیچ یەک لەم رووداوانە لەداهاتوودا مسوگەر بکات.

پرسیار: لەچاوپێکەوتنێک لەگەڵ روبەرت رای، وەزیری وەزیری کوچکردن، لەم دواییەدا باسی مەسەلەی پەنابەرانی کوردی عیراقمان کرد، ئەوانەی لەبەر چەکی کیمیاوی رایان کردە تورکیا و ئیستا لەناوچەند خیوەتگایەدا دەژین ئیمە لەگەڵ سنیاتور رای دەربارەی دارشتنی پروگرامێکی گونجاو بو هێنانە دەرەوەی ئەم خەڵکە، یابەشێکی ئەم خەڵکەی نیشتەجێی خیوەتگاکانی تورکیان قسەمان کرد. وەلامی ناوبراویش ئەوەبوو کەئیمە گەرەکە لەگەڵ وەزیری کاروباری دەرەوەدا باسی ئەم مەسەلەیە بکەین. ئایا رای ئیوە لەمەر پروگرامێکی لەم چەشنە چیە؟.

وەلام: من ئاگاداری بنجوبنەوانی ئەم مەسەلەیە نیم و بەچاکیش دەزانم تائەوکاتەی چەند زانیارییەک دەربارەی ئەم بابەتەوە وەدەست دینم لەم مەسەلەیە نەدویم. هەڵبەتە هەموو لایەنەکانی مەسەلەی پەنابەران زوربەوردی هاوسەنگ دەکریت، چونکە سەدان هەزار کەس لە چواردەوری دنیادا هەن کەزوربەگەرمی پێشوازی لە دەرفەتی کوچکردن بو ئوستراڵیا و رزگاربوون لە باری نالەباری خویان دەکەن. بەراستی هەڵویستی ناخوشە بو دەوڵەتانی جیهان کەلەنێوانبەڵگەنیانوی خەڵکانێکی زور کەهەمووپان چاکترین بەڵگەی یارمەتیدان و دەستگرتنیان بەدەستەوە تەنها دەستەیەک هەڵبژیرن. بەشیوەیەکیسەرەکی ئەم مەسەلەیە بو وەزیری کوچکردن پلەی یەکەم گرنگیداگیر دەکات. بەڵام راستە کەناوبراو دەربارەی ئەم مەسەلە گرنگانە لەگەڵ من گفتوگو دەکات و ئەوکاتەش من ئەو قسەیەی ئیوەم لە یاد ناچی.

پرسیار: حاڵی حازر چەندەها کوردی دیکە لە دەرەوە چاوەری دەکەن و داوا دەکەن کە پێویستە قسەیان بو بکەن، ئایا قسەیان بو دەکەن؟

وەلام: حەفتا دەولەتی جیهان و خوابەخوی دەزانی چەند کەس لەنێونەرانی پیشەسازی ئیمروئامادەی ئەم کونفرانسەن. من سەروکی هەمیشە ئامادەی ئەم کونفرانسەم. لەوباوەڕەدام بەقسەکردن لەگەڵ ئیوە هەست و سوزی خومم بوتان ئاشکرا کرد هەروەها سەروک وەزیران هەست و سوزی حکومەتی ئیمەی زور بەچاکی رون کردەوەو دوێنێش نامەکی بو جالیەی کورد رەوانە کرد، هیوادارم خۆپیشاندەران ئەم مەسەلەیە دەرک بکەن. دەنگی خۆپیشاندەران بیستراو پەیامەکەیان گەیشتن هیوادارم بەپێی ئەم بنچینەیە لیمان قبولبکەن

- سیناتور (ئیفان)، زور سوپاست دەکەین کەکاتی خوتت بەئیمەدا. حەز دەکەم لەجیاتی بەرنامەکەمان ئەم دەرفەتە بقوزمەوە تاپیروز بایێت لی بکەم بو ئەم کونفرانسە و هیوادارم کونفرانس ئەوئەنجامە وەدەست بهێنی کەهەموماڵان بەئاواتی دەخوازین.

وەلام: زور سوپاسی تان دەکەم، خوشحالم کەلەگەڵ ئیوەدا دوام.

خستنە سەر نێت:- چالاک
chalakmuhamad@gmail.com

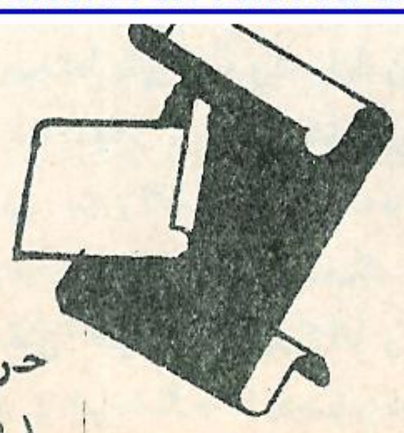

حریە بابا خان
(۱۹۸۹/۹/۱۹)

نامەی کوردەکانی ئەرمینیا بۆ گورباتشۆف

لەکوردەکانەوە بۆ:
بەڕێز/
سکرتێری گشتی حزبی شیوعی کۆمارە سوسیالستەکانی سۆفیەت(م.س گورباتشوف)، سەرۆکی جەماوەری بالای یەکێتی سۆفیەت هاوڕێ(ئا.ئا.گرومیکو).
سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیرانی سەکیتی سۆفیەت هاوڕێ(ڕیژکوف)
سکرتێری یەکەمی حزبی شیوعی ئەرمینیا هاوڕێ(ک.س. دیمیرچیان)
سکرتێری یەکەمی حزبی شیوعی ئازەربایجانهاوڕێ (ک.م. بەگیروف)

کوردەکان لەیەکێتی سۆفیەت،لەئەرمینیا و ئازەربایجان وگورجستانوکازاخستانوتورکمەنستان و هەندێ کۆماری تری سۆفیەتدا دەژین.
ئەگەربەراوردێکی باری ژیانیان بکەین دەبینینکە پێشکەوتنێکی کۆمەلایەتی وسیاسی و روشنبیریانوەک یەکنییەو لەسەرئەوە وەستاوە کەئەوکۆمارەی تێیدا دەژین چون چارەسەری کێشەنەتەوەییەکان دەکات.
بونموونە وبەراوردکردن،دەتوانین کۆماری ئەرمینیا وئازەربایجان بهێنینەوە، چونکە زور بەی کوردەکان لەوددوو کۆمارەدا دەژین.هەندێ بەلگەش دەخەینە بەرچاو،کەخویان دینەزمان و دەپەیڤن.سالی(١٩٢٣)لەئازەربایجان بەڕێوەبەری کوردستان دامەزراو ناوەندەکەی لاچین بوو. ناوچەکانی کەلباجارو کوباتل وکوردا جی وموراد خالیو کەرەکشلاک،کەدانیشتوانیان کوردیموسلمانن سەر بەو بەڕێوەبەرێتییەبوون.
مایەی شانازییە کەلەوکاتەدا (لینین)ی مەزن بەروشنی چونیەتی ژیانی ئەوبەڕێوەبەرێتییەی کوردستان بوو.لینین لەنامەکەیدا بۆنەریمانوف نوسیویەتی((هیوادارم بانکی ساوای ئازەربایجان بنکەیەکی بەهێزی سیاسەتی ئابووری تازەی دەست کرێکاران وجوتیارانی کۆماری سۆفیەتیبرامانبێ. چل ملیۆنیارمەتیبوبرسیەکانیخواروێگولگا و کوردستان باشترین نیشانەی ئامادەیی بەرە و پێشەوە ڕوێشتنە لەژێرئالایسووری نیۆنەتەوایەتی زەحمەتکێشاندا)).
بەبۆنەی پەیوەندیدوستانەی ڕێبەروپێشەوا وەلەو کاتەدا دەست کرا بەکردنەوەی فێرگەی کوردی و چاپکردنی پەرتوک ودانانی بەرنامەی خوێندن، ڕۆژنامەی(کوردستانیسۆفیەت)، دەرچوو.هەروەها شورش خوێندنگای ئامادەکردنی ماموستایانی بوو کوردەکان کردەوە.بنکە کەلتوریەکان گەشەیان کرد.لەکوتایی بیستەکاندا سیاسەتی دەولەتلەمەر کورد گورا.
لەسالی(١٩٢٩)بەڕێوەبەرێتی کوردستان لەناوبرا پاشان ژمارەیەکی زوری کورد بەزور کوچ دران و ڕەوانەی کازاخستانوتورکمەنستان کران.ڕوشنبیرانی پێشڕەو،زانا،هونەرمەندو کاربەدەستانی فەرهەنگی خرانەژێر زەبروزەنگ و زوربەیان بەتاوانی دوژمنی(گەل)گوللەباران کران.
دوای مردنی ستالین سالی(١٩٥٧)بارەکە توزێک ئارام بوەوەو هەندی لەکوچدراوەکان گەڕانەوە شوێنی خۆیان،بەڵام دامەزراندنەوەی بەڕێوەبەرێتی کوردستان مەحاڵ بوو.لەسەردەمی ستالیندا،پانتور کێزم گەشەی کردوو بەنهێنی کاری دەکرد،بەو چەواشەکردنس خەڵک بۆیاخی(مارکسیزم.لینینزم) یان بەکاردەهێنا.هەتائەمڕۆش لەئازەربایجانبەڕەسمی دان بەبوونی کورد دانانرێ،سەرژمێرەکان هەمووپان شێواندراونوساختەیان تێدا دەکرێ.
ژمارەی کورد وردەوردە کەمدەبێتەوەو بەرە و نەمان دەڕوات.کوردانلەئازەربایجان نەنووسەرو هونەرمەندو ئەکتەریان هەیەو نەلەدەزگاکانی سۆفیەت وحزبی شیوعیدا هەن.ڕێگەبەکورد نادرێ لەدەزگاکانی دەوڵەتدا بەرپرسیاربن.بۆئەوەی پلەوڵیپرسیراوێک وەربگرن.دەبێ حاشا لەوە بکەن کەکوردن و خۆیان بەئازەرنانووس بکەن.
ئایا ئەمەیەکسانیو برایەتییە؟!!
لێرەدا پێویستەبەراوردێکی باری ژیانیکوردانی ئەرمینیا وئازەربایجان بکەین.
هەرلەکاتی سەقامگیریدەسەلاتی سۆفیەتی لە ئەرمینیا،کوردەکان هەست بەوەدەکەن کەحزب و دەوڵەت دەستی یارمەتیان بودرێژدەکەن.ئەوەش بوتەهوی ئەوەی کەبەسەر بەرزیەوە هەنگاو بەرەوپێشەوەبودامەزراندنی سوسیالیزم هەڵبگرن. ئێستا یەریفان بەناوبانگترین ودیارترینبنکەی فەرهەنگی کوردەلە یەکێتی سۆفیەتدا.لەهەموو پلینیوموو کونفرانس و کونگرەو کوبونەوەکاندا بایەخو گرنگییەکی زوربەباری ژیانی کەمینەنەتەوەکانی وەک کوردو ئازەرو گریک وئاسوریەکانی ئەرمینیا دەدرێ.
لەسالی(١٩٣٠)ەوە لەئەرمینیا ڕۆژنامەی(ڕیا تازە) دەردەچێ،هەرلەوسالەشەوە پەرتوکی سیاسی

و زانستی وفەرهەنگی بەزمانی کوردی دەردەچن لەگوندەکانی کوردانداو فیرگە هەن وبەزمانی زگماکی خویان دەخوینن.هەموروژی لەئیزگەوەبە زمانی کوردی بەرنامە بلاودەکریتەوە.یەکیتی نووسەرانی ئەرمینیا بەشیکی کوردی بو نووسەرە کوردەکان و ئینستیتووتی روژهەلاتناسی،بەشی کوردو زمانەکەی و وێژەو فەرهەنگی کوردی بە باشی دەکولنەوە.

لەئەرمینیا گەلی کورد هەست بەهاوکاریوبرایی لەگەل گەلی ئەرمەن دەکات،ئەوهەستی هاوکاری و برایەتییەی کەلەسالی(١٩٢٩)ەوە لەئازەربایجان لەبەین رویشتوە.

دوای کونگرەی(٢٠)حزبیشیوعی سوفیەت چەندانجار کوردەکانی ئازەربایجان هەولی وەدەستهینانی مافەرەواکانی خویان داوە.گەلی کورددا واکانی خوی بەکومیتەی سەرکردایەتی حزبی شیوعیگەیاندم بەلام وەلام تەنها پەیمان وبەلینی زەردوسوربون چەند جاریک کومیتەی تایبەتی بو لیکولینەوە هاتوون،بەلام هەموو جاریک کە کارەکە گەیشتوتە کومیتەی سەرکردایەتی حزبی شیوعیئازەربایجان، هەموو ریسەکە بوتەوە بەخوری،پاش لیکولینەوەکانیش باری ژیانی کوردەکان خراپتر بووە.

زیاتر لەدووسەد(٢٠٠)هەزار کورد بەئازەر ناو نووس کراون ،ئەمە دووبارەکردنەوەی سیاسەتی تورکە بەرامبەر بەگەلی کوردوبولەناوبردنی کوردەو بیجگە لەجینوساید هیچ ناویکی دیکە لە گەلدا ناگونجی وجووت نابی .

کوردەکان کەلەسەر سنووری ئازەربایجان وئەرمینیا دەژین زورجار لەگەل ئەرمەنەکاندا بە یەکەوە هەرەوەزدەکەن.لەکی بەرکیسوسیالیتانە بەشداری دەکەن.ئەمەش دەبیتە هوی زیاتر بە هیز بونی ئەنتەرناسیونالیستی سوسیالیستی.

کوردەکانی دانیشتووی ئەرمینیا هەرگیزناتوانن بیلایەن وبیدەنگ بن بەرامبەر چارەنووسی هاوڕەگەزەکانیان لەئازەربایجان کەزولمیان لێدەکری ولەهەموو جورە مافیک بیبەشن وهیچبوار یان نادری کەکەلتوری خویان گەشە پیبدەن و هەرەشەی توانەوەی بەکجارەکیان لێدەکری.

بویە ئیمە داوا دەکەین ئەو زەویەی کەدەکەوتە نیوان کەرەباخ وئەرمینیاوەو زوربەیدانیشتوانیانکوردەو لەرابردوودا بەریوەبەریتیکوردستان بوو،بخرێتە سەرکوماری ئەرمینیا.

ئەمە کاریکە هەم لەرووی ئابوری وهەم لەروی کومەلایەتییەوە جێی خویەتی وقازانجی گەلیکورد و گەلی ئەرمەنو دەولەتی سوفیەتی تیدایە، چونکە پیویست بەوە ناکە فیرگەی تازە بو خویندن دابنرێنو چاپ بکرین،پیویست ناکە روژنامەیەکی تازە دەربچێ،پروگرامی تازەبە زاری کوردی بو رادیو دابنری وچاپخانەی تازەی کوردی دابمەزرێنری و بەرنامەی تازە بو زور شتی کەلتووری وکومەلایەتی وسیاسی دابنری ، چونکە ئەوانە هەمویان ماوەیەکی زورە لە ئەرمینیا هەن.

ئەوە بیست سالیک دەبی بوبایەخدان بەکەلتوورو مسوگەرکردنی وگەشەکردنی کومەلایەتی گەلیکورد، لەگورجستانیش هەنگاوی چاک نراوە.

رەفتارەکانی دەسەلاتدارانیئازەربایجان کاریان کردووە کەگەلان باوەریان بەیەکتری نەمینی و باوەربەیەکدی کردن ئیدی مەحالە.

ناریکی دیکەو جاریکیدیکە تکا دەکەین و داوا دەکەین کەداواکاریەکانیخەلکیکورد لەئازەربایجان جێبەجێ بکرین وبەریزەوە سەیری ئەم نامەیەی ئیمەبکەن ونا وچە سنووریەکانی(کەل باجارو لاچین و کوباتلیو زەنگەلان)بخرێنە سەر ئەرمینیا و ئەوخەلکەلەوسیاسەتەی جینوسایدە رزگاربکەن،کە دەسەلاتدارانی ئازەربایجانلە سالی(١٩٢٩)ەوە دەستیان داوەتی وهەتاروئەمرو هەر بەردەوامە.

پیرۆستروێکا (نوێ کردنەوە)و دیموکراتی کردن بو خەلکی کورد ئەوکاتە دەست پێ دەکات کەباری ژیانی کوردەکانی ئازەربایجان بگوردری وبە رووخی چارەنووسیان دیار بکری.

پاشماوەی لاپەرە (24)

پیوویستە لەسەرمان بەهەموتوانامانەوە لەپینا و گیرانەوەی مافەزەوت کراوەکانی ئەلمانیە سوفیەتیەکان و تەتەرەکانی قەرمو کەلمیک وبەلغار و کراشایی وشاشانیەکانوئینگوش و یونانیەکانو کوردەکان هەلبدەین ، ئەمە کاریکی سادەو هاسان نیەبەلکو لەهەندیک لایەنەوە گرنگە ،بەلام هەر جورە سەختیو ئاستەنگ هەبن تەنها یەک ریگە لەبەر دەمی ئیمە دایە ئەویش لیکولینەوەی بی پسانەوە و بەردەوام لەچارەی گونجاو بوگشتی و چاودێری کردن لەواقیعی ژیانی تازەو نوێدا).

ئازانسی نوفوستی

١٩٨٩/٩/٢٣/هەوڵ

نامەی سەیدا جاسمی جەلیل بۆ گورباتشۆف

لە (جاسمی جەلیل) ەوە
بۆ/ سکرتێری گشتی کومیتەی ناوەندی حزبی شیوعی سۆفیەت، سەرۆکی جفاتی سۆفیاتی بالا، سەرۆکی بەریز (میخائیل سیرگیفیچ گورباتشوف).

بەم زوانە تەمەنم دەبی بە هەشتا سال، من لە سالی (١٩٣٠) ەوە ئەندامی حزبی شیوعی یەکێتی سۆفیەتم، دانەری ژمارەیەک کتێبی فیرگەکانم، یەکەم سەرنووسەری گشتی ئێزگەی رادیوی بەشی کوردیم لە یەریفان و تا roژی ئەمروش دلسوزانە وبەدل وبەگیان لەپێناوی پیرۆکردنی سیاسەتی نەتەوایەتی لینین لەولاتەکەماندا کار دەکەم، بی سێودوو لێکردن لایەنگری سیاسەتی حزبم لەبواری گلاسنوست و پیرۆسترویکا، بەلام هەندی مەسەلە ناچارم دەکەن کە نامەیەک لەمەرئەوبابەتانەی خوارەوە بۆ بەرێزتان بەرزبکەمەوە:

لەکوردستانی دا بەشکراوی سەرتورکیا و ئێران و عێراق و سوریا، نزیکەی بیست و پێنج ملیون کورد دەژین. رووبەری خاکەکەیان نزیکەی (٥٠٠) هەزار کم چوارگوشەیە، زیاتر لە (١٥٠) سالە خەباتی ئازادیخوازی کورد بەردەوامە، ئەوان بەدرێژایی هەموو سالانی خەباتیان چاوی هیوایان بریوەتە کومەکی برایانەی گەلی روسیای مەزن خورایی نییە میللەتە ئەوم قسە نەستەقەی پاراستوە: (گەلی رووس ئومیدی ئەوگەلانەیە کە هیوای ژیانیان لەدەست داوە).

خەباتی قارەمانانەی کوردەکانی عێراق، بەدرێژایی سالانی شەستبوو بەهوی سەرسورمانی مرۆڤایەتی پیشکەوتنخواز لە ئاسیا و ئەوروپا دا، ئەوەدەمی لە لایەن پریس و رادیوو تەلەفزیونی سۆفیەتیشەوە تیشکی دەخرایە سەر.

لەسالانی پەنجاخواردوو دواتریش یەک ووشە لەسەر بزوتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردان، تەنها یەک گوتن لەژینوسایدی پیرۆکراو لەلایەن رژیمانی تورکیا و ئێران و درندەیی دەولەتمەدارانی عێراق نەگوتراوە و نەنووسراوە. من ناخوازم بەدوور و درێژی باس لەبزوتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کورد بەدرێژایی سالانی (٦٠ - ٩٨٨) بکەم، بەمەوی تەنها ئەمەی خوارەوە بخەمە روو:

لەم دواییەدا لەعێراق بەدەستی صدام حسین زیاتر لە (٤٥٠٠) کوند کوێرکراونەتەوە هەزاران شیوعی و کوردی دیموکرات و مرۆڤی پیشڤەرو بەبی دادگا لەسیدارەدراون و کوژراون. (٨) هەزار بارزانی راگویزراون و دورخراونەتەوە بۆ شوێنی نادیار و دواتریش بی سەروشوێن کراون.

لەکوردستانی تورکیا دەیان هەزار نیشتمانپارێز خراونەتە زیندانەوە بەهەزارانیان کوژراون، خوێنی خەلکی بی تاوانی کورد لەکوردستانی تورکیا دا دەرژێ، ئەو هەتکەی لەلایەن تورکەبەربەرەکان بەزیندانیانی ریگەی ئازادی دەکری، لەسنورپەرەدەرە. شارەزاکانمان زور جاک ئاگاداری درندەیی حوکمرانانی عێراق و تورکیا و ئێرانن، بەلام زور بەداخەوە دەولەت و پریسی سۆفیەتی و هەموو شیوەکانی دیکەی راگەیاندن لەئاستی ئەم مەسەلەیی دەنگن.

بەلەبەرچاوگرتنی ئەوراستیەی کە حزبی شیوعی یەکێتی سۆفیەت و ولاتەکەی بانگەشەی ئەوەدەدەن کە ولاتەکەی ئێمە پشت و پەنای گەلەزورلێکراوەکانی جیهان وگەلانی خەباتکەری ریگەی وەدەستهێنانی مافی چارەی خونوسین (مافی بریاردانی چارەنووسن).

بویەمن تی ناگەم بۆ تائیستا دەولەتی سۆفیەت و هوێەکانی راگەیاندن تاکە وشەیەکیان نەنوسی لەسەر ئەم ستەم و لەناوبردنانەی کە لەعێراق بەرێوە دەبرێن، یان لەسەر هەلرشتنی بومبی کیمیاوی لەلایەن بالەفرەکانی هێزی ئاسمانی عێراق بەسەر شازی هەلەبجەدا لە (١٩٨٨/٣/١٦) دا.

خو هویەکانی راگەیاندنی هەموو جیهان لەسەر ئەم مەسەلەیە زوریان ووت و تائەمروش دریغیان نەکردووەو هەردەیلینەوەو دەینووسن بەلام هوکانی راگەیاندی ئیمە قروقەپیان لیکردووە.

ئایا کی هەق دەدا بەئیمەی شیوعی کەبی دەنگ بین لەئاستی تاوانی لەناوبردنی هەزاران ژنی لاشەرو منال و پیرو لاوی بی چەکی کورد؟.

ئەوی رۆژی رۆژنامەی (ئیزفیستیا) لەسووچیکی تەسک دا نووسیبوی کەلەشەری نیوان عیراقوئیران چەکی کیمیاوی بەکارهینراوەو هیچی تریش نا!، لەکوی؟ دژی کی؟ بوچی؟....

خوتاکە وشەیەک لەسەر بوردمانکردنەبەربەرە-کە نەنووسراوە.

من کوردیکی شیوعی خاوەن (٥٨) سال خەباتم، چاوم بەرایی نادات سەیری ناوچەوانی گەلەکەم بکەم ناتوانم هوی ئەوبی دەنگیەیان بولیک بدەمەوە و داکوکیشم پی ناکری.

ئەو هەموو کارەساتەلەئارادابوو کە بەملیونان خەرج دەکرا بو رزگارکردنی سی نەهەنگە بورەکەی دەریالوشی سەهول بەندی باکور، من چاوم بەهەموو لاپەرەکانی ئەوبلاوکراوە کوردییانەدا خشاند کە لە دەرەوەی کوردستان چاپ دەکرین، لەهیچ کامیان دا رستەیەکی دژ بەسیاسەتی بیدەنگی خومانم بەدی نەکرد لەمەر کارەساتەکانی کوردستانولەبین بردنی شاری هەلەبجە، دیارە ئەوە شەرمە بو رەفتاری دوستیک.

هیوادارم ئەوسیاسەتی گلاسنوستەی کەلەلایەن هەموو گەلانی ولاتەکەمان وخەلکی پیشفەروی جیهان-ەوە بەفراوانی پشتگیری لی دەکری، مەسەلەی کوردیش لەروژهەلاتی نافین دا بگریتەوە.

سیاسەتی جینوساید و فاشیزم دەرهەق بەگەلی کورد بەهیچ پاساو نادریتەوە. من پیم وایە کەئیمە سیاسەتە بوگەنە شایانی توندترین نەفرەت لی کردن و ئابروبردنە لەلایەن یەکیتی سوفیەت و هەموو بلوکی سوسیالیستیەوە.

هیوادارم کە وەلامی ئەم پرسیارانەی سەرەوەم لە لایەن هاوری و سەروکی دەولەتەکەمانەوەبدرینەوە لەگەل ریزی:

جاسمی جەلیل - ئەندامی حزبی شیوعی یەکیتی سوفیەت لەسالی (١٩٣٠)ەوە، ئەندامی یەکیتی نووسەرانی یەکیتی سوفیەت لەسالی (١٩٣٦)ەوە.

یەریفان ١٩٨٨/١١/٢٤

دانەی دراوە بە:

سەرنووسەری رۆژنامەی پرافدا.

سەرنووسەری رۆژنامەی ئیزفیستیا.

گورباتشۆف باسی کوردەکان دەکات

لەو راپوتەی کەسکرتیری گشتی حزبی شیوعی سوفیەت، میخائیل گورباتشوف لەکوبوونەوەی کومیتەی ناوەندیحزبدا لە (١٩٨٩/٩/١٩)، پیشکەشی کردتایبەت بوو بەسیاسەتی حزب سەبارەت بەمەسەلەی نەتەوە ژیردەست وزورلیکراوەکان کە تیبدا هاتووە:

هەردەبی قسە لەبارەی ئەوروداوەزۆلم و ستەمکاریەیە بکریت کەلە رابردودا دەرهەق بەهەندی گەل ئەنجام دراوە، نەخاسمە سالانی شەرو دوابەدوای شەر، سەرەرای ئەوەی کەچەندین هەلسەنگاند نی مەبدەئی و بریاری سیاسی لەو بارەوە وەرگیراون، بەلام ئیمرو ئالەم کاتەدا کە ئیمە خەریکی لیکولینەوەی مەسەلە سیاسیەکانی سەبارەت بە نەتەوەکانین بەپیویستی دەزانین کە رابگەیەنین:

(کارەساتە ستەمکاریەکانو راگواستنی گەلان لەناوچەکانی نیشتەجی بوونیان دە سالانی شەری مەزنی نیشتیمانیدا، جیگەی نارەزایدەربرینیکی تونەو

بولاپەرە (22)

پەیامنێری رۆژنامەی «الفیگارو» باسی مەینەتیەکانی گەلی کوردەکات

پەیامنێری رۆژنامەی (الفیگارو)ی فەرەنسی لە بەرواری (١٩٨٩/١٠/٢٩) وەک گەواهیەکی تازە، راپورتێکی لەسەر رەفتارە توروریست و وەحشەتناکەکەی داروودەستەی بەغدا دژبەرولەکانیگەلی کوردمان خستەروو، ئەم پەیامنێرە فەرەنسییە وینە زیندووەکانی کارەسات وشوینەوارەکانی هێرشە درندانەکەی رژیمی فاشی بوسەرنیشتمان ئاشکرا ونیشان دەدا. لەخوارەوە بەشێکی ئەو راپۆرتە بلاودەکەینەوە....

ویرانی سەرتاسەری گوندو شارەکانی کوردستان جێگەی سەرسورمانو دلگیری هەموو بینەرو بوارانن، کاولکاری وڕمانو رووخان، تەواوی ناوچەی بەدرێژایی سەدان کم هەرلەسەرەتای ریگەکانی سەرسنووری تورکیا تادەگاتە سنووری ئێرانگرتوە. دەیان شاروسەدان دێ بەرچاو دەکەون کەبوونەتە خولەمێش و گردولکەی چیمەنتوو تەخت کراون. بە پێی قسەلوک و پڕوپاگەندەی حکومەتی بەغدا گوایە ئەوشالاوە، هێرشێکی سەر راست کردنەوەبوە چونکە جەماوەرو خەلکی ئەو ناوچانە پشتگیری و بەشداریان لەشەرە تاوانکاریەکەی صدام دژ بە ئێران نەکردووە.

لەسەر ریگەی سنووری شاری سولەیمانی، کەیەکێکە لەشارە مەزنەکانی باکوری عیراق، بەبەغدای پیتەخت دەبەستێتەوە، توانیم لەماوەی دووسەعات بەدەیان گوندێتەواولەبەین چوو بزمیرم کەجگە لەتەرمی قوربانیانو هەندی گورستانی دەست کرد بترازی هیچی ترم بەدی نەکرد... ژمارەکان بە هیچ شێوەیەک بەقەد وینەو هەڵچاوودیتن نەیان دەتوانی قەوارەی ئەوکارەساتە بسەلمێنن.

ناتوانریت ئەوەی کەبەچاو دەبینریت باوەربکری لەسەر ریگەی شاری دهوک بەشێوەیەکی یەکجارچرو پر سەربارگەکانی سوپاکەی صدام دەبینری وهەر وەها گرتووخانە ناوەندییەکان بەژمارەیەکی زور دەژمێردرین و پڕن لەهەزاران هاوڵاتی بێ تاوان، سەربازیش بەوپەری ئاگاداریەوە سەر ریگەکانیان گرتووە، هەروەکو بڵێی چاوەروانی شتێکن.

لەم شەرەی دژبەهاوڵاتیان، دەیان هەزار لەوانەی کە رزگاریان بووە وخویان گەیاندوتە ئەو دێوی سنووری عیراق وگیانی خویان دەربازکردووە، هێوی چۆڵی و خاڵی بوونی ئەوناوچەیەیە.

لەشاری هەولێریش، کەژمارەیەک لەدیهاتی تازە بنیات نراون، خەڵکی بوئەوی بەئوتومبێل وەیان لەسەر پشتی وڵاغ دەگوێزرێنەوەوبەسەر خانوی پر لەپەژارەییو دڵتەنگی وترس ودڵەڕزەدا دابەش دەکرین، ئەوانە لەپاشەرۆژی نادیاری خۆیان لە ژێر سایەی دەسەڵاتی سەدام دەترسن. بەڵام شاری هەڵەبجەی تازە هیچی وای تیانیە کەشێوەیەکەی لەهەڵەبجەی جاران بچێ. ئەوشارە لەبەهاری (٩٨٨) دا خەڵکەکەی دووچاری قڕکردن هات لەبەربەکار هێنانی گازە ژەهراوییەکان بەبریاری صدامحسین لەمیانی سەردانمان بوشاریسوڵەیمانی، بومان ئاشکرا بوون بوەوە کە نزیکەی (١٦٠) هەزار هاوڵاتی لەناوچەی کوردستان لەشارودێیهاتەکانیان راگوێزراونەتەوە، جا ئاسایشو هێمنی کەی وڵە کوێ بوو ئەوخەڵکە دابین کراوە کەلایەن ئەم دەستەڵاتە خوینمژەوە دووچاری لەبەین بردنوراو نان هاتووە تاکو ئەودیوو سنووری عیراقیش، بگرە لەناوچەرگەی خاکی تورکیاش دا ژەهریان کردوتە ناو خواردنیان، جاسەرەرای ئەمەش راکردنیان لەتورکیا بو ئێران زوری پی پیروزتربوە. بوئەوەی گیانی خۆیان لەمردن دەربازبکەن.

ئاڵەمەیە ویستەکانی رژیمی بەغدا، واتە دور خستنەوەو دەرکردنیان لە خاکی خۆیان ولەبەین بردنیان بەتەواوی.

(پشتینی ئاسایش) کەلایەن رژیمەوە لەماڵگی حوزەیرانی رابردوو بەو ناوە ناونراوە، ناوچەیەکی دریژی (٣٠) کمە، بەدرێژایی سنووری عیراق. یەکێک لەدبلوماسییە بیانیەکان بەتانەوە دەر بارەی ئەوناوچەیە ووتی:-

ناوچەیەکی چۆڵەوانە، هیچی تیادا ناجوڵێ وە دەتوانری سەردانی بکری ونەتوانای پێگەیشتنشی هەیە، بوئەوەی راستییەکی لێوەچنگ بخری. هێرشی سەرلێ شێواندنی بەرفراوانێ بەردەوامە.. بە راستی بێ دەنگی وبێ جوڵەیی بالێ بەسەر باکوری عیراقدا کێشاوە.

بەڵام دەبێ ئەم کارەساتە بەچ بەهایەکی ئابووری و بەشەری تەواو بووبێ.

یەکی لەکوردە ئاوارەکان بەم شێوەیە باسی شارودێیهاتەکەی خوی وگەرانەوەیان دەکات:

(خەون بەگەرانەوە بو گوندە وون بووەکەم دەبینم.. تەنها ئەوشتەی کەدەمەوێ تۆزێک شەکرو چایە.. ئەوی تریان هەربەخوم دەیچینمودابینی دەکەم)●

جەنگ بەچاوی منالانی کورد

تیم کلسی

بەپێی (نەوا)ی شەش سالانە: (روژکاتێک هەموو ئەوانەی کە پێدەکەنین مردن)، ئەو روژەی کاتێک (هەموو شتێک مردبوو، مریشکەکان، بالندەکان، دایکم، باوکم - هەموویان مردبوون).

دایک وباوکی سەیری ئاسمانیان دەکردکاتێک بومباکان دابارینە خوارەوەو بەترسەوە "زەردە - خەنە" یەکیان کردوو مردن.

(نەوا) لەدەرەوەی گوندەکەوە بوو کاتێک بومباکان کەوتنە خوارەوە، بەلامدلنیا بووکە خەنیون، چونکە لەوکاتەوە "زەردەخەنە"ی ترساوی دیوە. ئێستا (نەوا) لەکامپێکی پەنابەرانە لە (ماردین) لە باشوری روژهەلاتی تورکیا، خەلکەکەی تری گوندەکە لەگەل خویان هیناویانە لەسەرەتای ئەیلولی پار، یەکسەر دوای ئەوەی سوپای عیراقی دەستی کردبە هێرشی کیمیاوی وئاسایی دژی ئەوکوردانەی کە لە ناوچەی شاخاوی عیراقدا دەژین.

(نەوا) یەکێکە لەو چەند هەزار منالەی کە لەو شەرەدا رزگاریان بوو. زور لەهاوریکانی مردن، و گوندەکەش وەک (نەوا) دەلێت: ویران کرا. باسی ئەوەناکات کەبرا دە سالانەکەی چی بەسەر هاتووە. ئافرەتێک کەلەگەل دوو منداڵی خویدا (نەوا) ی هیناوەبو خیمەکەی خوی، ئەلیت: براکەی یەکێک بوو لەوانەی کەپێش ئەوەی بگەنە سنوور مردن.

(نەوا) یەکێک لەو (٤٠) منالەکوردەبوو، کە لە کامپەکانی تورکیادا پرسیاریان لێکرا لە لایەن فلیم دروستکەرانی بەریتانیاوە، (جەوانشەم فروست و دەیفید باستین)، کەدەیان ویست بەسەرهاتی منالەکان لەگەل شەرەکەدا تومار بکەن بو فلیمێکی دوکیومینتر (وەشائیقی)

فیکرەی ئەمان نەبوو کەداوایان لێبکەن وێنە بکێشن، چەلام وێنەکێشان ئەوەبوو کەزوربەی منالەکان دەیان وبست. وەک کەسانی تر لەوکاتەدا، فلیم دروستکەرەکان بەدوای بەلگەدا دەگەران کە میری عیراقی گازی کیمیاوی دژی دانیشتوانی کوردی لا شەر بەبێ جیاوازی بەکارهیناوە لە هەولی خویدا پاش وەستانی تەقە لەجەنگەکەی لەگەل ئێراندا، بولەناوبردنی شەریپارتیزانی پێشمەرگە، یان جەنگاوەرانی ئازادی کوردەکان بوکوردستانێکی ئوتونومی.

((ئێمەلەئوکتوبەردا گەیشتینە کامپەکە، نزیکەی مانگێک دوای منالەکان. ئەیانویست باسی ئەوەبکەن چی رووبدابوو، بەلام زوربەیان نەیانئەتوانی ئەو وشانە بدوزنەوە کەوەسفی پێبکەن. لەبەرئەوە قەلەمی رەنگاورەنگ و پەرەمان بو پەیدا کردن و رەسمیان کرد)). ئێمە لەوباوەرەدابووین کە یار مەتیان ئەدەین تالەوترس و لەرزەی چوو بووە گیانیانەوە رزگاریان بێت. گومانم هەیە لەوەی کە ئەمەمان کردبێت، وینەکان ساکارانە رادەی قولایی ترس و لەرزیانی ئاشکرا کرد.

ئێمرو کەبو یەکەمجار بلاودەکرینەوە، وینەکانی منالەکان کێشایان لەوەدەچێت کەبەشداریەکی ئەو هەموو بەلگانە بکەن کەعیراق چەکی کیمیاوی بە کارهێناوە، و وەسفێکی بی رەحمانەی شەرەکە خوشی بوو. ئەمبێتاوانانە کەقەت چەکیان هەلنەگرتووە حوکمی مردنو ئازاریان چەشت.

پەنابەرەکوردەکان دەستیان کرد بەکوچ ولەکوتایی مانگی ئابدا پاش جەولەیەکی بوردومانکردنکەلە (۲۵)ی هەمان مانگدا گەیشتبووە لوتکە، کوردەکان گەیشتنە تورکیا. سەدانهەزار پەنابەر، بەزوری هاولاتیلاشەر (مدنی)، باسی بوردومانی چریکیمیاوی یان کردو ئەوەیان راگەیاند کەژمارەیەکی زور خەلک لەناوعیراقدا گیانیان لەدەست دا. زوریش پاش گەیشتنیان یەکسەر مردن. بلاوترین نیشانە کە پەیوەستە بەگازی (موستاردەوە)، کە هوی تەنگیو نەتوانینی هەناسەدانە.

لە (۵)ی ئەیلولدا بردیانم بو بینینی (۵۰) زاروکە، لەکیلگەیەکدا کەهەرلەم دیوی سنوری تورکیا دا بوون کەروژی پێشووتر (۵۰۰۰) کوردی گەیشتبونی. هەموویان بەریز دانرابوون. هەندکیان سوربونەوە و ئاوسانی پیلوی چاویان هەبوو. هەندیکیتریان رەنگی پیستیان نەمابوو: هەندیک زانیاری تر کە فیریان بووم بو بەدەستەوەدانی بەلگەی بەکار هێنانی چەکی کیمیاوی.

هەروەها عیراقیەکان تاوانبارکردان بەبەکار هێنانی گازی کوشندەتری گازی دەمار. ئەم گازە بیرەنگە بەلامدەناسریتەوە، چونکە بونیکی سەیری هەیە: میوەی گەنیو، سیریان پلاستیکی سووتا. بەلام زەحمەتە بسەلمێنریت کە بەکارهێنراوە. تاکە سەلماندنیتەواوەتی بەوەدەکریت کەدەبیت خوینی گیروودەبوان تاقی بکریتەوە (پیش وەپاش) بەر کەوتنیان بوگازەکە، دیارەئەمەش پراکتیکی نییە. عیراق بەقاوقیژەوە ئینکاری بەکارهێنانی گازی ژاراوی کرد لەپەلاماردانەکانی ئابدا. لەگەلئەمە

شدا هەردوو دەولەتی ئەمریکا و بەریتانیا بە ئاشکرا ئیدانەی عیراقیان کرد لەبەکارهێنانی گازی ژاراوی لەسەر بنچینەی (بەلگەی قەناعەت پێکراو). شیکردنەوەی پاشانی خولی پێسبوی باکوری عیراق بوونی هەندێک پێکهاتووی کیمیاوی نیشاندا کەپەیوەستن بەگازی (موستارد) ەوە.

لەوێنەکانیاندا، منالەکان وەسفی بوردومانەکانیان کردووە کەکانیستەری ( ) وای تیایە کەجیاوازن لەبومبی ئاسایی کەئەمانەش وێنەکراون بەکێک لەبومبی گاز چاوەڕێدەکان، کانیستەرەکان لەسەروئەرزەوە دەتەقنەوە. (ماردین)ی شەش سالانە کە بەکێک لەوێنەکانی کێشا، رووونیکردەوە:

((بومبەکە لەهەوادا تەقیەوە، بوندەکەی زۆر ناخۆش بوو.. تاڵ- تاڵ)). (چنورە)ی هەشت سالانە لەوێنەکەیدا بەبیر دەهێنیتەوە: ((فڕۆکەکان بەسەرلادێکەماندا بوون، بەقومبەلەکان دەستیان کردە بوردومانکردنی لادێکەمان. بینیم کەهاتن: بوندەکە زۆر ناخۆش بوو.. خەڵکی مردن)).

منالەکان بەدیقەتن لەوەی کەپێشانی دەدەن چۆن گەلای درەختەکان ئەوەرن، لەناوچەپەلاماردراوەکاندا لەکاتێکدا قەدوقەکانیان ساغن، وخانوەکان بەئاستەم رووخاون. سیفاتەکانی بوردومانی کیمیاوی.. لەیەکێک لەوێنەکاندا، کەکوڕێکی دە سالانە (ئازاد) کردی ((خەڵکی بەرەو ڕوبارەکە ڕا ئەکەن)) ، کاردانەوەیەکی کلاسیکیانەی بوردومانی گازی کیمیاویە.

(فڕۆکەکان هاتنە سەرلادێکەمان و بوردومانی لادێکەمانیان کرد و ئێمە ڕامانکرد. زۆر کەسەردن بەڵام نەماننتوانی بیان نیژین، چونکە کاتی تەواو مان نەبوو. ئەبوایە بچوینایەناوچەیەکی تر. دووکەڵی بومباکە بوونی سیری لێدێت، دووکەڵەکە سپیە، هەرچەندە ئێمەتوزێک دوورینین لەشوێنی بومباکە، بەڵام هەرکەبوونی کیمیاوییەکەمان کرد چاوی خومان بەئاوو پارچەپەرو شووشت وناوچەکەمان بەجێ هێشت).

منالەکان بوردومانی کیمیاوی وئاسایییان لێتێک ناچێت. ئەوانەیان کەبوردومانی کیمیاوییان نەدیووە نایخەنە وێنەکانیانەوە: لەجیاتی ئەمەی وێنەی ئەو وەزعە تێکچووەو خوێناوییە دەکێشن کەتیایدا پیاوی بێسەر لەخوێن هەڵکێشراون، وە دەست وقاچ خوێنیان لێدێت. وبەشێوەیەکی کاریگەرانە ووردن: وەک وێنەی ساروخ هاویژەرەکی سەرزەوی، نوسالانەیەک، وێنەی منالێکی هەشت سالانەی بلدوزەرێک[عیراق عادەتیەتی ئەوناوچانەی ئەی گریت تەختی ئەکات[، زوریان وێنەی هێلیکوپتەری شەرکەر دەکەن، کەسوپای عیراقی زور لەشەردا لەچیاکاندا بەکاری دەهێنن.

کوردستان: میژوویەکی بێ جوگرافیا

بەپێنووسی نوسەر سوفیتی
دیمتری زگیرسکی
(هۆشەنگ) کردویەتی بەکوردی

ئەم ووتارە لەگۆڤاری (الثقافە الجدیدە)ی ژمارە (۲۱۲/ئاب/ ۱۹۸۹) بلاوکراوەتەوە ئەویش لەگۆڤاری (آسیا وافریقیا الیوم)ی ژمارە (۱۹۸۹/٦)ی وەرگرتبوو. ئیمەش بەپێویستمان زانی بوخوینەرانی گۆڤاری (پێشەنگ) بیکەینە کوردی، تاکو خوینەران ئاگاداری بوچوونی نووسەرانی یەکیتی سوفیەت بن لەسەر کێشەی کورد و بارودوخی ئیستای کوردستان.

کورد لەتورکیا :

لەتورکیا کورد وەکو میللەت بە شیوەیەکی رەسمی دانی پیانەنراوە، ئەم راستیە رولی گیرا کاتی گفت وگوکردن لەپەرلەمانی ئەوروپا لە (ستراسبورگ) سالی (۱۹۸۷) دەربارەی وەرگرتنی تورکیا لەخیزانی ئابوری ئەوروپا، وای دانرا، دانپیانەنانی رژیمی ئەنقەرە ئەوە کاتە بەمیللەتی کورد، ئاستەنگیکە لەبەردەم تورکیا بۆوەرگیرانی لەوخیزانە. روژنامەی (هارافغی) قوبرسی رایگەیاند کە حکومەتی تورکیا ئەو راستیە دەشاریتەوە کە کوردەکان لەوولاتە مافی ئەوەیان نیە ناو لەخویان بنین کورد و قەدەغەشە بەزمانی خویان بنووسن و قسەوئاهەنگ گیران بەیادی جەژنەکانیان بگیرن هەروەها هیچ میژوویک و روشنبیریکیان نیە. لەسالی (۹۸۷) گورانی بیژ (ئیبراهیم تاتلیساز) یان حوکمدا چونکە لەسوید بەکوردی چەند گورانیەکی وتبوو، جگەلەوەش ئەو فەرمانبەرانەش حوکمدران کەلەسەر ژمیردا زمانی کوردیان لەگەلئەوزمانانەنوسیبو کە رەعیەتە تورکەکان قسەی پی دەکەن.

ئەمەش کەچی کوردەکانی تورکیا لەسەرەتاکانی سەدەی ئیستا زورنزیکتربوون لەگەیشتنبەئازادی و سەربەخویی وەیان بەلایەنی کەم خودموختاری. لەسالی (۱۹۲۲) (کەمالئەتاتورک) داوای بەخشینی خودموختاری بوکوردەکان کرد و ووتی (پێویستە دەولەتیکی خاوەن خودموختار لەوناوچانەدا مەزرێ کەلەبنەرەتا کوردەکانی تیدا نیشتەجێبوون، ئەمەش بەپێی سیاسەتی دەرەوەو قەناعەتی سیاسی تورکیا). ئەم گوفتارە ئەمرو بەیاساغلەقەلەم دەدری، کەچیکاتی گوفاری (ایکیبین دوغرو) بلاوی کردەوە یەکسەر دەستگیر کرا، ئەمەچەندین بار دووبارە کرایەوە.

روژنامەگەری تورکی هەردەم کوردەکان بەتروریست و ئەشقیا ناو دەبات. بەلام خەباتی کوردلە پینا و سەرخوبون ناشاردریتەوە و ئەوانسەرکردە و حزبی سیاسی خویان هەیە.

سەرەرای مەیلداریەکی تۆند دژبەکورد، ئیمە لەهیچ روژنامەیەکدا نەمان زانیوە پەنجە بۆ ئەوە دریژ بکات کەوا کوردەکان (پیشمەرگە کوردەکان) لەدەرەوەی خاکی کوردستان جالاکیان ئەنجام دابێت، کەجی روژنامەکانی تورکی هەندی شتی ئاوا دەگیرنەوە.

پیشمەرگەکان لەوانەیە مینیک لەسەر ریگا بچینن بەونیازەی کەزیلیکی جەندرمەکان لەکار بخات، ئەو جەندرمانەی خاکی کوردستان ژیرپوستالیان دەخەن، جالەوانەیە هەرهەمان مین بەریکەوت لە ژیرپاسیکی هاولاتیان بتەقێتەوە و دەستەلاتداری تورکیش بەمنموونانە باسی (تاوانەوەحشەتناکەکان کەلەلایەن جەتە تروریستەکان دژ بەئافرەتو منالان) ئەنجام دەدری ناوی کورد دەزرێنن ولەسەر ئەم بناغەیە هیرشی توندرەوانە دەکەنەسەر دانیشتوانە کوردەکان. بێگومان ئەمجورجالاکیانە بەبی برانەوە بەردەوامن. بوئەم مەبەستەش حکومەتی تورکیا فەیلەقێکی تایبەتی پێکهیناوە بوئەوەی شەری ئەو پیشمەرگە کوردانە بکەن کە خەریکی شەری پارتیزانین، بەشیوەیەکی ریک وپێک رژیمی تورکیا چەندین ملیار لیرەی تورکیشی خستوتەکار بو جەنگین لەگەل کوردەکان، پیشمەرگە بەناچاری لەژیر گوشاری هیزەکانی تورک زورجار بەرەو خاکی عیراق دەکشێنەوە، بەلام لەویش دا شەریکی توندتر دژ بەکورد هەیە، ئەویش بەپێی ریککەوتنامەیەک دەگەل رژیمی عیراق کەوا مافی دەستەلاتدارانی تورکیا هەیە بولیدانی کوردئەو سنوورە ببرن، بونموونەش لەیەدکیک لەشەرەکاندا کەسالی (۱۹۸۷) رووبدا (۱۵) فروکەی فانتوم و (۱۵) فروکەی جەنگی (ف ۱٤)ی هیزەئاسمانیەکانی تورکیا بەشداریان کرد.

هەرلەو ریکەوتنامەدا کەلەنێوان عێراق وتورکیا مۆرکرابوو، برگەیەک هەبوو دەربارەی کردنەوەی

سنوور بو راونان وبەدواگەرانی پیشمەرگە کوردەکان بەرلەوەی شەر کپ بیتەوە، بەلام سەروک وەزیرانی تورکیا (تورگوت ئوزال)رەتی کردەوەکە ئەوبرگەیە لەنیو پەیمانەکەدا بنووسریت، ئەوە بوو دوایی ریگەی بەکوردە عیراقیە راکردوەکان دا پەنا بەرنە تورکیا بەتایبەت دوای وەستانی شەری عیراق و ئیران.

ژمارەی پەنابەرە کوردەکان لەنیوان (۱۰۰ - ۱۵۰) هەزارە، بەلام تورکەکان دەلین نزیکەی (۵۰) هەزار دەبن، روژنامەی (جمهوریەت) ووتی پەنابەرە کوردەکان هەروەکو دیلانی شەر رەفتاریان دەگەل دەکری و پیاوانی پولیس بەداردەست لێیاندەدەن ژمارەیەکی زور بەرەبەرە خەریکن هورکیا بەجی دیلن..

کوردەکان لەعیراق:

بەپێچەوانەی تورکیا کورد لەعیراق بەشیوەیەکی رەسمی ناسراون. هەندی بلاوکراوەو چاپەمەنی بەزمانی کوردی لە عیراق، دەردەچێ. کوردی عیراق زور لەمێژە خەبات لە پێناو سەربەخویی خویان دەکەن هەروەکوبرایانی لەتورکیا. ساڵی (۱۹۲۲) کوردەکان لەعیراق توانیان بوماوەیەکی کورت دەولەتی خویان دا بمەزرێنن کەپێتەختەکەی (سولەیمانی)بوو. سەروکی ئەودەولەتەش (شیخ محمود) توانی دروشم وپەرچەمێک دابنێ، هەروەها پارەشی بو لەسکەدا، روژنامەکێش بەناوی (روژی کوردستان) دەربکات وچەندین پوڵی پوستەش دەربخات. بەڵام لەژێر دیوەزمەی بەریتانی لە عیراق ئەم دەولەتە کوردیەیە ئاشنایەتی ناسراوی بەدەستنەهێنا. بەڵکودامەزراندی بە هەڵ گەرانەوەیەک لەقەڵەم درابویە هێزەئیستعمار - یەکان رووخاندیان، هەرلەوکاتەوە کوردەکان لە عیراق خەریکی شەرن. هەندێجار دژبەریتانیەکان و جاری تریش دژ رژیمە جیاجیاکانی عیراق. ئەم شەرە ماوەیەک هێمنی بەسەردا هات ئەویش لەنیوان ساڵانی (۱۹۷۰ - ۱۹۷٤) ئەو ماوەیە بارودوخێکی وا هاتەکایەوە کەئیتر هەرگیز ناتوانری بوونی کورد و بەرهەڵستکاریان لەو ولاتە بە ئاشکرا رەت بکرێتەوە.

ساڵی (۱۹۷۰) راپەرینی کوردەکان دووبارە لەبەین چوو و حکومەت دەستی کرد بەشالاوی راگواستنەوە و کوچدانیان بونا وچەکانی خواروو بەوپنازەی کە پشتینێکی عەرەبی لەنێوان سنوری خوی و تورکیا و ئیران دا دابمەزرێنی، ئیتر ئەوەبوو رێک کەوتن لەنێوان عیراق و ئیران و تورکیا دا دژبە جالاکیەکانی کورد دروست بوو.

رۆژنامەکانی روژئاوا باسی شالاوی زیندانکردن و لەسیدارەدانی بەکومەڵیان کرد ئەمەش هاوکات بوو دەگەڵ ئەوشالاوە تونرەوەی کەبەسەر کومونیستەکانی عیراقدا هات.

ئیتر وای لێهات هێرش کردنەسەر کوردەکان شێوەی دژایەتی تایبەتی وەرگرت، هەوال و دەنگ وباس دەربارەی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لەزوربون دابوو. لەئازاری (۱۹۸۸) هێرشی لەبەین بردنی بە کومەڵی دانیشتوانی کوردەکان دەستی پێ کرد، (ریکخراوی لیبوردنی نێودەوڵەتی) ئەوراستی یانەی ئاشکراکردو سەرکەوتنێکی لەئاشکراکردنی وە دەست هێناو دانی بەبوونیدا. بەمەش شالاوی پەنابردنی کوردەکان بوئێران پەرەی سەندچونکە لەتورکیاش هەردووچاری راونان هاتن، لەگەرمەی گەرمی شەری عیراق وئێراندا حکومەتی بەغدا هاوولاتیانی کوردستانی بەخوفروش و دوژمن ناو برد ئەم ناوبردنەشی کردە بەهانەیەک بو ئەنجامدانی هێرشێکی لەشکری تازە.

راوەستانی شەری عیراقوئێران دوودڵیکی زوری خستە نێوناوەندەکانی کورد، ئەم دوودڵیەش شایستەبوو، چونکی هەرلەگەڵ وەستانی تەقە لە بەرەکانی شەر سوپاکەی عیراق پەنای بردە بەر هێز بوچارەسەرکردنی گێروگرفتی کوردەکان. راپورتی کومیتەی کاروباری دەرەوەی ئەنجومەنی پیران لەکونگریسی ئەمریکی بەئاشکرا باسی راگواستنی بەزوری کوردەکانی کرد بوناوچە جیاجیاکانی خواروی عیراق. راپورتەکە ووتی: (۷۰ - ۸۰٪) لەدێهاتەکانی کوردستانی عیراق و زیاتر لەسێیەکی خاکی کوردستان بووەتە ناوچەیەکی چول و ویران کراوە.

کوردەکان لەئێران:

بەدرێژایی میژووی بەرچاو، هەولی توانەوەو بەفارس کردنی کوردەکان لە ئێران بەردەوام بووە. هەربەم شێوەیەش خەباتی گەلی کورد لەپێناو سەربەخویی بەردەوام بووە. لەساڵی (۱۹٤٦) لەسەرخاکی کوردستان کۆماری مەهاباد بەسەروکایەتی سەرکردەی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران (قازی محمد) دامەزرا ئەو قوناغە سەبارەت بەئێران بەقوناغێکی نێمچە دیموکراتی لەقەڵەم دەدری. لەکانونی (۱) هەمان ساڵ ئەم کۆمارە بەیەکجاری لەبەین چوو، بەڵام هێزەچەکدارەکانی ئەم کۆمارە هەرمایەوەو بەرەو شاخەکان کشا. لەسەردەمی شامحمەدرەزا پەهلەوی دەزگای موخابەراتی ناسراوبە (ساواک) بەشداریکرد لەشالاوی کورد کوشتن. بەڵام ساڵی ۹۸۷ کاتی بارودوخی سیاسی بەرەو گوران چوو. (آیة الله خمینی) کەلەفەرەنسابوو پشتگیری خوی بو کوردەکان دەربڕی وداوای لەکەمەنەتەوەکان کرد بەشداری شورش بکەن. دوای وەدەست هێنانی دەسەلات

بەرەبەرە حکومەت لەهەلویستەکانی جارانی دوور کەوتەوەو رەتی کردەوە کەواکیشەی کورد لەسەر بنچینەیەکی دیموکراتیانە چارەسەر بکات. دوو بارەشەروخەباتی چەکدارانە دەستی پێکردەوە و زمارەیەکی زور دەست گیرکران.لەسالی (١٩٨٤ز) سوپای ئیران بەتەواوی ناوچەکانی ژیردەسەلاتی کوردەکانی پاکسازی کرد.

ماوەماوەش هەوالی شەروپێکدادان لەنێوانهیزی پێشمەرگەو سوپای ئیران بلاودەبێتەوەو هەرلەهەمان کاتیشدا هەوالی وابلاودەبێتەوە کەوازور کوردی عیراق بەرەو ئیران کوچ دەکەن.

سالێرابردوو دوای راکردنی بەکومەل بوتورکیا ودزابەتی دردێی حکومەتی تورکیا بویان،ناچار زوربەیان داوایان لەحکومەتی ئیران کرد بۆ ریگە بەدوچکردنیان بوئیران پێ بدری،حکومەتی ئیران ئەم کارەی مەبول کردوپێشوازی لێ کردن، هەوال و دەنگ و باسیکی زوریش هەبوو کەوا ئیران هاوکاری ویارمەتی دەگەل کوردەکانی عیراقدا کردووە بەتایبەتی کاتی شەربەمەبەستی کارکردنە سەر رای گشتی جیهانی هەرلەدوای بورـ دومانی کیمیاوی شاری هەلەبجە،ئیران توانی ریگەیەکی سەلامەت لەسنووری خویەوە بۆ نێو عیراق بدوزیتەوە بۆئەوەی روژنامەگەرانی جیهان سەردانی ئەوشارەبکەن.تا ئیستاش پەیوەندییەکانی عیراق وئیران خراپە بۆیە هەردوولا واتە عیراق و ئیران ئامادەیی خویان دەردەبرن بوپێشوازی کردنی کوردە بەرهەلستکارەکانی هەردوولا.

بەلام کوردەکان نەلایەنگری تورکیان ونە عیراقو نەئیران .بەلکو تەنها بەرگری لەخویاندەکەن . تەنها نیشتمانی خویان دەوی .

پێشمەرگە روو بە رووی مردنە

سەرەرای دابەشکردنوکەمکردنەوەی زمارەی کورد، لەسایەی سەری شەقی زمانەوگالتەجاریەکانی میژوو،کورد هەربەیەک گەلویەک میللەتدەمینی . چونکی زمانیکی هاوبەشیانهەیە کەلەکومەلەی زمانەکانی ئیرانیەو میژوویکی هاوبەشی دریژ کراوەی سی هەزارسالەیان هەیەو خاوەن روشن بیریکی هاوبەش وتایبەتمەندی نەتەوایەتی هاوبەشن،رەنگە داب و نەریت لەشوێنیکەوەبۆ شوێنیکی تر جیاواز بێت بەلام یەکێتی ویەکبوونی کورد ئاشکراو روونە .

ئیستا زمارەیەکی زور لە ریکخراوو حزبی سیاسی کوردی خەریکی خەبات و تیکوشانە بەشێوازی نێوە نهێنی لەناوەخو،و بەئاشکرا لەدەرەوە .

زۆربەی کوردەکان دەلێن: (لەروژهەلاتی ناوەراست شەش ملیون فەلەستینی خەبات دەکەن لەپێناو گیرانەوەی مافەنەتەوایەتیەکانیان هەروەکو سەرەرای دابەشکردنوکەمکردنەوەی زمارەی کورد، لەسایەی سەری شەقی زمانەوگالتەجاریەکانی میژوو،کورد هەربەیەک گەلویەک میللەتدەمینی . چونکی زمانیکی هاوبەشیانهەیە کەلەکومەلەی زمانەکانی ئیرانیەو میژوویکی هاوبەشی دریژ کراوەی سی هەزارسالەیان هەیەو خاوەن روشن بیریکی هاوبەش وتایبەتمەندی نەتەوایەتی هاوبەشن،رەنگە داب و نەریت لەشوێنیکەوەبۆ شوێنیکی تر جیاواز بێت بەلام یەکێتی ویەکبوونی کورد ئاشکراو روونە .

ئیستا زمارەیەکی زور لە ریکخراوو حزبی سیاسی کوردی خەریکی خەبات و تیکوشانە بەشێوازی نێوە نهێنی لەناوەخو،و بەئاشکرا لەدەرەوە .

زۆربەی کوردەکان دەلێن: (لەروژهەلاتی ناوەراست شەش ملیون فەلەستینی خەبات دەکەن لەپێناو گیرانەوەی مافەنەتەوایەتیەکانیان هەروەکو کوردەکان.بەلام رای گشتی جیهانی مەیلداریکی تەواوی ئەو شەش ملیون فەلەستینیە یە زیاتر لەوەی کە گرنگی بداتە (٢٢)ملیون کورد کە دوو چارەی چەوسانەوەیەکی وادەبێ هەرگیزپێوانەی بو نیە .ئەری کاتی ئەوە نەهاتووە کەرای گشتی جیهانی بەنیونەرایەتی نەتەوەیەکگرتووەکان باسی ئەوەش بکات).

ئیستا کاریکی سەخت و دژوارە هێوایەک بە دی بکری کەئەو ولاتانەی کوردستانی دەولەمەندیان لەبەیندایە،واز لەو خاکە پرسامانە بهێنن بو ئەوەی دەولەتیکی تازە لەسەرنەخشەی جیهان سەر هەلبدات.لەلایەکی ترەوە کێشەی کوردستان زور پیوویستە چارەسەر بکریت بەلام بەریگەی توند و شیوازەکانی عەسکەری وپولیسیانە چارە ناکریت. ناوچەو خالەئالوزو گرژەکانی جیهانی لەسایەی جموجولی نەتەوەیەکگرتووەکان خەریکیهیمنبوونە

نەسرەوتن تا سەرکەوتن

وادیارە نورەی ئەوەش هاتووە کێشەی کوردیش لە سەر بناغەیەکی دیموکراتی چارەسەربکریت.جا ئەگەر ئەوەش جێبەجی بکریت،ئەوا ئاشتیوئاسایش بەسەر گەلی کورددا بالی دەکێشی،.ئەوگەلەی کەدووچاری چەوسانەوەیەکی توند هاتووەو مافی هەیە هەروەکو تەواوی گەلانی تری جیهان بە ئاشتی بژی و چارەنووسی خوی دیاری بکات .

بەئازادیبە کومەلانیەکانی شادبێتەوە..ئەگەر ئەمەجێبەجی کرا بی گومان یارمەتیکی زورگەورە بو چەسپانی بارودوخی هەردوونا وچەیروژهەلاتی ناوەراست و دوور پەیدا دەبێت ●

بزوتنەوەی ولاتانی بێلایەن لە نوێیەمین کۆنگرەیدا

ئامادەکرنی: پیشەنگ

هەرکە کونگرەی (باندونگ) ،سالی (١٩٥٥) بەسترا ، بیروکەی بێلایەنی سەری هەلدا و ئەو بیروکەیە بۆلە لایەن سەرۆکی یوگسلافی (جوزیف بروز تیتو) و (جمال عبدالناصر) سەرۆکی میسر و (جواهیر لالنەهرو) سەرۆکی هیند ،لەکوبونەوەی (بریونی) سالی (١٩٥٦)، لەیوگسلافیا بنیات نرا ،تاکونگرەی بالای (اسکندریە) سالی١٩٦١کەتیایدا سەرۆکان بانگەوازیکیان بوولاتان ئاراستەکردتاکونگرەی دامەزراندنی بزوتنەوەکە بەبەستریت وئەوەبوولە ئەیلولی هەرهەمان سال لەبەلگراد بەسترا و (٢٥) ولات وەکو ئەندام و (٣)ولاتیش وەکو چاودێر بەشداریپیان کرد..تاکوئەم کونگرەیەی دوایی وانزیکەی زیاتر لەسی سال تیپەردەبیت .

ئەوبارودوخەی کەلەگەل دامەزراندنیئەوبزوتنەوەیە هاوشانبووە ،شەریساردی نیوان هەردوو ئوردوگای جیهانبووە کەزورجار زەنگیسەرهەلدانی شەریکی عەسکەری دریژکراوە بۆ ولاتانی جیهانی سێیەمیشلێدەدا .هەروەها ئیستعمار بەهەردوشیوە کۆنو تازەکەشیەوە بالی بەسەر ژمارەیەکی زور لەولاتانی ناوچەدا کیشابوو ،بویە تێ روانینی سەرکردە نیشتمانپەروەرەکان بەرەو بزافیکیوا دەچوو کە ئەو ولاتانە لەکیشەو ململانە چەکدار بەکان بپارێزن ،جگەلەوەش بزوتنەوەیەکی دژ بە ئیستعمار بخولقێنن و پەرەسەندنی ئابووری ئەو ولاتە تازە پێگەیشتوانە رووەو جورێک لەخۆ بژیوی وسوشیالیزمببەن.

ئیستا زوربەی ئەوبارودوخەی کەجاران لەگەل لە دایک بوونی بزوتنەوەکە هەبوو گورانیکیتەواوی بەسەردا هاتووە ،هەم لەرووی چەندایەتی هەم لە رووی چونایەتی،بونمووندە لەبەین چوونیئیستعمار لەزوربەی کیشوەرەکانی ئەفریقیا و ئاسیا و ئەمریکای لاتینیدا ،هەروەها زیادبوونی ژمارەی ولاتانی ئەندام لەوبزوتنەوەیە بۆ چواربەرابەر جگەلەوەش بزوتنەوە ئازادیخوازەکانیش کەهەندی جار ژمارەیان دەگەیشتە (٥٠)بزوتنەوە ،ئیستا چەند ژمارەیەکی کەم نەبی نەماون.

لەلایەکی تریەوە ئەو تارمایی دیوەزمەی شەرە قسەی سارد لادراو بواری کرانەوەی نیودەولەتی و ریک کەوتن لەنیوان هەردوو ولاتەمەزنەکە شوینی گرتەوە .لەمیانی ئەم دووسی سالەی دوایی دا لەسەرانسەری جیهان جموجولی ئیجابی مەزن هاتنە کایەوە وتوانرا هاوسەنگی هێزەسیاسییە تەقلیدیەکە بگوڕیت،لەوانەش ریکەوتنی نێوان سوفیەت و ئەمریکا سەبارەت موشەکی کۆرت و ناوەند هاویژ و هەروەها دیداری جنیف لەمەر ئاسایش و هاوکاری لەئەوروپا و ریکەوتنەدەربارەی ئەفغانستان و جگەلەوەش ریکەوتنی سی قولی بۆ نەهێشتنی کێشەی خواروی روژئاوای ئەفریقیا و راگرتنی شەری کەندا و .. هتد.

جالیرەدا کاریکی هەلکەوت نیە کەکونگرەی وەزیرانی دەرەوەی ولاتانی بێلایەن لەئەیلولی ١٩٨٨ لەنیقوسیا بارودوخی سیاسی ئێستا بەخالی وەرچەرخان لەژیانی بزوتنەوەکە ناوببات،هەر لەپێناو ئەوەش بوو کونگرە کومیتەیەکی تایبەتی پێک هێنا کەئەرکە سەرەکیەکانی ئەوە بێت رول و ریبازی بزوتنەوەکە تەواوبکات،ئەم کومیتەیە بەسەرۆکایەتی وەزیری دەرەوەی (قبرس) یەکەمین کوبونەوەی خویان لە تشرینی دووەمی ١٩٨٨دا بەو ئامانجە بەست تابزوتنەوەکە بۆ واقعی تازە خوێ ئامادە بکات و نەکەوێتە خشانو خزان بۆ دەوروبەرو قەراغەکانی سیاسەتی جیهانی .

شتێکی هەلەیە کەواسەیر بکرێت ئەم جموجولەی ئێستا جیهانی بزوتنەوەی ولاتانی بێلایەن وەلا دەخات،هەروەها هەلەشە واسەیر بکرێت، یاخود وا وەربگیرێت کەسەرکردایەتی کردنی ئەم گورانکاریانە تەنها بریتییە لەچالاکیەکانی یەکێتی سوفیەت و ئەمریکا چونکە بزوتنەوەی ولاتانی بێ لایەنیش رولێکی گرنگ لەمبوارەدا دەگێڕی.بونمووندەش ئەو هەول وتەقەلایەی ئەم چەند سالەی دوایی بۆ لابردنو دوورخستنەوەی مەترسی نیوکلیاری باشترین گەواهییە لەسەر چالاکیەکانی بزوتنەوەو بەلگەش بۆئەم کارە بانگەوازەکەی بزوتنەوە لەکونگرە بالای هەرای سالی(١٩٨٦)بوهەردوو سەرۆکی سوفیەت وئەمریکا . هەروەها پشتگیری بزوتنەوە بۆ بریارەکانی یەکێتی سوفیەت سەبارەت بەدامالینی چەکی نێو کلیاری و وەرگرتنی بریاری دیکەش هەرسەبارەت بەم مەسەلەیە لەکوبونەوەی(هافانا)یسالی(٩٨٨) دەتوانین بڵێین: کەمبونەوەی بارودوخی رووبەرە رووبونەوە لەنیوان روژهەلات و روژئاوابواریکی تایبەت بوبزوتنەوەی ولاتانی بێ لایەندەخولقینی

تاکو ئەویش لەم قوناغەدا، رولی تازەی خـــوی بگیریت و چالاکی زیاتر بنوینی. بەلام لەلایەکـــی تریشەوە ولاتانی بێلایەن تائیستا لەچنگ چەندین گیروگرفت رزگاری نەبووە لەوانەش پاشفەرویی و نەبوونی یەکسانی و نەچەسپانی باری کومەلایەتی و تونددرەوی و کەوتنەژیر گوشاری دەرەوەی ولاتـــە ئیمپریالیستەکان وشەرە ناوخوییەکان.. ئەمانـــە هەموو واقیعیکی تالن و بەشێوەیەکی راستەوخـــو چارەنووسی ملیونەها کەسی ئەم وولاتانە دەخاتـــە مەترسییەوە. جالەپینا و ئەوەی بزوتنەوەی ولاتانی بێلایەن لەگەل ئەم بارودخە تازەیەدا زیاتـــر بگونجێ و چەند گورانکارییەک لەهەلوێستەکانی جارانیدا رووبدات، پێویستە بەشداریەکـــی چالاکانە بکات لەو گورانکارییە نوێیانەلەوانەش دارشتنی زنجیرەیەک دەست پێشخەری دەربـــارەی تەواوی مەسەلە بنەرەتییەکانی سیاسەتی جیهانـــی جگەلەوەش پێویستە لەهەندێ لەهەلوێستەکانـــی هەلبگەرێتەوە کەتەنها نزمترین رادە دەنیونی، واتە (یان هەموشتی وەیان هیچ شتێک) یاخـــود (ئیستا دەنا هەرگیز..)هەندێ ناوەند لەو ولاتە تازەپێگەیشتووەکان لەو بروایەدان کەبـــەرە و پێش چوونی گفت و گوی نێوان رۆژهەلات وروژئاوا رێککەوتنی سوفیەت و ئەمریکا هیچ پێشکەش بـــە جیهانی سێیەم ناکات وگیروگرفتە ئابوریەکانی ئەو ولاتانە سووک وهاسان و کەمتر ناکاتەوە و گوشاری ئیمپریالیزم بەسەر ئەو ولاتانە لەبەین نابات.. ئەم لێکدانەوەو بروایە هەرگیز بـــە واقعی نازانریت وهوێەکەشی زورئاشکرایە.

دوا کونگرەی بزوتنەوەی ولاتانی بێلایەن کە لـــە (١٩٨٩/٩/٣) لەبەلگراد بەسترا، گرنگترین باسە تەکانی گفت و گوی ئەو کونگرەیە بریتی بوو لە قەرزەکانی ولاتانیتازەپێگەیشتوو و کێشـــەی فەلەستین و لوبنانو شەری کەندا و ئەفغانستان جگە لەجیاوازی رەگەزپەرستی و بابەتی(مخدرات) بابەتی قەرزەکان کاریکی وابووە کەهـــەردەم هەرەشەی لەسەربەخوێی وهاوسەنگی ئابوریزوربەی ولاتانی جیهانی سێیەم کردووەو خاوەن قەرزەکـــان وویستوویانە لەژێر سایەی ئەم قەرزانە دەســـت لەکاروباری ناوخوی سیاسی ئەوولاتە قەرزارانـــە وەربدەن. لەجیاتی ئەوەی کەئەم قەرزانە بـــە یارمەتی و هاوکارێەک بوێـــەو ولاتانە لەقەلـــەم بدرێت بوێ ئەوەی لەکەمو کورتیە ئابوریەکـــان دەربازبن، بەلکو وەکو چەکوچێک بەسەر ســـەری حکومەتەکان بەکارهاتووە تاکونا چار بکرێـــن چەندین سیاسەتی دژواری ئابووری دیاریکـــراو قەبول بکەن. بوێە وتو وێژەکانی کونگـــرەی ئەمجارە دووپاتی ئەوەی کردەوە کەواپێویســـتە رژێمێکی ئابوری تازە بنیات بنری تاکوبتوانێ جوریک لەهاوسەنگی ئابوری لەجیهان دابین بکری و بواری بەرتەنگی ئابوری نێوان ولاتە خاوەن قەرزو قەرزارەکان لا ببرێت.

لەسەر ئاستی کێشەی فەلەستین بەئاماژەبوونـــی یاسر عرفات وتووێژەکی دریژکراو سەروکـــــی یوغسلافی پەنجەی بوخەبات و تێکوشانی گەلـــی فەلەستین راکێشا و پشتگیری خوی لەمافەرەواکانی ئەوگەلە دەربری وبەشداربوان خوشحالیخویان نواند سەبارەت بەو ئاسوێە تازەیەی کەلەپینا و چارەسەری عادیلانەی ئەم کێشەیە وەدەست هاتووە بەتایبەت دابین کردنی مافی چارەی خونووسـین و دامەزراندنی دەولەتی سەربەخو.

دەربارەی لوبنان، زوربەی سەرکردەکان داوایان کرد کە کومێتە سی قولیەکەی عەرەب لەسەرچالاکی و جموجولی خوی بەردەوام بێت بوئەوەی چارەێەک بو گیروگرفتی لوبنان وەدەست بینی وئەو ولاتـە کەئەندامیکی بزوتنەوەیەبەیەکجاری لەوشـــەرە وێرانکارییە دەربازی بێت.

لەبارەی شەری عیراق وئێرانیش، داوایان لەهەر دوو ولات کرد کەلەپینا و گەرانەوە و بنیـــات نانەوەی هێزو توانای خویان کاربکەن وگەیشتن بەچارەێەکی بنبڕو لابردنی تەواوی کوسپەکان.

سەبارەت بەئەفغانستان، رایان گەیاند کـــەوا سەرکردەکانی بەرهەلستکار چاکتر وایە بو وت و وێژ لەگەل حکومەتی (کابول) زەمینە خوشتربکەن و کوتایی بەو شەرە ناخوێیە بهێنن، هەروەهـــا کونگرە داواکاریەکەی حکومەتی کاتی بەرهەلست کاری ئەفغانستانی رەت کردەوە بو وەرگرتن بـــە ئەندام لەبزوتنەوەداو دووپاتی ئەوەیانکردەوە کە شەرعیەتی ئەندامیەتی هەر لەدەست حکومەت و سەروکی حکومەتی ئەفغانـــی و وەفدەکەیەتـــی.

کێوی مەزن

کێوی مەزن، کورتە رۆمانێکـــی (کاروان عبدالله)یە، لەقەوارەی ێەکی ناوەندی ولە (١١٢) لاپەڕەدا، کەوتە بەردەستی خوێنەران.

شیاوی باسە ئەم کورتە رۆمانـــە لەبلاوکراوەکانی (کۆمەلـــەی نووسەرانی کوردستان)ە.

گەشتێک بە کوردستانی سۆڤیەتدا*

نووسینی - ئەرکیۆلۆگی سۆڤیەتی: ی. پچێلینا
وەرگێڕانی لە رووسییەوە: رەشاد میران

ئەم نووسینە لەژمارە (٧)ی گۆڤاری ماموستای کورد، چاپ وبڵاوکرا وەتەوە، بەڵام لەبەرگرنگی نووسینەکە، وێڕای ڕێز، و داوای لێبوردن لەماموستا (ڕەشاد میران) وەرگێڕی نووسینەکەو ماموستا (فەرهاد شاکەلی) سەرنووسەری گۆڤارەکەی ئێمەش بۆ خوێنەرانی گۆڤاری - پێشەنگ - دووبارە بڵاوی دەکەینەوە.

گرنگی نووسینە لەوەدایە کە نووسەری سۆڤیەتی نووسیویەتی

هێشتاکە مەسەلەی بوونی بەشێکی کوردستان لە چوارچێوەی ولاتی شوورەویدا ڕوون نەبۆتەوە و هەر جێی گومان و دەمەتەقێیە. بۆ دەرخستن و سەلماندنی ئەم ڕاستییە، دوو جۆرە بەڵگە پێویستن:

بەڵگەی میژوویی و هی جوگرافی. لەبارەی میژووەوە هەروەکو لەم وتارەدا دەردەکەوێ، ساڵی ١٩٢٣ لە ئازەربایجانی سۆڤێتی ناوچەی ئۆتۆنۆمیی کوردستان دامەزرێندرا. بێگومان دەسەلاتدارانی سۆڤیەت وەنەبێ هەر لەبەر خاتری کورد کارێکی وایان هێنابێتە کایەوە، بەڵکو ڕەچاوی هەندێ هۆکاری میژوویی و جوگرافییان کردووە. ی. پچێلینا، نووسەری وتارەکە بیروڕای کوردناسانی بەناوبانگی وەک ڤ. ف. مینۆرسکی و ن. یا. مار دەهێنێتەوە کە کوردەکان لە سەدەی یازدەهەمدا هاتوونەتە قەفقاس. بەڵام نووسەر، بەپێی تێڕامانی ئەرکیۆلۆگیی خۆی، سەدەی پازدەهەم و شازدەهەمی بۆ پەیداهوونی کوردەکان لەم ناوچەیەدا دەست نیشان کردووە. لێرەدا پرسیارێک قوت دەبێتەوە: ئایا چەند ساڵ بۆ کۆمەڵە خەڵکێک پێویستە لە خاکێکدا بژی تا ئەو شوێنە بە خاک و نیشتمانی خۆی بزانێ؟ جا ئەگەر سەدەی یازدەهەم بخەینە لاوە و تەنها ڕای ئەم ئەرکیۆلۆگە وەرگرین و لامان وابێ کورد لە سەدەی پازدەهەم و شازدەهەمدا لەم ناوچەیەدا نیشتەجێ بوون، واببزانم ئەو ماوەی ٥٠٠ ساڵە مافیان پێ دەدات ئەم شوێنە بە نیشتمانی خۆیان بزانن و ناوی بنێن کوردستان. چونکە ئاشکرایە کە خێڵە تورک زمانەکانی باپیرە گەورەی ئازەربایجانەکانی ئێستا تەنها لە سەدەی چواردەهەم و پازدەهەمدا لەناو بۆتەی میللەتی ئازەربایجاندا یەکیان گرت و ئەم میللەتەیان پێک هێنا (واتە - ئازەربایجانەکان تەنها ٦٠٠ ساڵێک دەبێت وەکوو میللەت بە زاراوەی زانستی هەن)، ئەگەر لەم گۆشەنیگایەوە سەیری مەسەلەکە بکەین، ئەوا هەڵوێست و شوێن پێی کوردەکان پتەو و قایمتر دەبێ.

لەبارەی جوگرافیاشەوە، ناوچەی کوردستانی سۆڤیەتی، وەکوو لەم وتارەدا دەردەکەوێ، بەردەوامبوونێکی زۆر ئاسایی و سروشتیی کوردستانی ئێرانە. لەسەر هەردوو بەری زێی ئاراس، هی سۆڤیەتی و ئێرانییش، کورد دەژین و پارچەیەکی نەپچڕاو پێک دێنن.

لەیادکردنی ئەم دوو هۆکارە (میژوویی و جوگرافی) تەنانەت لەلایەن کوردناسێکی بەناوبانگی وەک م. س. لازەریڤەوە (بڕوانە گۆڤاری مامۆستای کورد، ژمارە ٦) وای کردووە، کە کەس دەربارەی ئەم بەشە بچووکەی کوردستان هیچ نەزانێ و بەمەش مافی ڕەوای دانیشتوانەکەی پشت گوێ بخرێت.

بێگومان، کە هیچ لە بارەی ئەم ناوچەیەوە نەزانرێ، هەڵبەتە کەسیش نازانێ بۆچی لەناوچوو. بەڕای من تێکدانی ناوچەی ئۆتۆنۆمیی کوردستان پەیوەندییەکی بەهێزی بە ڕووداوەکانی کوردستانی گەورەوە هەبووە. ئاشکرایە لە ساڵەکانی ١٩٢٠-١٩٣٠دا شۆڕش و ڕاپەڕین هەموو کوردستانی گرتبووەوە - ڕاپەڕینەکانی شێخ مەحمود، سمکۆ، شۆڕشی شێخ سەعید ١٩٢٥، شۆڕشەکەی ئاگریی ١٩٣٠... کێشە و هەرای زۆربان بۆ هەموو دەوڵەتانی ناوچەکە نابووەوە. ناکرێ بیر لەوە نەکەینەوە، کە کوردەکانی کوردستانی سۆڤیەت نابێ هەڵوێست و سیمپاتیایان بۆ ئەو ڕاپەڕینانە نەبووبێ و پەیوەندییان لەگەڵدا پەیدا نەکردبن، بەتایبەتیش لەگەڵ شۆڕشگێڕانی ئاگریی بە حوکمی ئەوەی بارەگاکانیان لە سنووری سۆڤیەتەوە نزیک بوون. لەم بارودۆخەشدا ستالین لە هەوڵ و تەقەلایەکی زۆردا بوو بۆ خۆ لە تورکیا نزیک کردنەوە و ڕێی تێ دەچێ کە لەناوبردنی ناوچەی کوردستان جۆرە ڕازیکردنێکی ئەتاتورک بووبێ. جگە لە هەستی پان تورکیزمی هەمیشە بەهێزی ئازەربایجانییەکان، ئەوانەی هەرگیز چاویان بەڕایی نەدەدا، کە پارچەیەکی

* - ئەم وتارە لە ژمارە (٤)ی گۆڤاری «نەتنۆگرافیای سۆڤیەتی» ساڵی ١٩٣٢دا لەژێر ناونیشانی: «گەشتێکی زانستی بە ناوچەی کوردستانی ئازەربایجاندا» بڵاوکراوەتەوە. وەرگێڕ

خنجیلانەی کوردستان کۆمارە دیموکرات و سۆسیالیستەکەیان هرازێنێتەوە. ڕەنگە ئەمە هاندەرێکی تر بووبێ بۆ هەنگاوەکەی ستالین. لە ئەنجامدا کوردستانی خاوەن ئۆتۆنۆمی بوو بە قۆچی قوربانی و کوردەکانیش لەم کۆمارەدا هەتا ڕۆژی ئەمڕۆش، لە سەرزەمێربیەکاندا بە ئازەری ناونووس دەکرێن.

کوردەکانی سۆڤیەت لەم بارودۆخەی ئێستادا (واتە سەردەمی پریسترۆیکا و گلاسنەست) یادداشتێکیان دەربارەی دامەزراندنەوەی ئۆتۆنۆمیی ناوچەی کوردستان بە سەرۆکایەتیی دەوڵەت و پارتی کۆمونیستی سۆڤیەتی داوە، بۆیە ئەرکی سەرشانی کوردناسان و زانا و نووسەر و ڕۆشنبیرانی سۆڤیەتە، بەتایبەتیش کوردەکانیان، کە نەک هەر لەم مەسەلەیە بێدەنگ نەبن، بەڵکو لە ڕووی میژوویی و کۆمەلایەتی و سیاسییەوە لێی بکۆڵنەوە و بیخەنە ڕوو. لەم قۆناخی بەسەرچەم میژووی سۆڤیەت چوونەوەدا، ئەوانیش پێویستە چاوێک بە ئۆتۆنۆمییەکەی جاران و مافی کوردەکانی سۆڤیەتدا بخشێننەوە. وابزانم ئەمەش ئەرکێکی میژوویی ڕەوایە و دەستەوسانیی لە ئاستیدا لێبووردنی نییە.

وەرگێڕ

ساڵی ١٩٢٤ گەشتێکی زانستی بۆ ناوچەی ئۆتۆنۆمیی کوردستانی سەر بە کۆماری ئازەربایجانی سۆڤیەتی سازدرا و منیش وەکوو ئەرکێولۆگ لەم گەشتەدا بەشدار بووم[1]. ئەو سەرنجانەی لە کاتی گەشتەکەدا لای خۆم نووسیومن، حەزدەکەم خوێنەرانی گۆڤاری «ئەنتۆگرافیای سۆڤیەتی» پێ ئاشنا بکەم.

ناوچەی کوردستان وەکوو ناوچەیەکی ئیداری خاوەن ئۆتۆنۆمی ساڵی1923 دامەزرا و شوێنێکی تەسک دەگرێتەوە، کە لە قەرەباخەوە درێژ دەبێتەوە تا دەگاتە زێی ئاراکس (ئاراس/ و). هەروەها بەشێکی ئەم ناوچە قەفقاسییانەش دەگرێتە خۆ: شوشینسکی، جیڤانشیرسکی و کوباتلینسکی. دانیشتووانی ئەم ناوچەیە کوردی زمانن و بە دیالێکتی کرمانجی دەدوێن[2].

کوردەکان لە هەموو شوێنێک - لە ئێران و تورکیا، یەکێتی سۆڤیەت لە چیا و شاخەکان جیانابنەوە و لە دەشتاییدا کەمن. ژمارەی کوردەکانی ناوچەی کوردستان (بەپێی ئەو زانیارانەی کە گەشتەکەمان ساڵی ١٩٢٤ لە لاچین وەدەستی خستن) نزیکەی ٣٥ - ٤٠ هەزار کەس دەبێ. گوند و لادێی تورکە ئازەربایجانەکانیش لێرەدا هەن و ژمارەی دانیشتوانیان ڕەنگە نۆ هەزار کەسێک ببێت، بەڵام گوندە ئەرمەن نشینەکان ئێستاکە نەماون. ئەرمەنییەکان تاوەکوو شەڕی ناوخۆیی ساڵەکانی ١٩١٨ - ١٩١٩ لەم ناوچەیەدا دەژیان، بەڵام پاش ئاڵۆز بوونی پەیوەندیی نەتەوایەتیی ئەم شوێنانەیان بەجێ هێشت و بەرەو ناوچەی زەنگەزووری ئەرمینیا کۆچیان کرد.

بە تەواوی نەزانراوە، کەی کوردەکان هاتوونەتە ئەم ناوچەیە و تێیدا نیشتەجێ بوون. سەرچاوە میژوویییە ئەرمەنییەکان دەڵێن، کە لە سەدەی یازدەهەمدا[3] کوردەکانی کوردستانی تورکیا و ئێران ڕوویان کردۆتە ئێرە و جێگەیان بە ئەرمەنییەکان لەق کردووە. لە پێشدا کوردەکان لە پارێزگای بەریقان و هەرێمی قارسی جاراندا، واتە ئەرمەنستانی تورکیا، دەستیان بەسەر ئەرزەکاندا گرت و وەکوو لەوەڕگا و زەویی کشتوکاڵ بەکاریان دەهێنا. ئەم کۆچکردنەی کوردەکان لەوانەیە پەیوەندیی بە شەڕەکانی نێوان تورکیا و ئێرانەوە هەبووبێت.

نابێ کوردەکان لە سەدەکانی پازدەهەم و شازدەهەم زووتر لە کوردستانی ئازەربایجانی ئێستادا پەیدا بووبن. پێش هەموو شتێکیش گۆزانی و ئەفسانە میللییەکانیان ئەم ڕاستییە دەسەلمێنن. بۆ نموونە: بنەماڵەی ئیلیاسەکان لە گوندی ئوگوندار ڕەسەنی خۆیان بۆ دیاربەکر دەگەڕێننەوە، یاخود باسی ئەوە دەکەن کە ئەو کوردانەی لە خۆراسانەوە هاتبوون ئەرمەنەکانی گوندی شەلقا - ئارداشیقیان ئاوناوە و وەدەرناوە[4]، هەروەها ئەو دۆزراوە ئەرکیۆلۆگیانەی لەم ناوچانەدا بەرچاوم کەوتن، ئەوە دەردەخەن کە خەڵکی ئێرە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا دیانی ئەرمەنی بوون. بەڵگەی ئەوەش، کە ئەم کوردانە لە دەوروبەری ساڵی ١٥٩٨دا لەم ناوچانەدا جێگیر بوون، واتە لە کاتی شەڕی نێوان تورک و فارسەکاندا، ئەوەیە کە کوردەکانی ناوچەی کوردستان بە مەزهەب شیعەن (بەهۆی کارتێکردنی فارسەکانەوە)، لە کاتێکدا ئەو کوردە کرمانجانەی لە پارێزگای بەریقانی جارانی تورکیادا دەژین، یان سوونی شافیعین یاخود یەزیدین.

ناوچەی کوردستان لە ڕووی جوگرافییەوە دەکرێتە سێ بەش.

یەکەم: دەوروبەری زێی ئاراس، دەشتە و کشتوکاڵی باشی لێ دەکرێ، وەکوو برنج و لۆکە. زستانانیش دەبێتە لەوەڕگای ئەو مەڕ و ماڵاتانەی لە زۆزانەکانەوە دادەبەزن.

دووەم: بنار شاخەکان، هەروەکو لەوەڕگا و پاوانی زۆری لێیە، زەویی کشتوکاڵیشی لێ هەیە.

سێیەم: چیاکان، بە زستانان کەم کەسی لێ دەمێنێتەوە. بەڵام هاوینان دەبنە زۆزان و لەوەڕگا بۆ مەڕومااڵتی هەموو ناوچەکە.

گروپەی ئێمە کە گەشتی کوردستانی پێ سپێردرابوو، تەنها بە ناوچەی دووەمدا گەڕا و سەری لە ناوچەکانی یەکەم و سێیەم نەدا. ناوچەی دووەم چۆڵگەیی و شاخاوییە سەختە. ئەوەی زیاتر سەرنجی ئێمەی ڕاکێشا شاخە وشک و بێ داروبارەکان بوون. لەم شاخانەدا ئەشکەوتی زۆر هەن، کە یان تاک و تەران یاخود بە کۆمەڵ دەیان هەزار کونە ئەشکەوت پێک دێنن و ژوورەوەیان تاریک و ڕەش دەچنەوە. لە ئەشکەوتێکەوە بۆ ئەوی تر، یان لە کۆمەڵە ئەشکەوتێکەوە بۆ یەکێکی تر، ڕێچکەی زۆری تەسک و تروسکی بە شێوەی پێپیلکە، کە لەبەر پێخوستی ئاژەڵ هەموویان داتەپیون وەکوو تەونی جاڵجاڵۆکە تێکەڵ بەیەک دەبن. دەوروبەر چۆڵ و تەوار بێدەنگە. دەڵێی بە گۆڕستانی خەڵکی جارانی ئەم شوێنەدا تێپەڕ دەبیت[5]. ئەو کونە ئەشکەوتانەی کە خەڵکیان تێدا دەژین، لە

دوورِرا دیارن. چیایە زەق و وشکەکان تەنها بە هۆی دەرگا دارەکانی کرنە تەشکەوتەکانەوە سیمای ژیانیان پێوە دیارە و دووکەڵی ئاگردانەکانیان لە درزی تەشکەوتەکانەوە بەرز دەبێتەوە لەبەردەم هەر دەرگایەکدا تەپاڵەی زۆر لەسەریەک کەڵەکە کراوە، بەرزایی ئەو تەپاڵانە رادەی دەولەمەندیی ماڵەکە دەردەخات. هەروەها گومبەتی کا لە گۆڕەپانەکاندا بەدی دەکرێن. هەر پارچە زەویيەک کە بکێلدرێ کراوە بە باخچە یان شینایی لێ کراوە. لەسەر ئەو جۆگەلەیەی بە چیاکەدا شۆڕ دەبێتەوە، ئاشێکی ئاو هەیە کە لە تاشەبەرد بینا کراوە و سەرەوەشی گڵەبان کراوە.

بە رێچکەکاندا خەڵک دەڕۆن، منداڵەکان یاری دەکەن، ولاخەکان بە بارەکانیانەوە بە رەحەتی دەڕۆن. بەیانیان زوو لەناو قوڕلایی تەشکەوتەکانەوە پەز و رەشەولاخەکان دەردەچن و بە رێچکەکاندا دەڕۆن تا هەموویان دەگەنە یەک و ڕان و گاڕان پێک دێنن، ئینجا بەرەو لەوەڕگای سەر چیاکان لێیان دەخوڕن. ئێوارانیش کە بەرەو لادێ دەیانهێننەوە، ئاژەڵەکان یەکەیەک بلأوەی لێ دەکەن و بۆ کونە تەشکەوتەکانی خۆیان دەچنەوە.

لە ناوچەی کوردستاندا دوو جۆرە تەشکەوتە خانوو هەن:

١- تەشکەوتەخانووی دەستکرد:

أ- لە بەرد: نەرمەکان شاخدا هەڵدەکۆڵدرێ و دەرگاکەی بە شێوەی بۆرییە و درێژیی مەتر و نیوێک دەبێت (ئەو مەترە و نیوەش دەبێتە ئەستوورایی دیواری دەرەی تەشکەوتەکە). ئەم جۆرە تەشکەوتانەم لە گوندەکانی عەبدالیان، کاریکەئاس، سەندلیار و مینکەند وەبەرچاو کەوتن. ئەمانە تەشکەوتی گەورە نین، یان خەڵک تیایاندا دەژی یا مەڕ و مالأتی تێ دەکەن. هەرگیز نەمدیت کە خێزان و ئاژەڵ بەیەکەوە لەم تەشکەوتانەدا بژین.

ب- لە گڵەزەردە، بە شێوەیەکی خڕی کەوانەیی هەڵدەکەندرێ، دیوارەکانی بە قوڕ سواخ دەدەن و دواییش بە ریزەبەردی یەک لەسەریەک دادەپۆشرێ، یان دیوارێکی بەبەردی تەستوور لە پاڵدا دروست دەکەن. لەم دیوارانەدا کونێکی تەسکی تێدا دەهێڵنەوە و بە دار چوارچێوەی بۆ دەکەن و دەرگای تێ دەگرن. هەروەها چەند کونێکی بچووکیش لە دیوارەکەدا دەهێڵنەوە بۆ ئەوەی بۆن بە پەنجەرە و کۆلانکەی دووکەڵ.

٢- تەشکەوتە خانووی سروشتی - تەمیش دوو جۆری هەیە:

أ- تەشکەوتی درز- وێنەی درزێکە کەوتبێتە شاخەکەوە. بەرزایی بەتەد بالأی زەلامێک دەبێت، بەلأم قوڵ و بەشاخەکەدا ڕۆچووە. لە هەندێکیاندا چەند نهۆمێکی یەک لەدوای یەک هەن و بەناو تەشکەوتەکەدا ڕۆ دەچن. تەمانە دەبن بە تەوێلەی زستانانی مەڕومالأت و جێگەی هەزا تا سێ هەزار سەربان لێ دەبێتەوە. ئەم بابەتە تەشکەوتانەم لە گوندەکانی: ئیزیلیا، پیرچانێ، داشلو، مینکەند، مەلا تەحمەد لو و بۆزلو وەبەرچاوکەوتن*.

ب- تەشکەوتی گەورە، ئەو بۆشاییە سروشتیانەن کە دەکەونە شاخەکانەوە. ئەم جۆرە تەشکەوتانە بۆ هەڵگرتنی کا و تاخەڵی زستانەی هەموو گوندەکە بەکاردێن، چونکە لەبەر گەورەیی و سارد و سڕی بۆ ئاژەڵ بە کەڵک نایەن. لە نزیک گوندەکانی مەلا تەحمەد لو، بۆزلو و قەرەقیشلاخەوە ئەم جۆرە تەشکەوتانە هەن.

ناوەوەی تەشکەوتە خانووەکان هەمووبان وەک یەکن. تەگەر بەکێک پەزی زۆری نەبێت، ئەوا هەر لە ماڵی خۆیدا رایاندەگرێ. بە دیوارێک سەرینگانی تەشکەوتەکەیان بۆ جیادەکاتەوە و ماڵەکەش لە بەشی پێشەوە دەبێت، واتە لە کاتی هاتوچۆدا مەڕومالأت بەناو ماڵەکەدا تێدەپەڕن. ئەمەش بە مەبەستی پاراستنیانە، چونکە هەموو کەسێک توانای ڕاگرتنی پاسەوانی تایبەتیی نییە. تەگەر یەکێک مێگەلێکی زۆری هەبوو ئەوا تەشکەوتێکی تایبەتییان بۆ دەکاتە گەورە. لە هەموو حاڵەتێکدا گەورە زۆر تاریک و پیسە.

ئەو بەشەی خێزانی لێ دەژی لە هەموو تەشکەوتەکاندا وەکوو یەکن. لەبن دیواری لای دەرگاکەوە ئاگردان هەیە (چونکە کولانکەی دووکەڵ بەسەر دەرگاکەوەیە). ئاگردان لە سێ یان چوار کوچکەبەرد پێکهاتووە، مەنجەڵی مسی گەورەی بۆ چێشت لێنان و سێل (ساج) بۆ نانکردنی لەسەر دادەنێن. کاتێک کە تەپاڵە دەخەنە ئاگردانەکەوە دووکەڵێکی زۆر و بۆنتیژ لە ماڵەکەدا پەنگ دەخواتەوە و لە کولانکەکەوە دەردەچێت. لای ژوورەوەی دیوارەکان چەند دەلاقەیەک هەن کە نوێن و شتی تریان لێ دادەنێن. یاخود لە جیاتی دەلاقە چەند تاشەبەردێک لەسەریەک دادەنێن و فەردە جۆ و برنج و گەنمشامی و کونجیان لەسەر قووچ دەکەنەوە. لە ماڵە هەژارەکاندا بەرزۆ نوێن و شتی تر لەسەر ئەم فەردانە هەڵدەچنن. لە هەردوو حاڵەتدا نوێن و زەخیرە بە بەرە و لبادی دەستکرد (خۆیان «کلیم»ی پێ دەڵێن) دادەپۆشن.

کوردەکان لەسەر ئەرز دەنوون. لەسەر ئەرزە گەسک دراوەکە لباد ڕادەخەن و لەسەرئەویش دۆشەکی پڕ لۆکە و لیفە (کە لە جیاتیی لۆکە خوریی تێ دەکەن) بەخۆیاندا دەدەن. هەژارەکانیش شەوان بەرەیەک ڕادەخەن و جلی زستانەش بە خۆدا دەدەن.

نزیکەی لە هەموو ماڵەکاندا، جگە لە ئاگردان، تەندووریش هەیە، کە لە قوژبنێکدا وەکوو بیر لە زەویدا هەڵکەندراوە و ناوەوەی بە قوڕ سواخ دراوە، نان و کولێرە و لەواشەی پێ دەبرژێنن. بەشەوان تەندووڕەکە ئاگر دەدەن و بەرمالێکی بەسەردا دەدەن و بەدەوریدا هەرکەسەو لە ڕاستی خۆیەوە ڕادەکشێ و قاچەکانی دەخاتە ژێر بەرماڵەکەوە**.

کوردەکان هەروەها بۆ نانخواردنیش لەسەر زەوی دادەنیشن، لەلای ئاگردانەکەوە بەرەیەک ڕادەخەن و بەعادەتی ڕۆژهەلأتییان بەچوارمەشقی لەسەری دادەنیشن[٦]. خواردەمەنییەکان بە زۆریی سپیایەتیبە: شیر، پەنیر، ماست، دۆ، ڕۆن، برنج بە شیر، ساوەر بە شیر. تەنها لە ڕۆژانی جەژن و ئاهەنگ یان میواندارێتیدا گۆشت دەخۆن. نانیشیان کولێرەی جۆیە کە لەسەر ئاگردان دەیکەن و لەواشەش بە تەندوور دەبرژێنن. هەروەها ئەو سەوزە و گیا و گوڵەی کە خۆشیان دەیانچێنن، بۆ خواردن بەکار دێنن. ئافرەت خواردن ئامادە دەکات و بۆ خۆیان و بۆ میوانانیش لەسەر خوانچەیەک لەسەر ئەرز

---

*- لە کوردستانی عێراق، لە ناوچەی خۆشناوەتیدا بەم جۆرە تەشکەوتانەی کە دەبنە گەورەی مەڕومالأت، دەڵێن "کونە ورووسە". ناوی گوندی "کونە فلوسە" هەر لەمەوە هاتووە. وەرگێڕ.

** - تەمە لە کوردستانی ئێران باوە و (کورسی) پێ دەڵێن. وەرگێڕ.

دایدەنێ. پێش نانخواردن لەسەر دەستشۆر دەستەکانیان دەشۆن و هەر بە دەستیش نان دەخۆن. شلە و هێلکە و رۆن و ماست بە لەواشە پارووی لێ دەدەن و دەیخۆن. لەگەڵ خواردندا ماستاو دەخۆنەوە. رۆشنکردنەوەی ئەشکەوتەکان بەهۆی دەرگا هەمیشە والانکانیانەوەیە. شەوانیش قەندیلە دادەگیرسێن. قەندیلە لە قوڕی وشککراوە درووست دەکرێ، هەندێ نەوتی تێ دەکەن و فتیلەی بۆ دەکەن، کە نیوەی دەکەوێتە ناو نەوتەکەوە و نیوەشی لە دەرەوە دەبێ و دایدەگیرسێنن(٧).

هاوینان هەموو ئیش و کاروبارێکی ناوماڵ لە گۆڕەپانە بچووکەکەی بەردەرگا دەکرێ. هەر لەو شوێنەشدا ئامێری دروستکردنی مافوور و چۆغ (دارتەون و جۆلایی) دادەندرێن و وەکاردەخرێن. زستانانیش لە دەوری ئاگردان، کە لەگەڵ قەندیلەکەدا ناوماڵ تۆزێک ڕووناک دەکەنەوە، کاروبار هەڵدەسووڕێندرێ.

جگە لەم ئەشکەوتانە، کوردەکانی ئەم ناوچەیە جۆرە خانوویەکی تریشیان هەیە پێی دەڵێن (قەرەدام)، ئەویش هەر لە زەویدا هەڵدەکەندرێ و تیایدا دەژین و جارجارەش خانووی وا دەکەن بە گەورەی مەڕومااڵت. هەروەها خانووی ساکلا هەیە کە جۆرە خانوویەکی قەفقاسییە، بەاڵم ئەمەیان کەمتر بەرچاو دەکەوێ. بۆ درووستکردنی ساکلا - دیوارەکانی بەبەرد دەکەن و بەرهەیوانێکی لە پێش دەرگاوە بۆ دەکەن(٨). ژوورەوەی قەرەدام و ساکلا لەرووی ڕێکخستن و بۆنی دووکەڵی تەپاڵە و ماست و دۆوە جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ ئەشکەوتەکاندا نییە.

خانووی لە تیپی خواروووی قەفقاس تەنها لە گوندەکانی پیرچان و مینکەند بەرچاودەکەون.

لەم ناوچەیەدا تەنها یەک جێگەم بینی کە پەرستگای (ئایر)ی پێش ئیسلامی لێ بێت*. لە نێوان گوندەکانی کیزیلاف و سێندلیاردا، لە شوێنێکی شاخاوی گەرمەسێر و چۆڵدا، ئاسەواری گوندێکی کۆن هەیە و لە نزیک ئەوێشدا پەرستگایەکی کۆن بە ناوی (یانیچ یوگۆرووک) هەیە کە ماناکەی دەبێتە (لانکی سوورتاو)(٩) پەرستگاکە خۆی و تاقە دارە بێ هێزەکەی و بنە دڕەکەی لەناو شاخ و بەردە بێگیانەکاندا دیمەنی میزگ دەبەخشن. بە شێوەی لاکێشی دیواری لەبەردی بەدەوردا کراوە و پاناییی دیوارەکان مەترێک و بەرزاییەکانیان ١,٢٥ م دەبن، بەاڵم بانی نییە، دەرگاکەشی کونێکی لاکێشە و تاشەبەردێکی زلی بەسەرەوەیە، بەجۆرێک کە دەچێتە ژوورەوە دەبێ سەرت زۆر داگری. زەویەکەی بەردڕێژ کراوە، لە ناوەندیشییەوە تاگردانێک هەیە، لەملاتری تاگردانەکەوە کەپرێکی لەدار دروستکراو هەیە و سەرەکەی دوو لای نشێوە و بە شەپکەدار گیراوە. بەرزاییی کەپرەکە ٧٥سم دەبێ، پارچە پەڕۆ و بووکی لەپەڕۆی پێوەکراون. پارچە پەڕۆ لەو قۆزبەنە نەمامەشدا هەڵواسراون، کە لە نزیک تاگردانەکەوە شین بووە. کورد کە نەزرێک لە خۆی دەگرێ یان بۆ شتێک لە خوا دەپارێتەوە دەبێ لەم شوێنە بیکات و پەڕۆیەک بە لقێکی دارەکەوە گرێ بدات. ئەم داب و نەریتە ماگییە** لە خارووی قەفقاسدا باوە و بە پەرستنی دار یان قۆزبەندار لە قەڵەم دەدرێ. بە ڕای من گۆڕی یانیچ بۆگۆ ڕووک هەرچەندە ڕەگ و توخمی ناگرپەرستی و ئایینە وەسەنییە کۆنەکانی پێوە دیارە، هەروەهاش پاشماوەی کڵێسەیەکی دیانییە (مەسیحی)یە کە تەنها زەوی و تاقەکانی ماون. لە قەفقاس لای موسوڵمانەکان ڕێزگرتنی پەرستگای دیانی کۆن وەکوو ئاسەواری ئیسلامی پیرۆز (کە ئەمانەش ڕەنگە لەسەر بناخەی پەرستگای ئایینی کۆنتر دامەزرابن) زۆر باوە(١٠).

ئەم پەرستگایە (مەبەستی یانیچ بۆگۆ ڕووکە - و) کەوتۆتە ناوەڕاستی گۆڕستانێکی گەورەوە. گۆڕەکان بەسەر گردەکانیشدا هەڵگەڕاون و دێسان دابەزیونەتە خوارەوە... کێڵە قەبرەکان (هەندێکیان بە شێوەی بەران و ئەسپ داتاشراون) لەگەڵ ڕەنگی چیاکان تێکەڵ بوون. هەروەها لە گۆڕستانی گوندەکانی شەلوا، مینکەند، قەرەقیشلاخ پەیکەری بەران و ئەسپی سەر قەبرەکان زۆر بە ناڕێکی لە بەرد داتاشراون(١١). بەتایبەتی بەرانەکان زۆر ناشیرین، بەردێکی تاشراو لەسەر دوو پێچک دانراوە. هەندێکیان تەنها سەر و بە ئاستەم شاخەکانیان نەخش کراون و قاچەکانیش بەبێ نەقش تەنها دیار کراون. لەسەر پشت یان تەنیشتی هەندێک لەم پەیکەرانە نەقش و نیگاری وا هەیە کە لە هونەری هێناکردنی (ئەرکیتێکتوورە)ی مەسیحی ئەرمەنی و جۆرجیاییدا بەرچاو دەکەون. جاری واش هەیە نەقش و نیگارەکان وێنەیەک لە ژیان نیشان دەدەن، بۆ نموونە: لە گوندی قەرەقیشلاخ لە لاتەنیشتی پەیکەری بەرانێکدا وێنەی پیاوێک هەیە کە دوو بازی بە هەردوو دەستی گرتوون و لە ژێرپشەوەی نیشانەیەکی بە شێوەی ڕۆژ هەیە و لە تەنیشتیشیەوە بزنێکی کێوی و لە ژێر ئەمیشدا شیشێک هەیە و چەند پارچە گۆشتێکی پێوەیە. هەر لەم شوێنەشدا لەسەر پەیکەری ئەسپێکا وێنەی دوو زەلام هەیە و شەڕ دەکەن. یەکێکیان خەنجەرەکەی خستۆتە قوڕگی ئەوەکەی تر کە بە خۆی و شمشێر و کەوانەکەیەوە وەستاوە. لە گوندی شەلوادا وێنەی دووپشکێک لەسەر پەیکەری ئەسپێک کراوە. دووپشکەکە لە جوولانەوەدایە، بۆیە وێنەکەی لە خاچێکی تێکشکاو دەچێ.

هەر لە گوندی شەلوادا کە گۆڕستانەکەی نزیک کڵێسەیەکی ئەرمەنییە، کێڵەقەبرێ بەرزی بەکجار زۆر هەن و هیچیان لەسەر نەخش نەکراون. لەلای ڕۆژاوای کڵێسەکەوە وێنەیەکی شانۆی ڕاستەقینەی لەسەر کێڵەقەبرێک هەیە. ئەلێنێک*** کە شاخێکی بە لق و پۆپ هەیە، وەستاوە. زەلامێک لە تەنیشت ئەسپەکەوە تیری خستۆتە دەکەوانەکەیەوە (هەر لەسەر ئەم کێڵەش خاچێک یان تیپی «حەرف»ێکی ئەرمەنی نەخشێنراوە). هەروەها کێڵەقەبرێ ئەرمەنییەکان جێگەی سەرنجن، دیمەنی مردووێک لەناو کفنەکەیا

* - ڕەنگە مەبەستی (ئایرگ) بێت کە خوای دارستان و ڕاوکردنی میللەتی ئەبخازی قەفقاس بوو. وەرگێڕ.

** - ماگیا- باوەڕ بەوەی کە هەندێ وشە یا جۆرە کارێک یان شێوە سەمایەک هێزی لە سروشت بەدەریان هەبێت و لە بۆنەی تایبەتیدا پەنایان بۆ دەبەن. بە ڕای زۆر ئایین ناسان (ماگیا) یەکەم و سادەترین شێوەی ئایینە لە مێژوودا. وەرگێڕ.

*** - ئەلێن- جۆرە حەیوانێکە لە سیبیریا و ئەسکەندناڤیا دەژی و قژچی بە لق و پۆی بەناوبانگە. ڕەنگە ئەمە وێنەی حەیوانە کێوی بێت. چونکە ئەلێن لە قەفقاس کوردستاندا نییە. وەرگێڕ.

**** - نووسەر ڕوونی نەکردۆتەوە کە پێش ئەم نیوسەدەیە کوردەکان پیشەیان چی بووە. وەرگێڕ.

نیشان دەدەن، یاخود دیمەنی دوو ماری لەیەک ئالاو هەیە (لەسەر ئەم کێلانە، وا دەبێ، تیپێکی ئەرمەنی یان خاچێک نەخش کراوە).

پیشەی سەرەکیی کوردەکانی ئەم ناوچەیە، لە ماوەی نیو سەدەدا*** شوانکاری و کشتوکاڵە.

باخچەوانی، هەنگ بەخێوکردن[١٢] و مافوورداروستکردن[١٣] کە لەم ناوچەیەدا بەرچاوەکەون، ئەو بایەخە ئابوورییەیان نییە. زەویە شاخاوییەکان، کە بە ئاستەم خۆڵیان بەسەرەوەیە بەرهەمێکی ئەوتۆی دەغڵ و گیا و گۆڵ نادەن. بۆیە بە پارەی ئەو مەڕ و مااڵتەی (یان بەرهەمەکانیان) کە دەیانفرۆشن، لە دەشتەکانی قەرەباخ دەغڵ و دان دەکڕن. هەروەها ئەو شت و بەرهەمانەی کە ژنەکان لە هاوینداڤاماددەیان دەکەن، بە گەنم دەیانگۆڕنەوە.

زەوی کێڵاڵن بەسادە و ساکارترین ئامێر دەکرێ، بۆیەش بەرهەمەکەی زۆرکەم دەبێ. جگەلەمە، لەبەرئەوەی ئەرزەکان بەرار نین، زۆرجاران تووشی کارەساتی سەروشتی دەبن، سااڵ وشکی، بارانی زۆر، بارانی هاوینان و ئەوەی چاندراوە لەناو دەچێ.

زەوی بە گاسنی دار دەکێڵن و کەستەکە خۆڵەکان دادەکوتن و دای دەچنن. دوای دروێنە، سوالەکان کۆ دەکەنەوە و بەهۆی تەختە دارێکەوە کە وردە بەردی تێنگیراون و دوو گا بەسەر خەرمانەکەدا رایدەکێشن (مەبەستی جەنجەرە - و) گەڵەکە دەکوتن. ئنجا شەنەبای دەکەن و لە ناو بێژنگان بە ئاوی جۆگەلەکان دەیشۆنەوە، دوایی لەسەر رایەخ لەبەر هەتاو هەڵی دەخەن و وشکی دەکەنەوە و لە ئاشی دەکەن.

ژمارەی ئەو مەڕ و مااڵتانەی کە زستانان لە گوند دەمێننەوە بەرادەی هێزی کارکردنە، کە چەند دەتوانێ کا ئامادە بکات[١٤]. پاییزان چەند خێزانێک بەشی زۆری مەڕ و مااڵتی گوندەکە بۆ دەشت و لەوەڕگا زستانییەکانی کەراکسۆ دەبەن، خێزانەکان لەم شوێنە تاکو بەهار کاری جووتیاری بەکرێ دەکەن. بەهاران لەگەڵ ئاژەڵکانیان بۆ گوندەکەی خۆیان دەگەڕێنەوە، ئنجا دوای ئەرز کێڵانی بەهاران و کاروبار تری کشتوکاڵی چەند خێزانێک مااڵتی گوندەکە بەرەو زۆزانان دەبەن، ئەوانی تریش بۆ کاروبار کشتوکاڵ لە گوندی دەمێننەوە.

ژن و پیاو و منداڵ بەشداری لە کاروباری کشتوکاڵدا دەکەن. لە مااڵتەوە تەنها ئافرەت ئیش دەکات. جگەلەوە، ژنەکان لە باخچە و بستانەکانیش کار دەکەن، حەیوان بۆ لەوەڕگا دەبەن، تەپاڵە کۆدەکەنەوە، مافوور دەچنن، گۆزەوبی خوری بە نەقش و نیگارەوە دەچنن. داوەبەنی خوری کە بۆ مافوور و گۆزەوی دروستکردن پێویستە، دیسان هەر ئافرەت خەمی لێ دەخوات و باش دەزانێ رەگی کامە گیا بۆ رەنگ کردن بەکاڵک دێت. لەگەڵ ئەم هەموو کارانەشدا. ئافرەت منداڵە بچووکەکەشی هەر بە کۆڵەوەیە. منداڵەکە ئەگەر زۆر ساوا بێت ئەوا بە پەڕۆیەک لە پشتی خۆی قایمی دەکات، ئەگەر تۆزێکیش گەورەتر بێت، بەدەست و قاچی، خۆی لە پشتی دابکی گیر دەکات. منداڵەکان بە گشتی پیس و پۆخڵن، بەاڵم تەندروست و عەنتیکە و بەزەوقن. جل و بەرگی کەمیان لەبەردایە، چمکی بلووز و فانیلە دراوەکانیان بەسەر شان و ملیانەوە دەشەکێتەوە. بەتایبەتی کوڕەکان، لە پشت را هەتا ناوقەد و لە بنشەوەش هەموو لەشیان ڕووتە، زگە پۆخڵ و پف دراوەکانیان هەموو دەمێک لە گۆڕینە و لەبەر هەتاو ڕەش داگەڕاون. لەتەمەنی ٦-٧ ساڵیدا ئیش و کاری ناومااڵ بە منداڵ دەکەن. کوڕەکان یارمەتی شوانان دەدەن و کچەکانیش کاروبار خوری و دروماڵ هەڵدەسوڕێنن و چێشت لێدەنێن.

لەناو کوردا پیشەزان گەلێک کەمن. دوای کاروباری کشتوکاڵی و شوانکارەیی، هەرکەسەو ئەو شتانەی پێویستیەتی لە دار یان لە چەرم لەماڵەوە خۆی دروستیان دەکات. تەنها دارتاشی و ئاسنگەری نەبێت کە پسپۆری تایبەتییان گەرەکە، وردەکارەکانی تر بۆخۆیان دەیکەن. پیشەزانە ئەرمەنییەکان، کە پەیوەندیی بەهێزیان لەگەڵیاندا هەیە داخوازییەکانیان بۆ جێبەجێ دەکەن. ئێستا تفاق و ئامێری لە ئاسن دروستکراوی فابریکە و کارخانەکانی وەکوو: گاسن، داس، بزمار و ...هتد دەکەونە بەردەستی کوردەکان.

بێجگە لە شوانکارەیی و مااڵت بەخێوکردن، تەنها لێزانی و پسپۆری کە هەیانبێت، هونەری گوتنی گۆرانی تورکی و بەکارهێنانی تار و دەف و زورنا (سازاندار)یە. لە گوندی مەلا ئەحمەدلۆ هەندێ گۆرانی بێژ هەن کە لە هەموو ئازەربایجاندا بەناوبانگن و هەر بە بەهاران بۆ گوندەکەی خۆیان دەگەڕێنەوە و کاروباری کشتوکاڵی خۆیان بەڕێوە دەبەن.

باری ژیانی ئافرەتی کورد زۆر جیاوازیی هەیە لەگەڵ نەک هەر ئافرەتی تورک، بەڵکو ئافرەتی هەموو میللەتانی ڕۆژهەاڵتی هاوسێیان. ئافرەتی کورد پەچە داناداتەوە و هەردەم دەم و چاوی بەدەرەوەیە، تەنها پیرەژنەکان بە چارۆگە دەم و لووتیان هەڵدەپێچن. ئافرەت بە ئازادی لە ماڵ دەردەچێ و تێکەڵی خەڵک دەبێ، گفتوگۆ و گاڵتە و گەپ دەکات، زۆر بە ئاسایی هەڵس و کەوت دەکات، لە هەمان کاتیشدا گرانی و سەنگینیی خۆی لەگەڵ پیاودا دەپارێزێ و هەرگیز ناگاتە ڕادەی سووکایەتی. کە پیاو لە ماڵدا نابێت دایکی منداڵان پێشوازی میوانان دەکات و بەخێرهاتنیان دەکات و نانیان دەداتێ و گفتوگۆیان لەگەڵ دەکات. ژنی کورد هەروەکو پیاو شارەزای چەک بەکارهێنانە و سواری دەزانێ. ئەگەر دایکی منداڵێک بەهۆی جوانی یان زیرەکی یا ئازایەتی ... هتد و بەوە جێگەیەکی تایبەتی لەناو کۆمەڵدا هەبێت، ئەوا منداڵەکە بەناوی دایکییەوە بانگ دەکرێ. دایک هەروەکو باوک ناو لە منداڵەکەی دەنێت.

ژن هێنان لێرە، زۆربەی جار، بە ڕازی بوونی هەردوو لا دەبێت و پێش ئەوەش دڵداریان لە بەیندا دەبێت. بەاڵم دەشبێ کە منداڵەکان هەر لەناو لانک لەیەک ماڕە بکرێن. هەر لەو کاتەوە کە دایکەکان سکیان بوو، لەنێوان یەکتری لەسەر ئەوە پێکدێن. کچ کە شوو دەکات دەبێ کچایەتیی خۆی پاراستبێ، ئەگینا ڕۆژی دوایی بۆ ماڵی باوکی دەیگێڕنەوە. ئافرەت دەبێ دڵسۆزی مێردەکەی بێت، بەاڵم ئەمە هەموو جارێک وا نابێت. سەربەستی ئافرەت لەناو ماڵدا ڕێگەی دەدات بەکەیفی خۆی بکات. ئەمەش دەبێت بە نهێنی بێت، چونکە ئەوەی غایەنی لە مێردەکەی خۆی بکات، دەکەوێتە بەر نەفرەتی هەموو گوندەکان. بێحەیایی لای کوردەکانی ئێرە باوی نییە، لەگەڵ ئەوەشدا ڕووداوی تاک و تەرا هەر دەبێت.

هەرچەندە ژن زۆری لە ناو کورداندا، بەبۆنەی ئەوەی کە موسوڵمانن، ڕێگەی دراوە، بەاڵم دیاردەیەکی زۆر دەگمەنە. تەنها ئەگەر یەکێک زۆر دەوڵەمەند بێت، ئەمیش لە دوو ژن زیاتر نابێت. لە کاتی ماڕەبڕیندا باوک ماڕەییەکە (باشلیق) وەردەگرێ، لە چ

ئەوە دەبێ بارگە (جیازی) بۆ کچەکەی بکات، کە پارەیەکی زێتریشی تێ دەچێ. بووک بارگە لەگەڵ خۆی بۆ مالی میردی دەبات و دەبێتە مولکی تایبەتیی خۆی. بارگەی بووک بە گشتی، لەمانە پێکهاتووە: ئەسپ، مەڕ و مالات «مەڕ، بزن، چێڵ»، جل و بەرگ، نوێن، مافوور، لباد، قاپ و قاچاخ... هتد.

لە کاتی جیابوونەوەدا، ئافرەت ئەم شتە تایبەتییانەی لەگەڵ خۆیدا بۆ مالی خۆی دەباتەوە. لای کورد ژن خوازی لەناو خزمدا باوە، بۆ نموونە: ئامۆزا، خاڵۆزا، بن ئامۆزا.... بەمردنی مێرد، ژن ناهێنتە خاوەن ماڵ، بەڵکو کوڕی گەورە شوێن باوکی دەگرێتەوە، چونکە سەربەستیی ئافرەت هەرچۆنێک بێت، وەکو دابێکی رۆژهەلاتی، خاوەن ماڵ دەبێ پیاو دەبێت.

ئەنجامی ئەو سەرنجە ئەتنۆگرافیانەی دەربارەی ژیانی کوردە لادێییەکانی ئەم ناوچەیە وا نیشان دەدات، کە هێشتا پاشماوەی ژیانی رێکخراوی بنەماڵەییان تێدا ماوە.(۱۶)

هەیکەلی بنەماڵەیی کوردان زۆر باش خۆی لەمانەی خوارەوەدا دەنوێنێ: درووستکردنی تەپاڵە، کۆکردنەوەی کا، مەڕ بڕینەوە، هەرەوەز بۆ خانوو درووستکردن و بۆ کاروباری تر، کە میواندارییەکی گەورەی خاوەن کارەکە بە دوادا دێت. پاشماوەی رێکخراوی بنەماڵەیی و تابووری لەسەر بنچینەی ئاڵوگۆڕی کەلوپەل تا ڕۆژی ئێمڕۆش هەر ماوە، بۆ نموونە: ڕەوشتی میوان پەروەری.

لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا، پەیوەندی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری مۆڵەتی نەدا کە گۆڕان و گواستنەوە لە دەوری خزمایەتیی بنەماڵەییەوە بۆ قۆناخی دەرەبەگایەتی رێگەی ئاسایی خۆی بگرێتە بەر، بۆیە دەرەبەگایەتی لە ناوێاندابەتەواوی سەقام گیر و چەسپاو نەبوو. خانەوادەی سوڵتان، یەکەم کەس بوون دەستیان بەسەر زەوی و زارەکاندا گرت و دەسەلاتی فیزدالانەی خۆیان چەسپاند. بەڵام

لەبەر بێهێزیی چینایەتییان، بۆ پشتگیری، پەنایان بۆ خانە تورکەکان بان بۆ دەوڵەتی رووسی دەبرد. دوا هەوڵدانیان بۆ هێشتنەوەی دەسەلاتی چینایەتیی خۆیان لەو ڕق و دوژمنایەتییە نەتەوەییەدا دەرکەوت، کە لەگەڵ کوردە چەکدارەکانی موساڤیتیدا لە دژی ئەرمەن نواندیان*.

لە سەرەتای فەرمانڕەوایی سۆڤیەتیدا هەموو زەوییەکان خۆماڵی کران و رێگە لە چەوساندنەوەی ڕاستەوخۆی دەرەبەگایەتی گیرا. چەوساندنەوەی پۆشراو، بێگومان، تاکو ئێستاش کۆتایی پێ نەهاتووە. بۆ نموونە، دەوڵەمەندەکان مەڕ و مالاتی خۆیان لەگەڵ هی هەژارەکان بۆ لەوەڕگا دەنێرن، یان لەبری ئەوەی کە ئامێرەکانیان پێ دەدەن، زەویان پێ دەکێڵن. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو جۆرە چەوساندنەوانە وەکوو جاران سەر بە کوردە هەژارەکان -کرێکار، جوتیار، شوان- دانانەوێنێ و ئەمان هەمیشە رێگەی تێکۆشان هەر دەدۆزنەوە و پاشماوەی فیزدالی هەر لەناو دەبەن.

بەڵام لەناوچوونی رێکخراوی بنەماڵەیی و جێنشین کردنی شوانکارەکان و زەوی پێدانیان، لە ڕۆژانی ئەمڕۆدا، خۆی لە خۆیدا نیشانەیەکی زیندووی پەیدا بوونی پەیوەندیی دەرەبەگایەتین، بۆیە پێویستی بە هەوڵ و بایەخ پێدانی میژوونووسانی قۆناخە کۆمەڵایەتییەکان هەیە**.

پەراوێز

(۱) - رێکخراوی زانستیی سەر بە کۆمیتەی گشتی پشت لەقفقاسەوە گەشتێکی زانستی بۆ ناوچەی کوردستانی ئازەربایجان و قەرەباخ و ناوچەی زەنگەسووری ئەرمەنی سازدا. لە گەشتەکەدا هەشت کەس بەشداربیان کرد: ئەتنۆگراف گ. ف. چوورۆسین - سەرۆکی گەشت، زمانەوان و ئەتنۆگراف و ئەرمەنی ناس س. د. لیسیتسیان، ئێپیگراف و ئەرمەنی ناس س. ڤ. تیراڤیتسیان، زمانەوان و کوردناس لازۆ، ئێکۆنۆمیست ت. ن. ئەتابێکیان، ئێکۆنۆمیست س. ف. کاچێکیان، ئەرکیۆلۆگ بێ. گ. پچێلیسنا، فوتابی کۆلیجی کشتوکاڵی سەر بە دانیشگای پۆلیتێکنیکی تفلیس - ن. گ. ستێپانیان وەکوو وێنەکێش لەگەڵماندا بوو.

گروپەی گەشتی کوردستان لەم کەسانەی خوارەوە پێک هات: ک. ف. چوورۆسین، لازۆ، ت. ن. ئەتابێکیان، بێ. گ. پچێلینا، ن. گ. ستێپانیان. لە کۆمیتەی ڕاپەراندنی پارتی کۆمۆنیست لە ناوچەی کوردستاندا موسێیب ئیلیاسۆن و لە مینکەندیش ڕا سەمەد شاسوارۆف (بۆ کاری ئەنتۆگرافی) بەگەڵمان کەوتن.

قۆناخی رێگاکانمان لە کوردستاندا بەم جۆرە بوو: تفلیس، یڤلاخ بە شەمەندەفەر، یڤلاخ - بێردەئا - ئەگدام بە ئۆتۆمبێل، ئەگدام - ستێپانەکەرت - شوشە - لێسەکۆرسک - ئەهدیلیار - لێچین بە عەرەبانە (پەیتون). لە لێچین (مەڵبەندی ناوچەی کوردستان) ڕا تاکو ئێستگەی شەمەندەفەری ناخچەوان بە سواری ئەسپ بەم شوێنانەدا چووین: لێچین، کاریکە ئاسی، کیزیلیاو، یانیچ بوگوروک، سیدلیار، پیرجانی، داشلو، شالوا، شیلاتلی، مینکەند، مەلانەحمەدلو، بازلو، کەرەکیشلی، ئاگوگلان (سنووری ناوچەی کوردستان لەگەڵ زەنگە سوور)، لەمەودوا بە زەنگەسووردا. (تێبینی: لێرەدا نووسەر ناوی ئەو شوێنانەی هێناوەتەوە کە لە زەنگە سوور پێیدا تێپەڕبوون- بەپێویستم نەزانی وەریانگێڕم. وەرگێڕ).

(۲) - ڤ. ف. مینۆرسکی کورتە باسێکی دەربارەی کوردەکانی ناوچەی کوردستانی ئازەربایجان هێناوەتەوە لە وتاری: «کوردەکان، سەرنج و تێڕوانین» گۆڤاری وەزارەتی کاروباری دەرەوە، ژمارە سێ، پیترۆگراد ۱۹۱۵ ل ۱۹۱. هەروەها س. ئا. یەگیزارۆف « کورتە باسێکی ئەتنۆگرافی دەربارەی کوردەکانی پارێزگای یەریڤان» بڕوانە: ڕاپۆرتی کۆمەڵگای جوگرافی ئیمپراتۆریی ڕووسیا - بەشی قەفقاس، کتێبی ۱۳، بەرگی دووەم، پەراوێزی ژمارە دوو. وتاری ئەندامی

* - موساڤیتیەکان - هێزێکی چەکداری ئازەربایجانی بوو لە دژی دەسەلاتداریتی سۆڤیەتی هاوکاری لەگەڵ هێزەکانی ئیمپریالیستەکان دەکرد، بۆ جیاکردنەوەی قەفقاس لە ڕووسیا. وەرگێڕ.

** - خزمایەتیی بنەماڵەکان لە قۆناخی دەرەبەگایەتیشدا دەورێکی بالا دەبینن. نووسەر لە دەست نیشانکردنی کاتی پەیدابوونی پەیوەندی دەرەبەگایەتی (کە دەڵێ: لە ڕۆژانی ئێمڕۆدا - واتە سەرەتای سەدەی بیستەم) مەبەستی نەپێکاوە... پەیوەندی دەرەبەگایەتی زۆد زووتر لەناو کوردەواریدا پەیدا بووە. نووسەر کارێکی باشی کردووە ئەمەی ڕوونبکردایەوە. وەرگێڕ.

گەشتەکەی ئینمە گ. ف. چوورۆسین «کوردەکانی ئازەربایجان» بڕوانە: گۆڤاری ئینستوتی میژوو و ئەرکیۆلۆگیای قەفقاس لە تەفلیس، ژمارە ٣، تفلیس ١٩٢٥ ل ١-١٦.

ئێستا کوردەکان بەهۆی پەیوەندی ئابووریی بەتینەوە لەگەڵ تورکزمانە هاوسێکانیاندا و هەروەها لەبەر دابڕانیان لەو کوردانەی بەزاراوەی کرمانجی دەدوێن، زمانی تورکی لێرە جێگەی کوردیی گرتۆتەوە. لادێی زۆر هەن کە خەڵکەکانیان دەمێکە بە زمانی کوردی قسە ناکەن.

(٣) - ن. یا. مار «جارێکی تر دەربارەی وشەی چەلەبی» (دەربارەی مەسەلەی دەوری میللەتی کورد لە میژووی ئاسیای پێشەوەدا). راپۆرتی کۆمەڵگای ئەرکیۆلۆگی ئیمپراتۆریای رووسی - بەشی رۆژهەلات، بەرگی ٢٠، بەشی ٢-٣، ل ٩٩-١٥١، پەترۆسبورگ ١٩١١.

(٤) - بڕوانە «فۆندی لیژنەی بەگەکانی باکۆ» کۆمەڵی ژمارە (١) ل ٣٢٩، ئەم مەتریالانەی ئەرکیف لە کارەکەی پرۆفیسۆر ن. ن. پچێلین دا بەکارهاتووە: «دەربارەی مەسەلەی مافی مۆلکیەت لە ئازەربایجان»، دەنگ و باسی کۆلیجی قانوون، دانیشگای ئازەربایجان، ژمارە ٥-٦، ل ١٣٦، باکۆ ١٩٢٩.

حاجی حەسەن (حوسان) ئاوێک گرایە سەید بووە، لە کاتی فەرمانڕەوایی شا ئیسماعیلدا، دەگەڵ دە خێزان هاتوونەتە زەنگەسوور. ئەوکاتە زۆرکێشیشی ئەرمەنی گوندەکانی شەلوا و قەرەبەراملی (ئەوکاتە یەک گوند بوون) بەڕێوە دەبرد، گوندەکە ئاوی شەلوا و خێڵەکەش ئاوی قەرەبەراملی بووە کە لە خۆراسانەوە هاتووە. گوندەکانی ئاردەشەو، وەگازین، پێچانیز، کورت کاجی، سەر بە ئەرمەنییەکی تر بوون، کە ئاوی شیرین بەگ بووە. حاجی حەسەن زۆرکێشیشی کوشت و شیرین بەگ رایکرد، گوندە ئەرمەنییەکان تاڵان کران و خەڵکەکەش هەربەکە و بەلایەکدا هەلاتن. دوایی حاجی حەسەن خۆی و ئەو مالانەی لەگەڵیدا بوون لە گوندەکانی ئاردەشەو و وەگازین جێنشین بوون.

(٥) - بەتایبەت لە ئاوچەی «ئاوەمەعدەنییەکان»دا لە نێوان گوندی مینکەند و گوندی مەلاتەحمەدلو و هەروەها لەسەر ئەو ڕنگەیەی کە بۆ گوندی بازلو دەچێ، باش هەست بەمە دەکرێت.

(٦) - وەجاخ (ئوجاخ، واتە ئاگردان، و) بەلای کوردانەوە زۆر پیرۆزە. سوێندی پێ دەخۆن و تووک لێکردنیش هەر بە وەجاخ دەبێ. گەلێ داب و نەریت پەیوەندییان بە وەجاخەوە هەیە، بۆ نموونە لە کاتی ئاونانی منداڵی ساوا بەدەوری ئاگرداندا دەیسوڕێننەوە، ئاوکی بڕاوی منداڵەکە لە ئاگرداندا دەشارنەوە. کە کچ بە شوو دەدەن یەکەم جار بەدەوری ئاگردانی مااڵی باوکیدا دەیگێڕن و دواییش بەدەوری ئاگردانی مااڵی مێردیدا.

کاتێ کە مەڕ دەزێ، ئاگر لە ئاگردانەکەدا ناهێڵن بکوژێتەوە. لە ڕۆژی چلەی مردووەدا دار دەخەنە ئاگردان، نەک تەپاڵە. پیاوی بەڕێز و بەڕێوجێ لەناو کورداندا بە خاوەن ئاگردان (یان وەجاخزادە، و) ناو دەبرێ و گەڕیدە و دەربەدەریش بەناوی بێ وەجاخ.

(٧) - ئەو ڕۆژەی کە یەکێک دەمرێ بەزی مەڕ لە قەندیلەکەدا دەسووتێنن.

(٨) - دەربارەی چۆنییەتی دروستکردنی قەرەدام، سەبەی ئەم سەرچاوانەی خوارەوە بکە:س. د. لیسیتسیان (دەربارەی دیراسەکردنی خانووی جووتیارە ئەرمەنییەکان «قەرەدامی ئاوچەی لەرەباخ) - دەنگوباسی ئینیستیتووتی میژوو و ئەرکیۆلۆگیای ئەفقاس، تبلیس ١٩٢٥، ژمارە ٣، ل ٩٨-١٠٨، هەروەها وتاری «خانووی جووتیارە چیاییەکانی ئەرمینیا» هەمان نووسەر و هەمان گۆڤار (٤) ل ٥٥-٥٧.

(٩) - دەربارەی ئەم پەرستگایە ئەفسانەیەکی کۆن هەیە. گوایە کاتی خۆی لەدێی سەیدلار (خەڵکی ئەم گوندە گرایە لە نەوەی محەمەدی پێغەمبەرن)، پیاوچاکێک ژیاوە و بۆ هەندێ کاروبار دەبوایە سەفەرێکات، بەر لە سەفەرەکەی لەگەڵ کەسوکارەکەی ناخۆشییان دەبێ و ئەمیش دۆعایان لێ دەکات کە هەموویان جگە لە منداڵە ساواکە، بە ئاگر بسووتێن. دوای گەڕانەوەی لە سەفەرەکەی دەبینێ کەوا دۆعاکەی قەبوڵ بووە و هەموویان سوتاون و تەنها منداڵەکەی ناو لانک بە زیندوویی ماوەتەوە. پاش ئەم ڕووداوە خەڵکەکە وەکوو پیاوچاک سەیری خۆی و منداڵەکەیان کردووە. گۆڕی ئەم دوانەیە ئێستاکە پێ دەڵێن یانیچ یۆگۆڕووک. ئەم ئەفسانەیە موسابێی ئیلیاسۆف بۆی گێڕامەوە و زۆر لەو بابەتە ئەفسانانە دەچێ کە پەیوەندییان بە ئاگرپەرستییەوە هەیە. وەکو ئەفسانەی بااڵداری ئینیکس (قەقنەس) کە دەسووتێ و سووتووەکەی (بەپێی ئەفسانەی میسرییە کۆنەکان - وەرگێر) دەبێتەوە بە بااڵدار.

(١٠) - لەسەر ئەو چیایەی کە بەسەر دێی مینکەنددا دەنۆڕێ، ئاسەواری کەنیسەیەکی ئەرمەنی هەیە، کە تەنها دیوارەکانی ماون. دێمەنی دەرەوەی زۆر لە پەرستگای یانیچ یۆگۆ ڕووک دەچێ. تەنها جیاوازییەک لە نێوانیاندا هەبێت ئەوەیە کە قوربانیگەی کەنیسەکە تۆزێک لە بەشەکانی تری کەنیسەکە جیابۆتەوە.

(١١) - پەیکەری ئەسپ و بەرانی لەبەرد داتاشراو لە ئەدەبیاتی دەربارەی خواروی قەفقاسەوە زۆرە و ئەم پەیکەرانە دەدرێنە پاڵ ئەرمەنی و تورکەکان. بەاڵم بەداخەوە لێکۆڵینەوەی تایبەتی لەسەر ئەم بابەتە تاکو ئێستا نییە. یەکەم سەرچاوە دەربارەی ئەم پەیکەرانە نووسینەکەی Dubais de Montpereux بەناونیشانی Voyage au-tour du caucase ئەتلەس، زنجیرەی ٣، خشتەی ١٢ و زنجیرەی ٤، خشتەی ٢٨، هەروەها زانیاری دەربارەی ئەمە لە کارەکانی Perrot et chipiez دا هەیە وەکوو بەرگی پێنجەم، ل . ١٧، "Histoire de la Societe nationale des l'antiquite"

ئێجا کورتە باس لەم بارەیەوە لەم کارانەدا هەیە:

Milchgoffer "Archaologische Zeitung" 1898 "Bulletin de la Societe nationale des antiquaires de france" سااڵنی ١٨٩٩، وەرزی چوارەم، ل ٣٨٥.

"راپۆرتی کۆمیتەی ئەرکیۆلۆگی ئیمپراتۆری لە سااڵنی1898 " سان پیترۆسبورگ، ١٩٠١، ل ٥٤- ٦٨.

لەسەر پەیکەری ئەسپێک نووسراوێکی بە ڕێنووسی سامی - خواروو (ڕەنگە مەبەستی ئارامی بێت - و) هەیە، ئەم پەیکەرە لە لایەن ئێ. یا. ڕێسلەرەوە لە نزیک گوندی دێخی ئاوچەی کوردستانی ئێستا، دۆزراوەتەوە، س. ماژنیکۆف - ئاسەواری کۆنی چیای سمێنشڤیلد، لە کتێبی: مەتریاڵ دەربارەی باسی شوێن و خێڵەکانی قەفقاس، ژمارە ١٣، لاپەڕە ٨. پەیکەری ئەسپ و زین لە ئاوچەی تسێلکێنسکی سەر بە پارێزگای تەفلیس: ی. پ. ڕۆستەمۆف، ئاوچەی ئەخالکالاکس لەلایەنی ئەرکیۆلۆگییەوە - هەمان گۆڤار، ژمارە ٢٥ ل ٤٧، ٥٣، ٦٤، ٩٦، میکیلادزێ «کارەکانی کۆنگرەی

پینجەمی ئەرکیۆلۆگی لە تەفلیس» ل ٣٧، ی. ی. میشانینۆف: گەشتی ئەرکیۆلۆگی لە ناوچەکانی قەرەباخ و ناخچەوان، لە گۆڤاری ئەکادیمیای میژووی کولتووری مادی، ژمارە (١)، ل ٣٢، لە دەشتی میلسکی لە گۆڕستانێکی موسوڵمانان (پێنیگەشبار)دا دوو پەیکەری ئەسپم بینین. یەکێکیان ئێستاکە براوەتە سەفخۆزی میلسکی و لەوێدا هەڵگیراوە.

جگەلەمە لە موزەخانەی جۆرجیادا لە شاری تەفلیس دوو پەیکەری بەردی بەران هەن کە لە ناوچەی بۆرچالینسکی دۆزراونەتەوە. ئەم دوو پەیکەرە گەلێ باشتر و وەستایانە تر لەوانەی کە لە ناچەی کوردستاندا بینیم دروستکراون، بە نەخش و نیگاری هونەری جوان رازاونەتەوە. بەردە بەرانێکی یەکجار جوان لە باخی شاری بەرژومیدا هەبوو، لافاوی زێی کور لە ساڵی ١٩٢٥دا لەگەڵ خۆیدا هێناببووی. هەروەها بەردەبەرانێکی هونەری لە گوندی بیردای نزیک یڤلاخدا هەیە (وێنەیەکی لە ئەرشیڤی پ. س. ئۆڤارۆڤا، لە موزەخانەی شاری مزسکۆدا هەیە، بەڵام ئێستاکە هیچ لەبارەی ئەم پەیکەرەوە نازانم. لە کاتی دانانی نەخشەی ئەرکیۆلۆگی ئازەربایجان لەلایەن ف. م. سیسۆیەڤەوە پەیکەری ئەسپ و بەرانی لەبەرد داتاشراو لەم شوێنانەدا دەسنیشان کراون: نیمچە دورگەی ئەبشێرۆنسکی لە گۆڕستانێکی ئیسلامەکانی گوندی زیخ، لە ناوچەی کوردستان - گوندی کوتورلو، لە ناوچەی ئۆتۆنۆمی قەرەباخ لە گۆڕستانی ئیسلامانی گوندی قەرەئاغاچی، لە ناوچەی ناخچەوان لە گوندەکانی: ئەزاناببورت، ئازی «خواروو»، ڤاناند، داناگیرد (گۆڕستانی ئەرمەنییەکان)، لە شاری ناخچەوان، گوندی ئاناناب، لە دێرنکی ئەرمەنی ئێرزنجانی. هەروەها لە ناوچەی لێنکۆرانسکی لە گوندەکانی: ئەبیدێرێ، بالابور، گۆریکدی، لیریک، تانگەرود، ئێنیچاری.

(١٢) - لای کوردەکان هەنگ بەخێوکردن زۆر پێشکەوتووە. هەنگوین لە جیاتی شەکر بەکاردەهێنن.

(١٣) - ئەو کلیم و پەلاسانەی کە ژنەکان دەیانچنن لە ماڵەوە دەمێننەوە، تەنها لە کاتی زۆر پێویستدا لە بازارەکانی ئەگدام و شوورشدا دەیانفرۆشن. بەگشتی کوردەکان بازرگانی ناکەن و بەچاوێکی سووک سەیری ئەم پیشەیە دەکەن، چونکە بە تەواوەتی لە شێوەی ئابووریی سروشتی دانەبڕاون. (ئابووری سروشتی: ئەو شێوە ئابوورییە سەرەتاییەیە، کە هەموو پێویستیەکانی کۆمەڵگاکە داپین دەکا و پێویستیەک بە پێوەندی ئابووری لەگەڵ دەرەوەدا نامێنێ - وەرگێڕ).

(١٤) - گیا و گوڵی جۆراوجۆر بە گەنم و جۆ دەگۆڕنەوە. ئەو خێزانەی کە زەخیرەی گەنمی تا داهاتی تازە بەش بکات، بە خێزانێکی دەوڵەمەند دەژمێردرێ.

(١٥) - بۆ ئەوەی دەست بە کار و ئالیکی زستانەوە بگرن، بۆ زستان کەمترین ژمارە لە ڕەشەوڵاخ لە گرنددا دەهێڵنەوە. بۆیە هەر چەند خێزانێک و زەویەکانیان پێکەوە دەکێڵن، چونکە کێلانی زەوی کرێکار و ڕەشەوڵاخی زۆری پێویست دەبێت. هەروەها ڕەشەوڵاخ بۆ بارکردنیش بەکاردێنن. کوردەکان ئەسپیان زۆر خۆش دەوێ و نرخی دەزانن، بۆیە بۆ کاروبار بەکاری ناهێنن.

(١٦) - دایی تۆڵەی خوێن کردنەوە و نەریت و بەزمی خواردنەوەی خوێنی دوژمنی کۆژراو پەیوەندیەیان بە ڕێکخراوی بنەماڵەیی شوانکارەیی کۆنەوە هەیە. توخمی ڕێکخراوی بنەماڵەیی هەروەها لە ڕەوشتی ڕێزگرتنی ڕەبەن سپی و پەرستنی وەجاخ و هەندێ ڕەوشتی تری کوردانداو دەردەکەوێ، وەکو: منداڵی تازە لەدایک بوو و تازە بووک بەدەوری ئاگرداندا دەگێڕن، یان ڕەسمی مردوو ناشتن و بەجێهێشتنی کردنی ئەسپی مردووەکە - ئەمانە هەموویان ڕەسەنی ئێرانی و بنەماڵەیی و شوانکارەیین و ڕێنەیان لەلای ئۆسێتینییەکان هەیە و لە هەندێ خوورەوشتی جێرمەنییە کۆنەکانیش دەچن.

(ئۆسێتینی - میللەتێکی قەفقاسین و لە سەرووی کۆماری جۆرجیای سۆڤیەتیدا دەژین و ئۆتۆنۆمیان هەیە. زمانیان سەر بە گروپە زمانی ئێرانییە. وەرگێڕ)

کوردی پشت قەفقاس کەلە چوارچیوەی سیاسی و ئابووری ئیمپراتوریەتی ڕووسیادا بوون وەک میللەتانی تری پشت قەفقاس سەرنجی گەلێک گەریدە و زانای ئەنتۆگرافیان ڕاکێشاوە. هەروەها شێوەی ژیانی کۆمەلایەتی و سیاسی کورد، و زوری ژمارەیان لە دەولەتی عوسمانی و ئێراندا سەرنجی زور دەولەتی گەورەیان ڕاکێشاوەو کاریگەری وەهایان کردووە ئەودەولە - تانە بایەخیان پێ بدەن.

ناسینی کوردو زمانەکەی بو یەکەم جار لەڕووسیا دەگەڕێتەوە بۆنیوەی دووەمی سەدەی هەژدەهەم - واتە بو ئەو دەمەی کە ئەکادیمیەی زانستی ڕووسی (فەرهەنگی بەراوردیی هەموو زمان و شێوەکان)ی لەچاپدا. ئەم فەرهەنگە کەلەسالی (١٧٨٧)زدا بڵاو کراوەتەوە، (٢٧٣)وشەی بە (٢٠٠)زمان، کە کوردیش یەکێیانە، تیادا تۆمار کراوە.

لەکوتایی نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەمدا هەندی وتارو نامیلکە لەبارەی پەیدابوون و ژمارەونەریت ....ی کوردەوە بڵاوکرانەوە، بەتایبەتی هەندی زانیاری لەبابەت خیلەکوچەرەکانی کوردی پشت قەفقاسەوە کەلەهەندی ڕاپورتی سەرژمێری و چاپەمەنی فەرمانرەوایەتی دا بەرچاو دەکەون..

د.ئەورەحمانی حاجیمارف

کورد ناسی لە ڕووسیا

ئەو ریوەڵە بچە

ص . رەواندوزی

ئەمە ژانە ..یا شیزوفرینایی زەمانە!
ئا ئەمە دەستیکی بڕاوە ،یا خود تارمایی ئەستیرە ـ
یەکی تازەی سەری سالانە!..
ئالیرە.. وەرن پەنجە بەچاوی (تاعون) هـــــەڵ
بمالین..وەرن،جگە لەفرمیسک وشیوەن و لورە و
ماتەمینی، سەریکی بەرزبو (ساواکەی باوەشی باوک)
بچەمینین.. چوکدا بدەین.
ئەوە ح چرە شابلویە بەسەر لیوی زەردی چەرخی
شەختەوە هەڵواسراوە.
ئەوە چ بیگانەیەکە بەچرنووک مندال دانیدایکی
(زەردەشت) هەڵدەدری وفەریادیشی بەکەس ناگات.
کی هەیە لەئیوە..تینوی درکاندنی گوفتاریکـــی
شاراوە نەبی؟.کی هەیە لەئیوە.. تائیستا حەز
نەکا نەغمەیەکی عاشقانە بو ئەودیوو ژانەکانی
و (حەبیبە) نەزەنی؟!.
تو ئەی ویژدانی بی ویژدانی هەواداری مانگـــی
ئازار..ئەم کلبلەشت کردە مل!! کی ئیتردەرگای
شەوچەرەی بەختیرمبازیت لی دەکاتەوە.
ئەو مەرگەی بەسەر پەنجەکانتەوەیە بەچیی دەی
نیژی؟..کام گل لەم خاکە رەشە لەئامیزی خویدا
هەڵتدەگری ؟
تو.. تو....
ئیستا ..بکریانەنگری ...خولی حەوت دونیـــاش
وەسەرکەی ئیتر لەجەستەی خەلوز بترازی ،هیچی
ترت بو ساوایان پی نیە!
تو...من ..ئەو.. ئەوان..
هەرهەموومان پەنجەرەیەکی(ئاهرومزدا)بەدی نـا
کەین !! تەنها رووت بوونەوەی بی لوتفـــــی
ژووریکی ساردوشاریکی کەزی براونەبی!
((دەلین:ـ دل لەکوی بی ،نیشتمانیش هـــــەر
ئەوییە !)) .
بەلام...کویی هەڵەبجە بی،وهەڵەبجەش کوی بی دل
ئەوییە وولاتی ئیمەش هەر لەوییە..
ئاخر ئەو سەرزەمنیەش خاکی ئادەمبوو ،فرمیسکیکی
خیرخوازی کات و سەردەمبوو.
لەچی دەترســـی؟..
لەو هەناسەیە!! ئەری بوچیی قورگی زەریـــا ،
هەشـــەی نایی ،؟ بوچی خوینی خوت کردە پـــردی
پەرینەوەی رەشولەکان و نرکەت نەهات ؟.
ئەی لەخوبایی ! خوزگە مەرگ قوتت بدا !!
لەگەڵ هەر هەنگاویکی ئەو سەفەرەدا ،ســـــەری
کاروانەکەی نەمری، گولالەیەک دەپشکوینی.
ئەمە کییە ئاوا لەو دەشتە خەریکی غەزەلخوانی
یەو ئەو بانگە دەدا :ـ
دیتە گویم دەنگی بەسوزو شیوەن وگریانەوە
نالەی دلمە لەداخی کوردســـــــــــتانەوە
ئیسمی ویژدانوعەوالەت بی موسەمایەو درو
بوسیاسەت ئەمقسەکەوتوتە سەر لیـــــــــوانەوە
ئەسپەشی(جافە)ئەوە ،تاو دراوە..وحەقیقەت دەر
دەخا ،ویرانیکی چەتوون و رژدەئەم هەورازەئاوە
سوو ژیر پی دەخا.
نەستەقە دەنگت شاعیرەکەی راو و شکاریشارەزور
کی دەبینم بەغەیری تو ئیمرو کەزاری ئاوابیتە
قسەو بی قســـور.مەکوی عیشقە ،شوپی ئاوشـــوینە
واری کەو کەوبازی جەســـوورە.جەستە لابە..
پەنجەو قامکی بەسوزت بخزینە لەمپەربرینیکـــی
سەختی میژوی"زەینەفون"...ئەم بەزمەبەکـــــی
دەگەری ....
کەی لە (سیفەر) بەندو بالورە ســـنوورە.
بو دەتورین..خوگولی سوور سنگی ئالتانناکاتە
بەیداخی چەمەن، چۆنەتورین...ریگە لەریگرانی
خیلی ژوورو کوچی(نوح)و کەشکولی(دەرویشعبدلله)
دەگرن.. یان بوچی ماچی گونای گلاوی ژالە تالە
دەگرن .
من دەمەوی شیوەنیکی شادمان وشادییکی شیوەناوی
بوتو بیگرم.من دەمەوی سەری راستی لەبەر خاکی
پیکاویتو..ئەی هەڵەبجە داچەمینم.
هەمووومان زەنجیرەی ئەوقافلەیە ئەستوور لـــی
دەکەین... هەمووومان ئیرە جی دەهیلین...
ئا ئەوساتە..وەرەتو..ئەی(هەڵەبجە)سەنگیمەحەک
بەدەست بگرە..تەرازووی پردەکەی(سیرات)بـــــە
شەیدابوون بهەژینە..تو ئەیهەڵەبجە ،سەرهەڵبرە
ئەوە گورستان نیە،..زەماوەندیکی بیبرانەوە..
زەوی سووتاو بقلیشینە...سەرهەڵبرە..بزانە چ
باسە ، بزانە... ئەم دونیایەی کوردەواری چلون
بانگی شیوان هەڵدەدا و نویژی جەژنی تویدەوی..
ماچی پیروزی شەودەکا..کرنووشی تولەی تودەبا.

هاوینی/١٩٨٩.

سەلەبجەم

ەەزیز کەیخوسرەوی

سەرنج بدەن
سەرنج بدەن
گوێ کپ مەکەن
چاودامەخەن
تارووداوی
هەڵەبجەی خوێناویتان
لەکامێرای دڵی ماتما
پێ بنوێنم
کوڵی دڵتان بهاژێنم.

***

فرۆکەی بەعس
هەروەکۆ دالاش
بەسەر شاردا
دەخولێتەوە
وردە،وردە
بەرە،بەرە
لەهەردی بەسام
نزیک بوو
پەیکی مەرگەو کەس ناناسێ
گەورە، بچوک
ساوا، منداڵ
گشتی سووتاند
وابرینی سەدان سالەی
خەباتی خوێناوی گەلمان
دەکولێتەوە.

***

کارەساتی یەکجار چڕە
لەش تونێنەرە
جەرگ بڕە.

***

کۆرپەی ساوا لەناو بێشکە
چاوی بە مۆلەق وەستاوە
رۆڵە کوژراو
دەس بەسینە
وڕو کاسە
دۆش داماوە.

***

شار بەهەراو گرمەگرم
بوو بەژیلەمۆی بێدادی
دڵ داتەپا
باسک برا
مەڵ هەڵفڕی
لەهێلانەی خۆشی و شادی.

***

قاچ و دەستە دەکەن سەما
ئەمە ئەزموونی مێژووە
لاپەرەکەی بە خوێنی گەش
ئابرووی زوحاکی بردووە.

***

دەمتوانی بە خوڵقانی
هەڵەبجەی تر لەکوردستان
لەشی مێژوو
بدەمەوە لەسێدارە
فوو لە چرای رابردووکەم
خەڵکی دێهات و شارەکەم
وڵاتە خنجیلانەکەم
بەدەس نەیارو بوودەڵە
بکەم نامۆو ئاوارە.

***

دەکرا بەرووداوێکی تر
کارەسات دووپات کەمەوە
بەلام نا..نا
قوربانی گەل زۆر گرانە
بەخوێنی لەش لاپەرەکەت
دەشۆمەوە
خۆم دەکەم بەهەڵەبجەی نوێ
مێژوو دووپات ناکەمەوە.

***

باش بمناسن،کۆتری ئاشتیم
دێوەزمەی شەڕ دەتارێنم
بەخوێنە سوورو گەشەکەم
دەیکەم پاشگەز لەکردەوەی
بارانەی فرمێسکۆ خوێناو
بە چاویدا دەبارێنم

***

تف لەرووی بێدادی ئەکەم
من داگیرکەر دەفەوتێنم
بەبیری خۆم
بەمێشکی خۆم
پیلان پووچەڵ دەکەمەوە
دەبەنگۆ و خوێڕی و خوێنمژان
شەرمەزاری میژوو دەکەم
چەوسێنەر بەچۆکدادێنم

***

بەچەشنی قەقنەس دەسووتێم
بەباڵ وپەڕی نیوە سووت
گەڕ بەردەدەم
لەجەستەی خۆم
ئەی وڵات وردەسەرنج بدە
گیان بەختکەری ڕەزادیم
هەروەکۆ پەپولەی
شەیدای مۆم.

خوێنەری خۆشەویست..
نامەوبەرهەمەکانتان لەەر
ئەم ئەدرێسە ڕەوانە بکەن:

P.O. BOX (5042)
13105 NACKA
SWEDEN.

یاخود،نامەو بەرهەمەکانتان
بگەیننە نزیکترین بنکەی
پێشمەرگە،یا هەڤاڵانی حزب
کەدەیانناسن.

خستنه سەر نێت:- چالاک
chalakmuhamad@gmail.com

سەردەمی ئاوێتەبوون

سینەیکەشکۆڵی هەواڵی ناخۆش،
چاوی ئەشکدان.
دڵی هێلانەی پەوەسێلکەی خەم،
دەروونی گرکان.
گەرووی سەرچاوەی هاوارونالە،
جگەری لەت لەت
هەناوی دەریای بێبنی زووخاو،
خۆراکی خەفەت،
بۆ کوردستانی ژێر دەمی چەقۆ،
بۆگەلی کوردی لەسایەی گرا،
چاوەڕوانی پەت.

***

چارەنووسی لێڵ،
رووخساری نامۆ،پۆشاکی مەینەت
دەربەدەرو وێڵ،
شادە بەئەستۆی زنجیری غوربەت.
ڕۆژی شەو شەوی نووتەک و دڕێژ،
ژین بەفیرۆچووی دەستی بۆرزوا.
چاوانی کول بوون،
ئەوەندەی گێڕان بۆ تیشکی هیوا.

١٩٨٩/٧/٢٧

پۆستەی خوێنەران

لەم چەند مانگەی دوایيدا چەندین نامەوبەرهەم لەلایەن خوێنەرانی بەرێزەوە گەیشتونەتە گۆڤارەکەمان،ئێمەش لێرەدا بەپێی توانا وەڵامی هەندێ لەو نامانە دەدەینەوە،و ئاماژەی هەندێ لەبەرهەمەکانیان دەکەین..هەروەها داوای لێبوردن لەخوێنەرانی خۆشەویست دەکەین،ئەگەر نامەکانیاندوا کەوت. هەروەها داوای لێبوردن لەو برا و خوشکانەش دەکەین کەتا وەکو ئێستا وەڵامیان نەدراوەتەوە،بەوهیوایەی لەژمارەکانی داهاتوو وەڵامیانبدەینەوە لەگەل ئەوپەری ریزمان«دەستەی نووسەران».....

* کاک ئارام هەورامی ..
نامەو بەرهەمەکانت گەیشتن،لەهاوکاریت زور سوپاس دەکەین،چاوەروانی بەرهەمی باشترتلی دەکەین.ئەمەش کوپلەیەک لەشیعری بەهاری بی هەلەبجە ..

کاتێ کەسەبراوشاتێلالا لەدایک بوون
رۆندک چاوی هەڵەبجەی گرت ..
لەناخی دڵ ئوردووگای پەنابەران و
چادری پرسەی لەبۆ هەڵدان ..
کەڕەش پێستانی ئەفریقا
لێ یان قەوما ..
بەتوند لەئامێزی گرتن
هێندەی دڵی سەد کاریبی،
فرمێسکی خوێنی بۆڕشتن .
هەر لەوکاتە،هەڵەبجەکەم ڕەشی پۆشی و
بوو هەواری هەمیشەیی کۆس کەوتووان
لەوە بەدوا،هەڵەبجەکەم
مۆزەخانەی یادگاریەو
بریتی گەلان ..
بەڵام کاتێ هەڵەبجەکەم !!
تۆ پێت نایە ئەم دنیایە
ناوت نرا هەڵەبشیما
کەسێ هیچی بۆ نەکردی !
کەسێ پرسەی بۆ نەگرتی !
کەس فرمێسکی بۆ نەڕشتی !

* کوردستانیئێران..کاک ئازاد محسن نامەو شیعرەکانت گەیشتن ،زیاتر هاوکاریمان لەکەڵدا بکەو بەرهەمی باشترمان بۆبنێرە .

*بەرلینی رۆژئاوا ..کرمانج هاریکی پارچە هۆزانەکەت گەیشت ،لەبڵاونەکردنەوەی داوای لێ بوردن دەکەین .چاوەڕێبەرهەمی دیکەین .

* شیراز/ئێران.. محمد عارف
نامەوپیشنیارەکانت گەیشتن ،لەناخی دل زور سوپاست دەکەین.پیشنیارەکانت لەبەرچاو دەگرین ..چونکەپیشنیارەکانتان گوفارەکە دەولەمەندتر دەکەن.دەربارەی دامەزراندنی بزوتنەوەی ولاتانی بی لایەن پرسیارت کردبوو ئەمەش کورتە ڕوونکردنەوەیەکی پرسیارەکەت: ئەم ریکخراوە لەسالی(١٩٦١)ز کونگرەیەکەم ودامەزراندنی خوی لە(بەلگراد)پیتەختی یوگسلافیا بەست.لەلایەن سی سەرۆکی میسریو یوگسلافیا و هیند(عبدالناصرو تیتو ونەهرو) پیشنیاری دامەزراندنی گرا..لەیەکەمین کونگرەدا تەنها(٢٥) ولات بەپیر پانگەوازەکە چوون .سالی(١٩٦٨)لەئاکامی کوبونەوەی وەزیرانی(١٩) ولاتی ئەندام چەند مەرجیکی سەرەکی بو وەرگرتنی ئەندام دیار کرد:
- سیاسەتەکەی لەسەر بنچینەی پیکەوە ژیانی ئاشتیانەو بی لایەن دامەزرابی.
- پشتگیری بزوتنەوەکانی ئازادیخوازی بکات
- نابی بچیتە پال هیچ پەیمانیکی سەربازیکە لەئاکامی مڵمڵانێی ولاتە زل هیزەکانهاتبیتە کایەوە.

- رەتکردنەوەی دامەزراندنی ئەوبنکەسەربازیانەی کەلەبەرژەوەندی زل هیزەکاندایە، لەسەر خاکی ولاتەکەی.
ئیستا (١٠٢)ولات ئەندامی ئەم ریکخراوەن.
ئەمسالیش کونگرەی(٩)یخوی لە(٧-٩/١١)لە بەلگراد بەستا،هەروەها کونگرەی نویەم وەزیرانی دەرەوەی راسپارد کەسالی(١٩٩١)لە (گانا)کوببنەوە تا شوینی دەیەمین کونگرەدەست نیشان بکەن کەبریاروایە کەسالی (١٩٩٢)دا ببەستری.بوزیاتر زانیاری بروانە پیشەنگ ژمارە(٣ و١٦) .هەروەها لەم ژمارەیەشدا باسیک لەسەر نویەمین کونگرەی ولاتانی بی لایەن چاپ کراوە .

* کاک خەبات محمد رءووف ..
لەسەر داخوازیەکەت چەند ژمارەیەکیگوفاری پیشەنگ مان بو رەوانە کردی،لەمەو دواش لەسەرهەمان ئەدریس گوفاری پیشەنگ وبلاو - کراوەکانی پارتیمان (پارتی دیموکراتیکەلی کوردستان)تان بو رەوانە دەکەین .

* یەکیتی سوفیەت. .کاک سبا مەند
نامەو هوزانەکەت زور درەنگ بەدەستمان گەیشت .هیوادارین بەردەوام هاوکاریمان لە گەلدا بکەیت و زانیاری و هەوالمان بو رەوانە بکەیت .

* کوردستانی تورکیا .. بابێ ڕێباز
ئەو نووسینەی ناردووتەگەیشت،بەلام لەبەر لاوازی نەمانتوانی بلاوی بکەینەوە ،تکایە لەمەودوا بەرهەمی باشترمان بورەوانەبکە .

* تورکیا /ئۆردوگای ماردین. .بریندار ئیبراهیم
ئەو نامەیەی کەبو گوفاری(نیوپیشمەرگە) تی رەوانە کردبوو بەدەستی ئیمەگەیشت،هەرچەند کەئەو گوفارە لەلایەن لقی ئەوروپای حزبمان دەردەچیت ،بەلام باشتر وایە یەکسەر بو گوفاری نیاوبراوی رەوانە بکەی.نوسینەکەی تومان بو گوفاری (نیوپیشمەرگە)رەوانەکرد .

* کاک عصمت دلرەش.
دیاریەکەت گەیشت سوپاست دەکەین .

* کاک (مرسوم) فەیلی..
ئەو شیعرە لوریەی کەباسی دەکەیت بەدەست ئیمە نەگەیشتوە .ئەگەردانەیەکی ترت هەیە بومانی رەوانە بکە ،ئەگەر بوبلاوکردنەوەبشی بلاوی دەکەینەوە .

* کاک عثمان مولود..
کاکی برا ،دیوانی ماموستای نەمر (جگەرخوین)لای ئیمە دەست ناکەویت. دەتوانی لەسەرئەم ئەدریسەداوای بکەیت .

Döbelnsgatan 16 B
113 58 Stockholm
Sweeden

* خوشکی بەریز (دایکی کوردو)...
لەم ژمارەیە،نامەکەت بلاودەکەینەوە

نامەی ئافرەتێکی زیندانی

بەریزان..من بەناوی دایکانەوە ئەم نامەیە ڕەوانە دەکەم..ئەگەرچی دەشترسم وشەکانم وەکو خوینیناوگوندو مروفی نیشتمانەکەم ون بن وکەس لایان لی نەکاتەوە.. بەلام باشتر وایە بینووسم و دەستەو وەستان نەبم .
لەم نامەیەمدا دووبیرەوەریتان بو دەنوسم:
ئەوروژەی کەبودواجار لەگوندی(قلیجان)برا پیشمەرگەکان لەدوای زنجیرەشەریکیئازایانە کشانەوە ،ئیمەبەکەورەوبچوکەوە هەستمان بە چارەنووسیکی نادیارکرد.هەرواش بوو رووداوەکان بەهەمان شیوە لیدرانەوە.سەرلەبەیانی کاتی فروکەمەرگ هینەرەکانی رژیمی داگیرکەر ئاسمانی ناوچەکەیان وەبەر ئاگر دەدا وردە وردە گوللەی کاتیوشا لەئیمە نزیک دەبوونەوە ،هەموومان سەیری یەکترمان دەکردولەسیمای یەکتر زورشتمان دەخوێندەوە دەمان ووت کاشکا ئیمەش وەک فلان کەس شەهید بوبایین ..بریا وەک ئەو مندالانە بکوژرابلین کەلەترسی مردن رایان کردە نیوگەنمەکەی لاتەپولکەی گوندەکەمان بەلام دەبابەکان زور درندانە تەقەیان لیکردن و کوژران.
بەلی چونی دەگیرمەوە وایە..کاتی سوپای دل پرلەقینی کلاوسەوزەکان هاتنە نیو گوندەکە وینەی کورکی هار کەوتنە گیانیخەلکیئاوایی مندالەکانیان وەک گونیە خول هەلدەدایەنیو ئەوئیفایانەی کەبومروف تەرخان نەکرابوون، ئیمەشیان خستە ناوزیل وپاش چەند مانگی خومان لەنکرە سەلمان دیتەوە..

هەند روژی لەمەوبەر کوردوی کورم لەکوشما بوو سەریم دەجنی،دایکانیتریش هەریەکە بە منداڵەکانیان خەریک بوون..لەپر قیژەیجەند ئافرەت و منداڵ،یابلیم چەند هاواریکیجر و تیکەڵاو هزرو بیری هەمومانی تەقاندو بێ دەنگی زیندانەکەی تاراند. گوێی خوم بە تەواوی شڵکرد،بەڵام بەباشی نەبووم.. دیاربوو دانیشتوانی بادینان بوون، دەنگیک لەنیو هەمووبانەوە زوربەتوندی رایجاەکانم هاواری دەکردو دەیووت : تکایە کورپەکەم مەدەنە سەگ .وبستم بگریم،بەڵام گەروم ووشک بوو ،یەکەم جارنەبوو شتی وام دەبیست رۆژنیە چەندین منداڵ لەبەرنەخوشی ولەبرسا گیانیان لەدەست نەدەن،سەجانەکان مردوەکان وەردەگرنودەیان بەنە دەرەوە نازانین چیان

لی دەکەن،بەڵام دەڵین مەیتەکانیان دەدەنە ئەو سەکە بەرەڵایانەی کەلەدەوروبەری نگرە سەڵمانن .بەهەرحاڵ گریانی ئەو دایکەهیندە کاریگەر بوو کە هەمووان دەستمان بەگریان کردو بریندەکانمان کولانەوە،هەڵبەتە دەنگی گریانەکانمان لەناخەوە دەخۆینەوە .
بەریزان..ئەگەرئازاری ژوورەکەمتان بۆ باس بکەم،لەوانە سەرتان سوربمینی ..بەڵام دڵنیاتان دەکەم کەناتوانن و جاوماڵە هەڵمەتی شیرانەی ئیوەیە،ئیمە تەواو بە جەرگین..لەوکاتەی هەست بەتەپەی پێی پاسەوانەکان دەکەین،فرمیسکەکانمان دەسڕین و ئازارەکانمان دەشارینەوە،ناماندەوێئەوان هەست بکەن کەئیمە گریاوین و بیزارین،ئاخر چون شتی وادەکەین کەدوژمن دڵی خوش بێت و وابزانی ئیمەی زیندانی کردوە.ئەوەیدڵمان دەکوشی دووری گوندو ناوچەکەی خومانە..... شەوانە خەونیان پێوە دەبینین.باوەرمان پتەوە دڵنیایین کەروژێک دی و دەگەرینەوەو گوندەکانمان ئاوەدان دەکەینەوە.
ئیوەش گورزتان توند تربکەن و لەبیرتان نە چێ کەکوردستانەکەتان لەژیر پێی داگیرکەرانەو بریندەکانی خوینیان لی دەچۆڕێتەوە لەبیرتان نەچێت کەزیندانەکان پڕ لە دایک و باوک وخوشک و برای ئیوەیە .

دایکی کوردۆ
١٩٨٨/١١/٢٢،نوگرەسەلمان

ئاشتی

عەبدوڵلا پەشێو

خوا دەزانێ
بااڵی تفەنگم خۆش ناوێ
بەڵام، ئاخ، کۆترەکەی ئاشتی
کڕە وەکو
ئەڕە بەفرینەی بەبانی
لەسەر لوولەی
مەترەلۆزی وەستا " رەجەب "
دەنووکی خۆی
خستۆتە ژێر باڵەکانی
وەک بیستومە
ئەو کۆترە ماندگرتووە
لەئاسمانی وڵاتەکی بێ ئاڵادا
بە شریخەی تفەنگ نەبێ
قەت لەئەقەی باڵی نادا !
١٩٧٣

سەرکەوتن

سەردەکەوین
چونکە دوێنێ
تۆپە قورێکی دەستکردم
دایە دەست منااڵێکی کورد
ئەو لەناتی بووکە شووشە
تفەنگێکی بچکۆڵانەی
لێ دروست کرد

١٩٧٣

Pêşeng: binemala hewe berperrekê dêrînê d,xebata nîştimanîya kurdî da tomarkirî û di drya azadya kurdistanêda gelek mêrçakêd kirîîne gorî , ji wan mêrçak û qehremana, şehîdê nemir Izzet ebdulezîz-Faris- yêku bi şehîd Izzetê kevin hatîye navkirin, me pexweşe bîrhatinêd xu d,gel şehîd Farisî bo xwîndevana vegêrrî.

KaK Mihsin: mamê min Izzet ebdulezîz efserekê mezin bî d,sopa yê Iraqê da liser kurdînyê li I9.6.-I947 ê hate gûllebarankirin , mamê min yêdî Elî ebdulezîz ew ji efserbî xudê kurkek dayê û navêwî kire Izzet ji ber şehîd Izzetî herdem me d,gutê(Şivan), mala wan, li bexda bî û li werê d,xwand lewa kemcara minê dîtî, demê d,bîye havîn û medrese d,hatine berdan û bidûmahîk d,hatin dahête seredana me l,Amêdyê.

sala I974 ê hate nav rêzêd bizava rizgarîxwaza kurdî wmal gel şorreşê taku sala I985ê şehîdbûy. lê şehîd Şivan(Faris) nimunê miroovê şorreşgêrr û dilsoz û nîştîmanperwer bî navê mamê xu û dwîroka binemala xu evînya kurdistanê azadîyê wergirtibî.

Peşeng : eger hewe axiftinek hebît bo xwîndevana..

Kak Mihsin: zor supasya hewe d,-kem û hîvıdarim (Pêşeng) liser vî rêbazê pêşkeftî berdewmbît û dijminêd kurdistanê bedewam riswa biket, omêdewarim ji hêzêd kurdî ku peywendîya d,gel hêzêd bizavia rizgarîxwaza kurdistanê li hemî parça geşbiken. sedam d,xwazîtin çav l,Etaturkî biket û netewê kurd jihev belav biket, lê eve herde mîmnıt xewn û milletê me herde serkevît.

evejî dû parçene jihozaneka min bo xwîndevanêd Peşengê d,keme dîyarî :

(1)

ve ez hatim çiyakê mino
ezê hatim û nanivim
hêza gyanê zakê mino
hindî lemzêd min b,livlivin
nahêlim nazdarê neşêm
cerg û mêlak l,min kunkunin
minê gutî dêhêm dêhêm
dolêd we pirr sozêd minin

(2)

bêyte najîm û ez neşêm
bêyte najîm ger nemirm
perr û balêd min dê wery
l,asmanê te ger nefirrim
soza mine li gel daykê
lêvenebim her bixurrim
hindî hêzek dimin mabît
kirîskekbim nevemirîm.

Berhevkirna : I. Ç

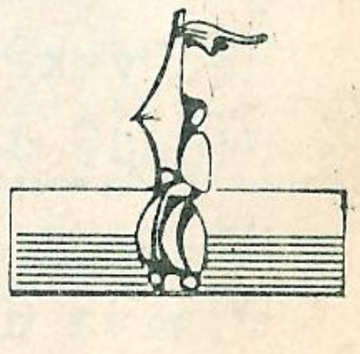

bingeha d,heteavakirin, eger biçavî lêbinêrrîn şorrişa me geleka, lawaz bî.

3- dijatya tûnd û birakûjî linavbera hêzêd kurdistanîda, piştî dirstbûna Bereyê kurdistanî jî d,sala xopanyêda peywendyêd van hêza her d,lawazbûn. herwesa hêzêd şorrişê çi peywendî yêd baş d,gel hêzêd parçêd dîyed kurdistanê da nebûn. ev birakûjye tenha d,xizmeta rijemeda bo , lewa sod jê wergirt.

4- her çende ku şoreşa kurdî çar, sala berî şerrê Îraqê û Îranê despekirye, lê şorrişê çi sod ji vî şerrî newergirt û hizirdkir ku berjewendîya şorreşê di berdewamya şerrî daye. herwesa lipêşya şerrî, û di dirêjahya heşt salêd şerrîda çi êketî û bereyêd nîştimanî (ne kurdî û ne Îraqî) nehatine diristkirin.

Bereyê kurdistanî jî gelek direng hat , xelk-bitaybetî law û genc nehatne berhevkirin dijî rijemê.

5- şorrişê çi pirogram nebîn bo piştî rawestana şerrê Îraqê û Îranê, demê şerr jî rawestyay çi pirogram nehatne danan bo bersîngirtina herrişa rijemê. bi dîtina, min hemî partî û kesan û hez êd şorreşê li vê yekê berpisyarin lê her yekê li gûr seng û rolê xwe diqadê da.

li bara xala duyê ji pisyarê..berisiva dirist ewe ku bizava rizgarîxwaza kurdî hemî rengêd xebatê b,hevrra biket, xebata çekdarî û siyasî û ragehandinê û diplumasî, hindek dixwazin tenha xebata siyasî û ragehandinê û diplumasî hebît û ya çekdarî bihêlîn, bi dîtna min eve zor xelete û divêt kurd xeka xwe çûlneken û dest ji xebata çekdarî neberden, pêdvî ewe hemî kesan u partî û hêzêd kurdî, yêd nîştimanî pêkve pêkolê biken daku hêzeka baş û peyt û çekidar li kurdistanê peydabiken, hebû na her milletekî girêdayîye bimanawî l,ser axa wî, gelê Errmenî yê bira niha xebata siyasî diket lê çunke nemayne l,ser axa xwe kesê guhl,dengê wan nîne. eger xebata, çekdarî pîştgirya xebata siyasî - diplumasî neketin senga xu nabît û parseng hêza b,alê meve nahet.

Peşeng : yaxuyaye ku hwîn ji meje hozana d,nivısin û tekhelya civatêd torey diken... çîrroka te digel nivîsînê ji kengî despedket û boçî çi berhemê hewe nehatye çapkirin?

KaK Mihsin: heşta wekî pedvî ez xu bi hozanvan nadanim, lê ew kawdan û rwîdanêd biserminda hatîN ezê palday ku carcara hesta xu dairjême ser kaxezê û çend parçe hozaneka binivîsim, bivî sengî min nivîsîna hozanê ji sala I968ê despêkirîye .

jibilî hozana min çi tiştê dî nenivîsîye, lê j,zistana borîwere , minê dest b,nivîsîna bîrhatnêd xu kirî, her ji sala I943 ê heta niho , piştî timam dikem min l,bere çapbikem .

HEVPEYVÎN DiGEL NiŞTiMANPERWER

MiHSiN KiTANÎ

Pêşeng: em diżanîn ku tû jî êkbîy ji wî xelkî yêku d,egrêd hêrrişaa kîmyawî da ji welatî barkirî û mişextî Turkıya-Îranê bûy, bêgûman eve xopaneka (nekse) mezinbî b,ser milletê meda hatî:
bi dıtina hewe egerêd vê xopanîyê çawa dê hêna dstnîşankirn û bizava rizgarîxwaza kurdî d,vê qwînaxêda çawa dê bersiva vê xopanîyê, detin ?

KaK Mihsin: raste ku bûmbebarana, kîmyawî bîye egera rastewxû bo mişextbûna xelkê me û xopanyanya mezin, lê çend egerêd dî hene ku rê xuşkirin bo vê xopanyê, ew jî evene:
I- Bizava rizgaîxwaza kurdî ya keftî gelek xeletya û serbûrêd tale hey, lê zor mixabin vê carê jî sodû mifa ji wan serbûra newergirtibî û sod ji serbûred cîhanî jî newergirtibî.
2- şorriş komeka zanyarya w serbûraye , l,ser hindek xîme(esas) û

hêja (Mihsin salih ebdûl,ezîz kittanî) ji binemaleka nîştimaanî û navdara Amêdyê, sala I93I ê li, Amêdyê li kurdistana başor peydabûye. hêşta jîyê (temen) wî nebibî I5 sal demê d,gel mamê xwe şehîdê nemir efser Izzet ebdûl,ezîz sala I945ê hatye kurdistana Îranê demê komara Mihabadê têkçûy xwîndkar bî li medresekî li Tebrêz piştî higê d,gel mamê xwe zivrrîve Îraqê. binemala wan lesteka dirêja şehîda heye û cihê şanzya milletê mene, şehîdêd binemala wana, bi van dîroka şehîdbûne:

I- Îzzet ebdûlezız sala I947ê
2- Se,îd tahir sala I95oê

4- Salih ebdûlezîz sala I957 ê
5- Ebdûlezîz ehmed sala I983 ê
6- ÎzzeT elî ebdûlezîz(Faris) sala I985 ê.

kak mihsinî destê nivesînê jî heye w ji mêjewere hozana d,nivîsît, niho mijîlê nivesîna bîrhatinêd xweye. demê (Bayêd mirnê) Behdîna vegirt w hêrreşa kımyawî hatye ser, ew jî d,gel xelkê deverê mişextî Turkîya bî û niha li Iranê akincîye, bi helkeftina êkemîn bîrhatina dilkûja behdîna me ev hevpeyvîne d,geldakir :

çend rojeka em l,wêrê mayn bêy ç-
avdanka baş û zor zarrok û pîrûk-
al mirin. reftara rîjema Turk di
gelme geleka xirab û hûvane bû h-
emî roja desteyek ji gencêd me d,
girtin û d,birine zîndana, pişitî
qûtan û lêdaneka baş da zivrrının
bo nav Ordogayê me. ji ber van e-
gera me hindeka birryarda kû biç-
îne Îrane, me hizirkir dê l,Îranê
azadtirbîn, piştîme ji Turka dax-
wazkir em dîsan bi tirimbelet pe-
zî veguhastîne sinûrê Turkıya-Îr-
an devera(sêroyê),l,wêrê jîem dû,
şevû dû roja ragirtîn, piştî çen-
d kesek ji nav me girtîn ku heta
nihe jî d,windane em teslîmî Ira-
nê kirîn û em hatîne veguhastin b-
o Ordîgayê penahinda Li (Zêwa Şe-
hîda) .

(A. SEROKANI)

XURAGiRTiN

Kamîran Berwarî

Şeve û
zime zwîrrena zarrokan
asman kunkir
gilî.. d,nalîn
çiya d,peyvîn
terş û talan têk dipeşîn
hewareke ya bê bangîn
tirse..
birse..
sermayê û mirna b,dwîve
hemî çek barîn kîmyawî
d,viya em şerrê bay bikeyn,
lê me û şeva..
şerrenîx kir
me çiya birrîn
zarro d,mirin
jin digirîn
extîyar l,cih d,man
dewar di latan da di çûn
biçwîk ji serbara d,peşîn
em gehiştîne txwîbî
pejan kirye
bi reşekêd vî zordarî
efserî birryar bome xwand
(eve gurristana weye
dê we sojîn)
hosa faşî rekefitibûn
birryara mirna me bû
lewa lewa
bo şerê manû nemanê
çekdarêd me tixwîb vegirt

jina xwe kêşa navşerî
(viyanê) xwe d,darekî werkir
jin û zarrokan hêrreşkir
serbaz revîn
efser ji mirna xwe tirsîn
zanî ji mirnê narevîn
jinav mirnê..
bo cihê mirna pîranî w bedirxanî
emêd d,hatîn
b,ragirtin û nerrevya xwe
dê dimdimek dî nivîsîn.

4.9.I989

Turkîya Ordogayê Mardîn

rkeftîn, em ji zomekî (warekî) derbasbûyn û geştîne gûndekî (gund ç ê li nav doskî jorya), berî bikarîn gundî baş bibînîn û bêhna xwe lêvekeyn dengê frrokêd dijminî hat gund bê darûbar bî û me qeta çiyay kir, lserê çiyay me gundek j,dorverra dît (gundê Bîrê), lê mixabin ew jî yê çûıûhûl bî, rexêd gundî hemî bîstan û zevyêd gundûra bùn, piştî me hindek gundur xwarîn em l,çiyayê pişt gundî serkeftîn û me hizirkir ew çiya sinûre , lê çi nîşanêd sinurî nebo ji dorvera me hindek şînkatî dît û me qesta şînkatî kir, takû rojava em geheştîe gundekî li ser sinûrê Turkîya (gundê Şêxmema),hindek xanî yêd wî li axa Iraqê ne w hindek li Turkîya, ev gunde jî mîna hemî gundêd din xirrûxalî bû, e m lèbûrîn û çûyn, takû bûye se,t heştî şevê em gehiştîne hindek mala ew jî mîna me mişextbûn û maled xwe l,çûlî danabûn û d,xwazt biçne Turkîya, we şevê em mayne l, dem wân.

spêdeya roja paştir (roja 2.9) em gehiştîne (Bîryê)êkemîn gundê kurıstana Turkîya, dorêd gundî ji xelkê meyê derbeder d,pirrbûn, takû bûye nîvro em l,mirov û kes û karêd xwe d,gerryayn û me çi lêezanî, piştî nîvro em bo gunde Ertoş çûyn, çunke pitirya mişextêd devera me l,wêrêbûn . berî rojava em gehiştîne gundî û ji dorverr a cendirmêd Turka em dîtîn û hatne pêşya me, em hemî rezkirîn û tek tek l,berîk û paxlêd me nêrrîn(helbet hêşta l,kurdistana Îraqê me çekê xwe veşartbû)her kesê çeqoyk jî d,geldaba lê werdgirt, takû direngî şevê em li qerreqla xwe ragirtın, paşî desd wî daw em çûyne nav xêzana û l,xezanêd xwe gerryayn. jimareka zorji xelkê me yê derbeder l,wêrêbûn, her darekî pênc ta şeş xezana l,binbûn, ez hrê d, gerrim û kesê ji xêzane xwe nabînim, ji nişkekîve dû zaroka xwe d,pêd min werkirin û kirne hewar gutine min: pa kanê Şirîn? hingî min zanî ku kiça min Şirîn , (jî ye wê çar salbûn) nehatye û yamaye d,navdestêd dojminî da, xêzane min pêkve berda giryê û behya me hate danan, lê deme welatê min kurdistan û gelê meyê aware dihatne bîra min...min jî zarrok a xwe ji bîrdikr .

pitir ji(I5) roja em mayne l,gunde Ertoş l, jêr çavdêryeka dijwar ya cendirme û Mîta rijıma Turkya, we sermayê û ew xêzan hemî d,bênivîn bûn, Bellê cihê şanazyê serbilndya me hemya bo ku milletê me l,kurdistan Turkîya bê sinûr destê harîkaryê bo birayêd xwe yêd mişext dirêjkir û erzaq û cil û nivîn bo me d,înan. piştî me çen d roj l,wêrê bûrandîn rijêma Turkîya em bi Tirimbêlêd barhelgirê d pezî veguhastîne deşta Geverrê(Turka navê bajêrrê Gverrê yê gurıy û kirye yoksekava) ku deşteka pan û berîne û bê darûbare ,heşta serê pahîze av l, wêrê d,bo cemed û d, qersî.

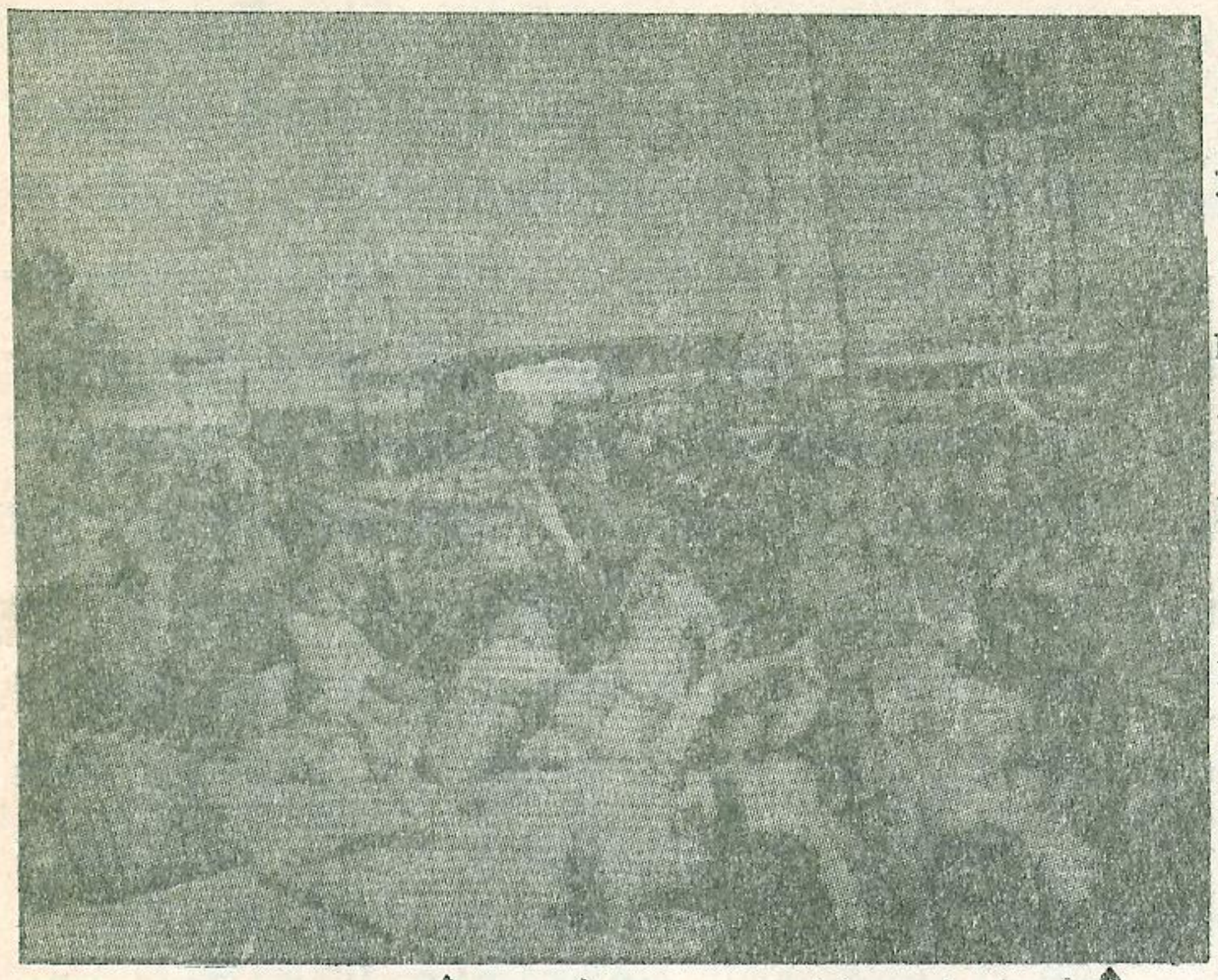

birin taku bûye êvar . ji nişkekî-
ve em geheştîne dareka gwîzê û çe-
nd gwîzek pevebûn, bilez me ew gw-
îz werandin, her êkî ji me çar pe-
nc ketek xwarin û keftîne rêkê, me
hind dît xêzanek kefte peşîya me,dû
zelam û çend jin û zarok bûn, ew ji
karwnî veqetyabûn, zor keyfa me hat
û me gut neke her nan l,gel wa heye
keyfa wan jî zor hat çunke bi tinê
bûn, em gehiştîne wan û heşta ji d-
orve goteme: hewe nan l,gel heye??
mirn hate pêş çavêd me û em xavbû-
yn, çunke hinde nezîkî roj avaye û
em mayne bê nan û xwarn,piştî bên-
vedaneka kurt li nik wan me darê-
kê w hejmara me buye 19nozde kes,
em herê rwîbarû rwîbar d,çin û ji
tirsa têhnê em newêrîn xwe j,Roşî-
nî dorkeyn ku biçîne ser rekeka d-
irist . rêya em lê d,çîn hemî des-
tkevre û firrkeye û li ser lêva a-
vêye.
nêzikî rojava û ji nişkekîve Bîst-
anekê bagansûrka kefte pêşya me,ku
çawa gurgê birsî xwe d,havete pezî
wesa me herreş bire ser bıstanî,b-
nêd gehiştî û kerrik hemî me kirin
û dbrikêd xwe kirin, rê w rê me d,
xwarin û em d,çuyn. çend gavêd din
em çûyn û dengê kêtkekî hate guhêd
me û paşî xwe havête pêşya me, he-
valekî yekser tivenga xwe l,berda-
na da bikujît û bixûyn, kêtkê mîna
zarokekê sava xwe havête berpêd,me
me gute hevalê xwe nekujî û ev k-
êtke jî wekî me ya bêxudane û şir-
îna dîtna mirovaye, mîna zarokek ê
save yalnav malê mezinbûy..kitk n-
îşana avahyane û d,bît Gundek lvan
rex û çûna hebît, kêtka me d,gelme
kefte rê û em çûyn, berî dinya ta-
rî bibît em biser hindek xanîya h-
elbûyn, b,lez û bez em çûyne d,xa-
nyave l,xarinê gerryayn. Gûndekê ç-
ûl û hûl û kes teda nebû, d,kevıte
ser Roşînî-li rojhelatê gundê (ÇÊ)
devera(Doskî jorya). her xanî d,p-
irrbûn ji aj û navmalya mînaerzaqî
û nivîna w amana... xudana çi tiş-
tê xwe d,gelxwe nebirbî . bi rastî
demê me erzaq dîtî zor keyfa me h-
at, çunke em ji mirna birsê qirta-
lbûyn, paytî me bixwe xarin berhe-
vkirî û têr xwerî û vexarî cara ka
din birînên me hewdaneve xezanêddm-
e hatin bîra me .
spêdaya roja paştir (1.9.1988)me h-
indek nan d,gel xwe bir keftîne rê
me kesê nezanî kanê em li kîrêy ne
û çend maye bo sinûrê Turkîya û a-
ya dijmin d,rêda heye yan ne?bi n-
eşarezayî me da rê û rwîbar û rwî-
bar çuyn, taku li cihekî asêbûyn û
rê l,peşîya me hate birîn, me bir-
ryar bo layê rojavayê bicîn, evra-
zyekê direj kette pêşya me û b,se-

HOSA EM MİŞEXT BÛYN

PİŞKA DWÎMAHIYE

Ewêd dîjî berif çiya û rêlêd berze çûn, d,malêda hebûn Ku Bab bixu çû û Dayk bixu û zarokêd wan jî bo layekê dîçûn . Li wê şeva tarî her yek ji alêxweve yêl kesu karêd xwe d,gerrît û kes bi kesê nizanît û jêk winda bûn. ez mame d,gel hindeka ku pitirya wan xêzanêd wen jê veqetyabûn , heta spêdê em d,gerryayn ûme çi ji xêzanêd xwe nezanî. piştî bûye spêde me dît ku emê li nava gelyekê kwîr da liser Roşîînî li pişta wî cihêem lêderbasbûyn,pîştî em ji xêzanêd xwe bêhîvî bûyn me çar kesa birryarek da û berbi sinorê Turkîya çun, karwanê ji me windabuy û heryek yê bi alekîve çûy, xêzan ji me winda bun û xêzanê min jî êk bo ji wanêd winda,me ber çara rê hajût û em neşarezayne û bi çi ciha nizanîn , dûrêd gelî hemî d,girtîne, dijmin herê d,çîte pêş ûher gundêdd,gehîtê d,sujît û xopan diket, dever ya pirî agir û kadîbuy, pêd me êdı ji ber birsê û westyanê û nenivistinê xav dibûn , çi xarin jî d,gel me nîne, dijmin hemî dever girtibûn lewa me birryar da ku rwıbar û rwîbar biçın, heta bûye nîvroya roja 3o.8 em li cihekî asêbûyn û neşyayn biçîn, piştî bênvedaneka sivik medît li alê dîyê avê şeş hevalîd me-ewê ji karwanî veqetyayn-yêd hên bo layê me bi rastî zor keyfa me hat u me gut belkî wan xwarnek d,gelda hebît me birryar da ku ji avê derbasbûyn bi gehîne wan hevala.. hindî me bizav kir ku çekê xwe derbasbikeyn lê em neşyayn, me hindek çekê xwe li cihekî veşart û bi her rengê hebît me xwe ji avê derbaskir, piştî me zanîy ku çi xwarin di gel wanda jî nıne em zor herrişîn û lawzbîn, lê di gel vê yekê jî em her berdewa m bi rêkê çûyn û hejmara me gehişt e deh ıo kesa, em her çûyn takû tarya wê şevê jî em mayne liser roşînî û ji sermada nivistın jî l,me nehat, me şeva xwe l,ber sirr û sermayê û bêxwarin bûrand. spêdê bi zikê birsîve me davrêkê û çûyn, hedi ped me giranbûn û ji birsada me şiyana rêk birrınê nema, êk ji hevalêd me keftt û rûndik biçavan da hatinxwarê, keftina vî hevalî zor kênc li me kir û hêd mejî xavbûn . lê liser vê çendêrra dû hevala milêd wî hevalî girtin û hêdî hedî me bi rê êxist. piştî demekê kurt hevalkê dîjî keft û mina yê din dû hevala milêd wî jî girtn û hedî hedî b,rrê keft, lê pêd wan xû nedane berxwe û stoyê wanê xavbûy .

bi rastî em zor ji xwe tirsyayn,çunku nışanêd mirnê liser û çavêd wan xuyabûn, d,gel hindê jî me ew hreval nehêlan u hedî hedî me b,rêkê

QEŞÊ XEBATKER Z.B.DOBATO ÇÛ WEXÊRÊ

li roja 23.9.I989 ê li bajêrrê Ormıyê li kurdistana Îranê Qeşê xebatiker xûr Zeyya Bobo Dobato serokê kenîsa rojhelatê li kurdistana Îraqe wefatkir, termê wî y ê pîroz li Dêra Margûrgîs li kinarê Ormıyê hate veşartin .

Qeşê nemir dobato sala I9IO e li devera hekarya peydabûye, sala I-9I5ê piştî dewleta Osmanî fermana Fela rakirî (Errmenî w Aşorya) d, gel kurrêd milletê xwe mişextî I-ranê bi , piştî serdemekê direj ji derbederîyê w mişextîyê li kurdi-stan Iraqê akîncî bî

Qeşe Dobato mirovekê nasyar bo bi jîrî û Zîrekya xwe , berevanî ji milletê xwe d,kir û dijî pîlanê d rijêma Seddamî bî, qebolnedikir r-ijîm kurdû û Aşorîya ji cihê wen mişext biket û gundêd wan xopan û çûl ket , dîsan demê şerrê Iraq û Iranê despêkırı dijî vî şerrî bî û herdem Aşorî paldidan ku neçine şerrî û lişkeryê bo seddamî neken ji ber van hilwesta rijêma faşî ev Qeşê xebatker ned,vîya w herdem di xwaste dezgayêd Emn(mıt) û Istix-barata û kirêt dikir .

jiberî vî serûberê nexûş û p ıra-luzî Qeşê dobato li sala I985ê g-ehişte hêzêd berhingar (opozisyû-nê), dako pitir siyaseta rijêma f-aşî riswa biket. li meha IO.I985ê d,gel xêzanê xwe ku ji 27 kesa p-êktêt -hatne Îranê, pişikdarî di wefda millîdakir ya ku (givata b-linda şoreşa Îslamî li Îraqe) fi-rêkirye Jinêv, li wêrê gelek kes-anêd Cîhanê dîtin û d,gel balyozê vatîkan jî axiftibî , bi dirêjahî l,ser serûberê Iraqê û mişextkir-na Aşorya û kurda w xopankirna g-undêd wan û b,karînana çekê kîmy-awî axifti bî w rijema faşî riswa kirbî.

di civata behya wî da w di civata çillê wî da wefdeka partîya me p-artî demokratî gelî kurdistan pê-şikdarbibî w gûtarek jî l,ser ji-yan û xebata wî peşkeşkirbî.

hizar silav li giyanê pakê Qeşê m-eyê xebatker bin.

xunışadanê şeş se,eta vekeşa (jï 9 spêdê ta 3 êvarî.) pitirya penahinda ji bajerrêd sidnî û Milborin hatibûn.

di hevpeyvîneka rojnamegrîda Senator Îvin wezîrê dervey Ustiralya gut:

(dengê wî xelkê b,çekê kîmyawî htye tirsandin hola kungirê pirrkirbo, xupîşanderêd kurd gehiştine armancêd xwe û zor kenca xwe hebî ezê dilnyame ku kungire dê pêwîstey b,vê çendê ketin.).

dîvan got(em pekolê d,keyn ku di paşerojêda tiştek hosa dubare nebîteve, herdemê delîve çebî w min wezîre dervey rijîma Îraqê dît dê diltengiya xwe li bara vêçendê dyarkeyn).

wefda Îraqê di xwest ku kungireka rojnamegerî girêdet lê ji tirsada pisyarêd rojnamenivîsa w rwî reşya xwe newêra hîç kungirekê yanjî hevpeyvînekî d,gel ajansêd dengûbasa biket .

---

zêrevanêd sîyasî dibejn eve nexşê rijema Iraqeye w jiber van egera:

- misrê peywendîyed xwe ligel Suryê pîçekê xuşkirîne.
- piştî şerr rawestyey gelek serbaz zivrrîne malêtxwe û bêkarı zorbo, helbet nezîkî 3 milyûn misrî li Îraqê hene û hemî kardiken.
- miletê Iraqê bi rengekê gitî ji misrîya tengave, çunke pitrya wan harîkaryeka baş digel rijemê dikr gelek egerêd din jî hene.

MiSRÎ jî LiÎRAQÊ DiHÊN KUŞTiN

çend rojana li vê dîmahyê xoyakir ku peywendî li navbera misrê w Îraqe lawazbûne, jiber wan alûzîya w astengêd di kevin riya karkerêd Misrî li Îraqê, karkerêd misrî gelek li vê heyamê vegerryanev welatê xwe, çunke gelek ji wan ji ser karêd xwe hatin derxistinê û parêd wan nafirêkene welatê wan eger firêken jî kêma firêdiken û rijêma Îraqê gele gîrodiket. dîsa parê du meha ji karkera birrîye bo avakirna Faw û Besra . rojnama (Elexbar) ya misrî xoyakirye ku hetaniha (1048) termêd karkerêd misrî gehiştin balefirrxana qahîre , helbet niha jimare gehişt nezîkî(1500) termêd wan. temenê , pitira van kuştîya linavbera 20 - 30 salyêye, gelek jiwan bi gulla, hatine kuştin. hindek jî li çend rwîdanêd şêlîda . S.Hisên serookê rijema Îraqê xoyakir ku kuştin û mirna karkerêd misrî li Îraqê tiştekê adîye û rijemê hayjê nîne . lê dewleta misrê êv yeke qebûlmekir û daxwaza kirî ku ev meseleye bi diristî biheterûnkirin.

reşekê rijema Iraqê Taha yasîn remezan roja 18/11/vê mehê çû Qahîre ji bûna çareserkirna vê mesele

KONFİRANSA DEWLETA Û PÎŞESAZYÊ...DİJ ÇEKÊ KÎMYAWÎ

Li jêr vî navî kungira xetera çekê kîmyawî li. I8.9.I989ê li kanbîra paytextê Ustirralya hate girêdan û pênc roja vekêşa, ji (70) welata wefd hatbîn û têda pişikdarbûn.

çekê kîmyawî bo êkemîn car li şerrê cîhanîyê êkê li nîsana sala 1936ê gaza(Master) li Esybya hate b,karînan , li dwîmahya sallêd sîhanda li çînî jî hate b,karînan li sala 1983 ê li şerrê Îraqê û Îranê jî -bi taybetî li deverêd , kurdistanê hate b,karînan . lê xopana mezin ewbî demê li roja I6, I7, I8 edara I988 ê li Helebcê hetye b,karînan, li waroja Firrokêd rijema Îraqê ev bajerrê ciwaan bi kîmyay bimbebarankir, pitir ji 5ooo kesa şehîd bûn û pitirya wa pîr û Zarok û jin bûn . karînana, çekê kîmyayî bi vî rengî ji alê rijema Îraqê ve egereka serekî bî ku dewletêd mezin paldet bo danna rêkeftineka taybetî jibûna qedexêkirna çêkirn û karînana çekê kîmyayî , yeku hindek d,bejnê çekê, Etomîyê dewletêd hejar (poor mans nuclear bomb).

roja dûyê bo li kungirê û hol a kungirê ya pirr bî li wefdêd pişikdar demê penahindêd Kurd li Ustirralya xunışadanek mezin diristkrî, yaku ji c ergê paytextî despekirî û nerrawstyay heta çûyned, hola kungirê ve, diroşmêd mîna(bimrît se dam , Azadî bo kurdistanê, Heroşîma Li Japonê û Helebce li kurdistanê vedgêrran .

senetore Fidralî Bob Makmîlan peyvek di nev rêpıvanêda(xunîşadaeda) Xwand, di hindirda kaxza he ja Bob hok nexrî wezîrê(serok wezîr) Ustirralya bo penahindêd Kurd li werê xwand, piştî hingê xunışadera daxwazkir ku(Gart Îvin) wezîrê dervey Ustirralya serkêş ê Civatêd kungirê b,bînin . wîjî qebûlkir û wefda kurdî bi serokatya hêja(Muhemed Omerî)nêzîkî 20deqîqa d,gel rwînşt û wefda kurdî, b, vê çendê pîrozyeka baş b,desve,îna .

her d,wî demîda hindek penahinda, Temsîlya(Helebçe) d,kir ,hindeek, mêwadêd gazî û helim berdabîn û hindek zelam û jin û Zaroka wekî mirya xwe l,meydanê direjkirbî,bîrhatina talla Helebçe l,berderê, hola kungirê vejandeve û gelek rojnamenivîs li seranserî cîhanêda li peşbûn, telefizyona Ustirralya hindek dîmenêd xunîşadanê berçavkirin .

u nekirîn li bara milletê me . gunehbarê dûyê rijêma Turkîya bî, jiber gelek egera bitaybetî ji ber ku Turkîya heta noke d,bejıti: Kurd li Turkîya nînin, û b,vê çendê xu kirye pêtirranka çîhanê.
piştî rêkeftnê liser birryara, hêja Tumaz hamberî li nav kongirrê ragehand ku siwedîya zor pêxuşe , kungirê sala bihêt li stokholim ê berî meha tîrmeha bihêt bihttkirn.
ji birryarêd kungirê :
- kungire d,xwazît hindek binyat, û dezgehêd berdewamî bihêne danan ji bûna berreveanîkirnê ji mafêêd mirovî li wan welata yêd kurd lêheyn. ew binyatê d,vekirîbin bo wergirtina endamêd perlemana ji hemî welatêd demokratî, Kongirê , daxwazdiket ku binyatê (Firrnsaazadya) bo vê armancê pekolê bikt.
- Niwınerêd milltê kurd bihene gazîkirin bo axiftinê d,gel perlemanê Ewropî û civata Ewropî.
- Dewlet çêkerna çekê kîmyawî qedexebiken û pişgîrya Îmzakirna rekeftineka nêv dewletan ku her dewleta , bi karbînıt bihete sizadan d,warêd aburî û siyasî.
- kombesteka kurdî dirist bibît , ku nwînerya hemî kurda biketin,daku mafê hindê hebît nwînerek li dezgeha netewêd hevgirtî da.
- liser daxwaza p.Zexarof kungirê ji netewêd hevgirtî d,xwazîd ku desteka giştîya wê rwîniştinekataybetî liser doza kurdî biket .

* * *

ÇEND

KiRYARÊD LEŞKERÎ

1- li roja I3.Io. mefrezeka peşmrgêd partîya me liser riya daruxan - harbir li divera şilêr mînek dana, pîştî demekî mîn peqî û dû serbaz kuştin û hindek birîndarkirn.
2- li meha Îlona bûrî mefrezek ji leqa êka partîya me mînek liser , riya rebîyeka dijminî liser çiyayê pîris ji alê dınartêve çand,spêda I2.9.I989 ê peqî û -3- serbaz kuştin û sê jî birîndarkirin.
3- her ew mefreze li rojavayê bajerê Akirê liser riya rebîyekî , mîneka din dana û li êvarya roja, I4.9 peqî û dû serbaz kuştin û sê birîndarkirin.
4- her li vê heyamê hevalêd me çen lafîte û belavok û edebîytêd , partîya me li nav Hevlêrê belavkirin (li nik avahyê parezgehê û beramber kelatê û li gelek cihêd, din.
5- s,et 7,45 deqîqe ji êvarya roja Io.II.I989 ê mefrezeka peşmergêd partıya me ji bingehê (Şehîdêd Helebçe) hêrreşek bire ser rebya(Bazîtebkan) nêzîkî gundê(Harbir) li devera şilêr-Penciwîn li parezgeha silêmanyê, pêşmergey çekê(R.B.G)w(B.K.C)w(Qenas)hemî çekê sivik bi karîna. li encamîd , rebîya dijminî herrifand û pênc serbaz kuştin û hindek birîndarkirin .

KONGiRA NÊVDEWLETAN «kURD : MAFÊD MiROVÎ Û PÊNASA REWŞENBÎRÎ„

li jêr vî navî li parîs,ji alê peymangeha kurdî û bi harîkarîya kombesta (Firrnsa azadîya) û çavderya Medam(Danyêl Mîtîran) li rojêd I4-I5.Io.I989 ê liholêd melbendê dewlî (nêvdewlêtan) kongirek hate girêdan.

civata êkê liser dwîroka kurdî û civakê kurdîbî, ya duye liser seruberê nihayê kurdistanê bî, roja paştir civata êkê hate terxankirin bo guhdarya gutinêd çen şahideka ji kurda û rojavayê û welatê, erebî ,ya dwîmahyê jî hate terxankirin bo(kurd û cvakê dewlî)û derkirna çend birryara.

eve jî hindek navin ku d,kungirêda pişikdarbûn:

Danyêl mîtîran(kabanîya serokê firrensî), D.Birnard kuşner wezîrê karubarêd mirovatyê yê firrensayê Lord Evberî, senator kilîburin pêl serokê komîta peywendîyêd derve li civata kalêd(pîrêd) Emrîkî, Tumas hamirberî serokê pêşînê Emnestî û serokê komgeha parastin a zarroka ya Siwedî , Diktore An klod endama karker di perlemanê Berîtanîda û seroka kombesta kardirî, D. Kesrattyan , pirofîsur Lazarîf , Ekadîmîyê sovyetî N. Nadirof , Medam Boîr kabanya pirofîsur zexarûf .

ji welatê erebî: efser selîm fexrî û wezîrê peşînê cezayîr Husên ayê ehmed , Hebîb polis jî êketîya nivîserêd ereb û xebatkerê Filistînî ji xakê dagîrkirî.

ji bizava rizgarîxwaza kurdî : celal Talebanî , Samî Ebdulrrehman Kemal Burqay , Resol mamend , serhad dîcle , Newşêrwan , Mihsin dizeyî , D. Mecîd cefer , D. Mehmod osman , Ismet şerîf , Hesen şerefî.

Tiştê seyr ew bo heşt endamêd kurd di perlemanê Turkîda berhevbibûn, ku çêdbe bihêne sizadan jiber vê hatinê.

gele name jî ji kongerera hatin , mîna namêd wîlî Birad, birono kirayiskî , Îdward kenedî. helbet grokê peymangeha kurdî l,parîs D.-kendal nizan rolekê mezin di kongirêda hebû.

bi hemî ve pitir ji 3oo kesabûn û ji 36 welata hebûn . rwîdanêd wê di têlefizyona girrensî û ajansêd dengûbasê cîhanîda d,hatine belavkirin.

gunehbarê êkê rijêma Îraqê bî, çunke vê rijêmê çi guneh nemayen k

• WÊNÊD RUPERÊ ÊKÊ BERGÊ DUYÊ:

1- HEVAL (MAM CELEL) , DINAV KONFIRANSA PARÎSÊ DA.

2- HEVAL(ZAHÎR HUSÊN) , DINAV KONFIRANSA PARÎSÊ DA.

3,4- HEVPEYVÎNEK DINAVBERA WEFDÊ PARTA ME Û (D.KENDAL NIZAN)İ DA.

KU LI ŞIKLÊ,ÇEPÊ BO RASTÊ HOSA TÊN DIYARKIRIN:

A- ŞIKLÊ ÊKÊ:

HEVALAN(HEMÎD NEWROZ , XELÎL ŞINGALÎ,D.KENDAL NIZAN,SAMÎ ABDUL-REHMAN Û D.MECÎD CE'FER).

B- ŞIKLÊ DUYÊ:

BERÊZAN(D.KENDAL NIZAN, SAMÎ ABDUL-REHMAN).

• WÊNÊD RUPERÊ DUYÊ BERGÊ DUYÊ:

1- ZAROKEK KU BI ÇEKÊ KÎMYAWÎ HATÎYE BIRÎNDAR KIRIN.

2- DÎMENEK JI XWEPÊŞENDANA KURDA LI USTIRALYAYÊ LI WEXTÊ GIRÊDANA KONFÎRANSA(PÎŞESAZÎ Û DEWLETAN DIJÎ ÇEKÊ KÎMYAWÎ).

3- TÎPEKA FOLKILORÊ KURDÎ KU LI VASTÎVALA USTIRALYAYÊD HUNERÊ MILLÎ BI PILA ÊKÊ DERKET.

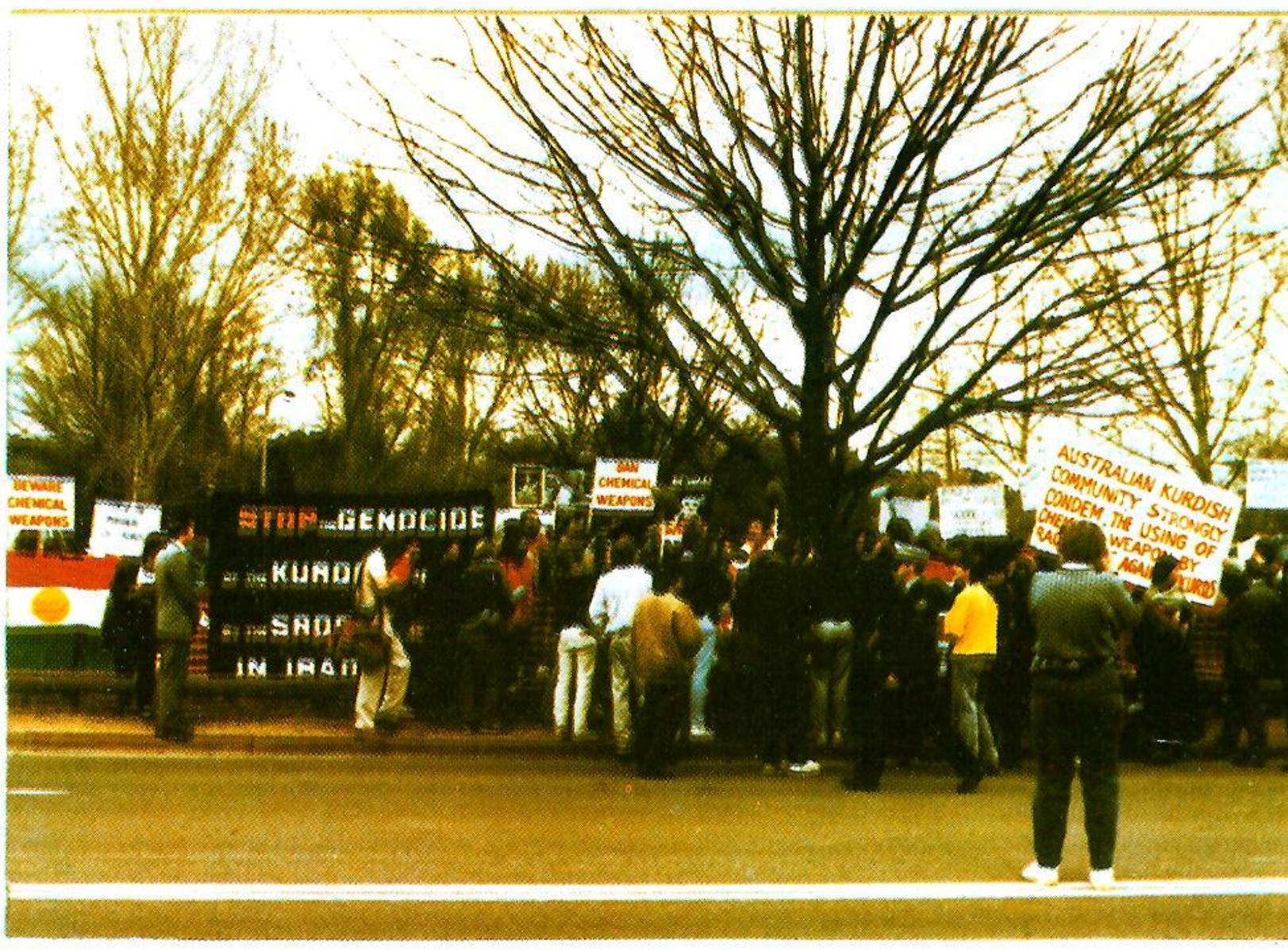

PÊŞENG

JIMARE:18 SALA:7 ÇIRYA PAŞÎN/1989

GOVAREKA RAMYARÎ Û ÇANDEYÎ YE RAGEYANDINA
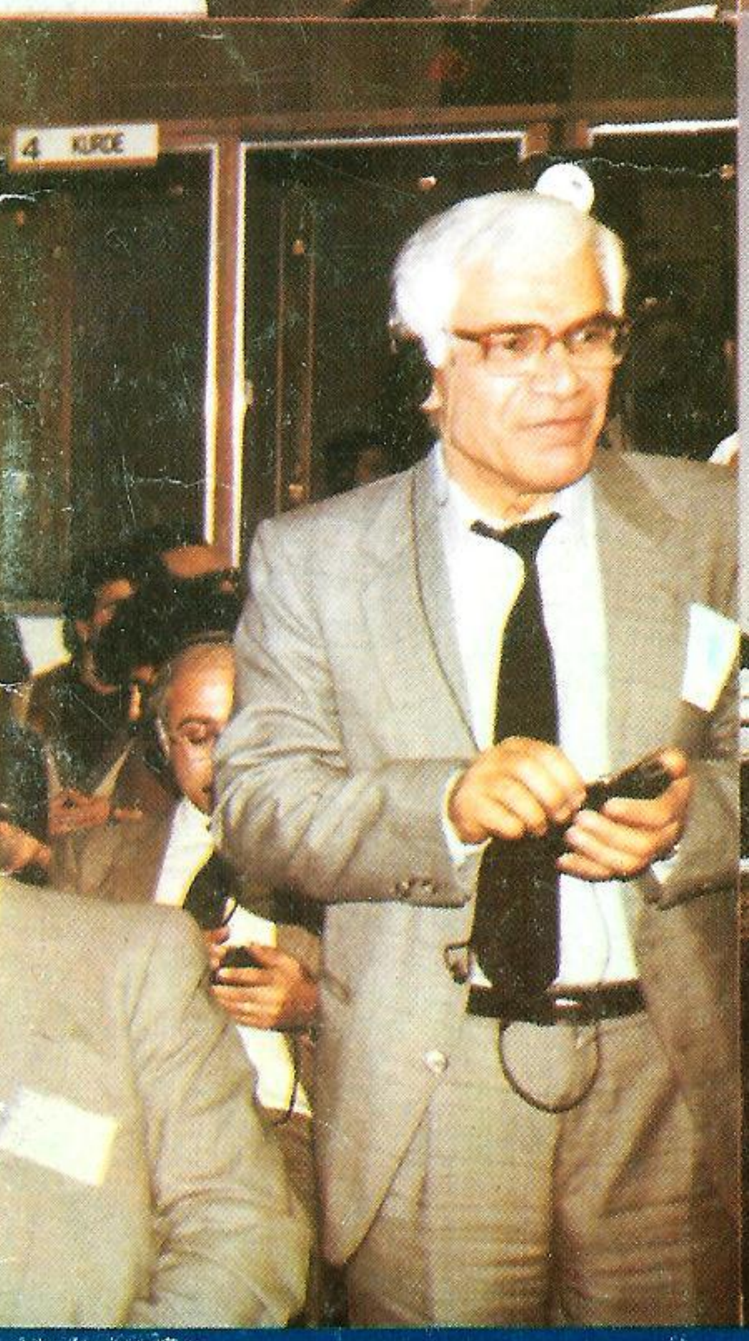
NAVÎNÎYA PARTÎ DEMOKRATÎ GELÎ KURDISTAN DERDÊXE